

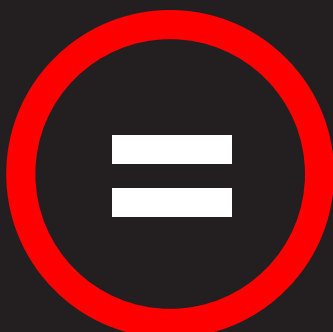
DET NY Clarté #24

TEMA: KONCERNERNES MAGT

Læs også:

DE GLOBALE ELITENETVÆRK (OG OS ANDRE) | LÆRERNE TABTE DET FØRSTE SLAG | STORE KONCERNER - EN NY VERDENSORDEN | STRUKTURKONCENTRATION I LANDBRUGET | PORTRÆT: ARNE HERLØV PETERSENS STORE UDVIKLINGSROMAN

UDGIVES AF: Foreningen Det Ny Clarté

WEBSITE: www.clarte.dk

HENVENDELSE: abonnement@clarte.dk

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR:
Karen Helveg Petersen

redaktoer@clarte.dk

ØVRIG REDAKTION:

Flemming Larsen
Marc Grønlund
Tormod Olsen

Troels Riis Larsen
Jens Laugesen
Christian Borum

PORTAL:

Jens Laugesen

webeditor@clarte.dk

WEBMASTER: Anton Thorell Steinø

LAYOUT:

Erika Kauffmann

ILLUSTRATIONER:

Erika Kauffmann
Lasse Bo Christensen

FORSIDE: Erika Kauffmann

KORREKTUR:

Thora Heegaard og Ellen Agerskov

ADRESSE:

Det Ny Clarté
C/O Mediesyndikatet Monsun
Nørrebrogade 5c, 1. tv.
2200 København N.

SKRIBENTER:

Staffan Dahllöf
Søren Engelsen
Jørgen Knudsen
Mikael Nyberg
Klaus Riis

Mikkel Thorup
Gerd Callesen
Johan Heinsen
Kjeld Ammundsen

GÆSTESKRIBENTER:

Rasmus Wendt
Dino Knudsen
Lene Junker
Henning Otte Hansen

Maria Mortensen
Anker Schjerning
Daniel Madsen

REDAKTIONEN AFSLUTTET: 24. FEBRUAR 2014

TRYK: Frederiksberg Bogtryk A/S

OPLAG: 400

ISSN: 1902-0333

ABONNEMENT:

Mail: abonnement@clarte.dk

Privat

4 numre: 225 kr.

Opgiv: navn, adresse, tlf. og email

Institutioner

4 numre: 400 kr.

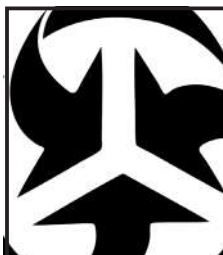
Opgiv: Navn, adresse, tlf., email og faktureringsadresse

GIRO: 10189179

NETBANK: 1551-10189179

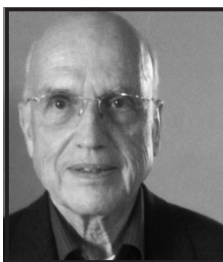
CVR/SE: 3009 2805

ANNONCER: abonnement@clarte.dk

Aktuelt & baggrund

- ANALYSE** 4 Hvad er Økologisk Økonomi? Og hvordan ændrer verden sig?
— af Christian Borum
- ANALYSE** 6 De globale elitenetværk (og os andre)
- Mellem konspiration, indflydelse og demokrati — af Dino Knudsen

Bevægelse & Mobilisering

- INTERVIEW** 12 Kritisk teori i dag - Interview med Wolfgang Haug
— af Karen Helveg Petersen
- KOMMENTAR** 20 Lærerne tabte det første slag – hvordan fortsætter vi kampen?
— af Lene Junker

Tema: Koncernernes magt

- INTRODUKTION** 24 Koncernernes magt — af Karen Helveg Petersen
- ANALYSE** 26 Store koncerner – en ny verdensorden — af Jens Laugesen
- ANALYSE** 34 Sådan arbejder medicinalindustrien — af Rasmus Wendt
- ANALYSE** 38 Oli(e)garkiets magt — af Karen Helveg Petersen
- ANALYSE** 48 Strukturkoncentration i landbruget — af Henning Otte Hansen

Bog & Kultur

- BOG** 56 Nærhed, afsky og ligegyldighed
- BOG** 59 Gorbatsjov fortæller
- BOG** 61 En græsk løsning
- BOG** 63 Magt og modstand
- PORTRÆT** 65 Den venstreintellektuelle forfatter 6 - Arne Herløv Petersens store udviklingsroman

Hvad er Økologisk Økonomi? Og hvordan ændrer verden sig?

INTERVIEW. Verden bliver i stigende grad internaliseret i kapitalismens kredsløb og dermed vækstens paradigme. Når makrotrends taler deres tydelige sprog i form af global økonomisk vækst og øget energiforbrug, må man grundlæggende spørge, om intellektuelle øvelser, analyser og perspektiver er relevante i sig selv.

Det Ny Clarté har talt med Emil Urhammer, som er ph.d.-studerende på Aalborg Universitet i København. Han er aktiv fortaler for en nytænkning af sammenhængen mellem samfundets ressourceforbrug og økonomiske system.

Af Christian Borum

DET SKAL handle om systemforståelsen og tankegangen bag, og rundt om, økologisk økonomi. Inden vi går alt for langt ind i substansen, må du gerne forklare, hvad det er for en kontekst, dynamik og verdenshistorie, som giver anledning til at nytænke sammensætningen af vores økonomi og den verden, vi lever i. Hvilket jeg går ud fra, at økologisk økonomi er et forsøg på?

Idéen er måske netop, at der er behov for overhovedet at begynde en seriøs sammentænkning. En kritik af mainstream økonomi er netop, at den ikke laver en egentlig sammentænkning, men efterlader økonomien som en frit svævende abstraktion. Neoklassisk teori blev udviklet i en tid, hvor der ikke syntes at være grund til at bekymre sig om begrænsede ressourcer, klimaforandringer og nedslidning af økosystemer. Nu lever vi i det, Herman Daly, som er tidligere økonom i Verdensbanken og en af pionererne inden for økologisk økonomi, kalder en full-world. Her fylder menneskenes antal og aktiviteter så meget, at naturressourcers mængde og økosystemers kapacitet til at absorbere ikke længere kan ignoreres. Alt, hvad vi udleder, har en tendens til at ramme os i nakken med nye uforudsete konsekvenser, og økonomien som abstrakt matematisk system holder ikke længere.

Forklar kernepunkterne i begrebet og tankegangen.

Grundidéen i økologisk økonomi er at se det menneskelige samfund som en metabolisk orga-

nisme, hvis stofskiftesystem er økonomien. Samfund og økonomi er som sådan indlejrede i biosfæren - klodens samlede økosystemer - og kan ikke beskrives uafhængigt af denne. Økonomien kræver energi, materialer og plads, og den økonomiske proces transformerer disse, ofte irreversibelt og på en skadelig måde for mennesker og

andet liv på jorden. På denne måde får økonomiens materielle størrelse stor betydning for biosfæren; jo mere den fylder, jo kraftigere bliver dens påvirkning af denne.

Økologisk økonomi har i sin institutionaliserede form, med eget videnskabeligt tids-

skrift og international forening, grundlagt i 1989, en relativt kort historie, men trækker på idéer fra klassisk økonomisk teori, termodynamik og økologi og er som sådan en disciplin med en lang tid på bagen.

Hvad er konsekvenserne for samfundet og den enkelte? Hvad skal der opgives?

Hvis man godtager tanken om økonomien som et metabolisk system, er størrelsen af dette system af stor betydning. En af de vigtigste konsekvenser bliver derfor et opgør med vækstøkonomien, som vi kender den. Uanset hvordan vi ønsker at gøre det, bliver vi nødt til at begrænse økonomiens materielle størrelse. Derfor må den nuværende samfundsøkonomiske model, baseret på materiel vækst, opgives til fordel for en ny model.

Forandrer en tankegang verden? Hvad nu hvis den økonomiske struktur, eller det økonomiske system, har en modsat grunddynamik? Er information, nye

” Neoklassisk teori blev udviklet i en tid, hvor der ikke syntes at være grund til at bekymre sig om begrænsede ressourcer ”

”

Økologisk økonomi har i sin institutionaliserede form, med eget videnskabeligt tidsskrift og international forening, grundlagt i 1989...”

modeller og tankegange ikke ligegyldige, selvom de potentielt har fat i den lange ende i forhold til en bæredygtig og langtidsholdbar udvikling?

Jeg mener ikke, at man kan sige, at en tankegang forandrer verden. Forandringer udspringer af mangfoldigheder, hvor tanker og idéer indgår som elementer på lige fod med teknologier, udtalelser og andre fysiske omstændigheder. I mit verdenssyn er der ikke noget, der hedder økonomien eller det økonomiske system. Det, vi i øjeblikket oplever som økonomien, er en frembragt størrelse opstået i et komplekst samspil mellem teorier, diskurser, observationer, teknologier, materielle omstændigheder og menneskelige handlinger. Men hvis man endelig skal tale om en økonomisk grunddynamik, tror jeg, at økologisk økonomi har fat i en længere ende, fordi den anerkender termodynamik og andre naturvidenskabelige grundteorier som vigtige for den økonomiske proces, hvilket ikke er tilfældet for mainstream økonomi. Når det er sagt, tror jeg, det er vigtigt at erkende, at vi ikke fundamentalt kan styre de økonomiske processer. Dette betyder, at idéen om en plantegning, som bare skal udføres i praksis, er dybt naiv. Forandring af økonomien i bæredygtig retning handler om at navigere i et komplekst samspil af kræfter, men først og fremmest om at navigere udenom de ting, der virker oplagt skadelige såsom fortsat udvinding og afbrænding af fossile brændsler.

Hvordan ser økologisk økonomi ud i den virkelige verden? Kan vi ane konturerne af, at tankegangen vinder indpas, og kan du pege på nogle konkrete projekter, som er realiseret, og som er baseret på denne forståelse?

Økologisk økonomi har nogle overordnede emner af stor betydning. Disse er: økonomiens størrelse, retfærdig fordeling af indkomst og ressourcer og effektiv anvendelse af naturens ressourcer (herunder også optimal udnyttelse af vedvarende energi). Der ses i øjeblikket mange tiltag i den sidste kategori, hvor man forsøger at øge genanvendelsesgraden, sænke forbruget af ressourcer og forøge energibidraget fra vedvarende energi. Disse tiltag er i tråd med økologisk økonomi og kan ses som operationaliseringer af denne forståelse. Det er dog vigtigt at understrege, at disse ikke kan stå alene og ikke er tilstrækkelige for at opnå en omstilling af økonomien.

Men eksisterer vindmøller, energi-effektiviseringer, effektive pumpesystemer, Rockwool og solfangere ikke kun, fordi det overordnet giver økonomisk mening at spare på energien i en verden med stigende oliepriser og usikkerhed? Og hvilket har givet mulighed for endnu mere produktion? Altså at incitamentet for udvikling af denne type løsninger faktisk er det omvendte af den overordnede tanke bag ”økologisk økonomi”?

Nej, det mener jeg egentlig ikke. Jeg synes ikke, det giver mening at sige, at de nævnte eksemplers eksistens kun har én bestemt årsag. Vindmøller, for eksempel, har en lang historie, som involverer både idealisme og økonomiske rationaler. Enhver produktion har sine miljømæssige konsekvenser, men det betyder ikke, at al produktion må standses. Det handler om at finde ud af, hvad det giver mening at producere, og hvordan det kan gøres mest bæredygtigt. Her er vindmøller og solceller helt klart noget af det, der giver mening, men tekniske løsninger er ikke nok, økonomien må transformeres.

Hvad skal til, for at denne idé spreder sig til det politiske system, erhvervslivet, universiteterne og på global skala?

Det er meget svært at sige noget præcist om, hvordan og hvorfor idéer vinder udbredelse. En lang række omstændigheder spiller sammen om at gøde jorden for en ny idé. Men i takt med at vanskelighederne med at opretholde den nuværende vækstmodel bliver større, og konsekvenserne af klimaforandringerne begynder at blive tydeligere, vil lydhørheden for alternativer formentlig også gradvist vokse. Når dette kombineres med, at økologisk økonomi og andre alternativer fortsat udvikler sig og bliver bedre til at formulere konkrete alternativer, er der måske basis for, at idéen kan udbredes. Men for at gøre billedet mere præcist må man også medtænke folkelige bevægelser, græsrodsorganisationer og alternative virksomheders aktiviteter. Hvis alle disse elementer får tilstrækkeligt momentum og begynder at forene sig, kan idéen måske vokse i styrke og udbredelse.

”

Uanset hvordan vi ønsker at gøre det, bliver vi nødt til at begrænse økonomiens materielle størrelse”

Emil Urhammer skriver Ph.d.- afhandling på Aalborg Universitet i København. Han er medstifter af bæredygtighedsgruppen Omstilling.nu og ivrig debattør.

De globale elitenetværk (og os andre)

- Mellem konspiration, indflydelse og demokrati

MAGT. Ja, hvem har egentlig magten og indflydelsen? I demokratier er det jo naturligvis befolkningen, der sammen bestemmer. Eller hvad? Den historiske fremkomst af globale elitenetværk og ikke-statslige aktører peger i en anden retning. Læs med og døm selv.

Af Dino Knudsen

V I SER ofte billeder af verdens topledere der mødes for at drøfte tidens mest presserende spørgsmål, det være sig den internationale økonomiske krise, den globale opvarmning eller konflikten i Syrien. Hinsides kameraernes blitzlys findes der imidlertid mere lukkede og private fora hvori skikkelser fra den absolutte verdenselite inden for bl.a. politik og erhvervsliv gennem årtier er mødtes uformelt. Her udveksler de erfaringer og formulerer langsigtede løsninger på tidens store udfordringer. Løsninger som de siden forsøger at få nationale regeringer og internationale organisationer til at føre ud i livet.

Bilderberg Konferencerne og Den Trilaterale Kommission er blandt de mest prominente af sådanne fora. Ikke desto mindre har vedvarende konspirationsteorier og de kulørte mediers sensationshistorier på den ene side betydet at disse organisationers virke er spundet ind i et slør af mystik og skrøner om skjulte verdensregeringer. På den anden side har fraværet af solid forskning i emnet betydet at vi til stadighed har tendens til at overse eller undervurdere væsentlige aspekter af hvorledes vores demokrati egentlig fungerer.

I 2011 fik jeg som den første forsker adgang til Den Trilaterale Kommissions centrale arkiv, og på baggrund heraf forsvarede jeg en historisk ph.d.-afhandling om hvordan moderne regeringsførelse og diplomati skal forstås i lyset af kommissionens aktiviteter i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne.

Sludder og realitet

Min forskning viser at selvom kommissionens aktiviteter ikke på nogen måde retfærdiggør konspirationsteoriernes påstande, er virkeligheden stadig langt fra den almindelige opfattelse af vores demokrati. Det er ikke at ligne med en solbeskinnede plads i antikkens Rom hvor oplyste borgere mødes og i fællesskab – gennem rationelle argumenter og uheldet af diverse interesser – definerer almenvellet.

Snarere er væsentlige aspekter af regeringsførelse karakteriseret ved at politikskabelse foregår i overlappende og transnationale elitenetværk. I disse indgår førende politikere, toppen af erhvervslivet og den finansielle sektor, samt ledende figurer fra medierne og universitetsverdenen. Sammenlignet med den øvrige befolkning kan de have en

uforholdsmæssig stor rolle. Ja til tider har de endda ment ikke blot at have svar på hvad der var bedst for den øvrige befolkning, men ligefrem at sidstnævntes indflydelse skulle begrænses.

Internationalt opbrud og kommissionens etablering

Den Trilaterale Kommission blev dannet i 1973 af finansmanden David Rockefeller og politologen Zbigniew Brzezinski. Året før havde Rockefeller indbudt en række gæster til familiens palæ i Pocantico Hills, Sleepy Hollow, en halv times kørsel nord for New York City. Til de forsamlede udtrykte Rockefeller sin bekymring for at de udviklede industrielle stater var ved at glide fra hinanden og at en situation kunne opstå hvor de kunne "påføre hinanden og andre stater skade." Regeringer var ikke

” ...at vi til stadighed har tendens til at overse eller undervurdere væsentlige aspekter af hvorledes vores demokrati egentlig fungerer.”

i stand til at tænke langsigtet, ifølge Rockefeller, derfor var det "et gunstigt tidspunkt for personer fra den private sektor til at bidrage værdifuldt til officiel politik."

Den forsamlede gruppe arbejdede resten af året på at danne Den Trilaterale Kommission. Kommissionen kom til at bestå af 180 prominente personer fra især politik, erhvervsliv, bank- og universitetsverdenen – fra Nordamerika, Vesteuropa og Japan. I deres øjne var nationale regerings svar på tidens store spørgsmål begrænset af et for snævert fokus på dagsaktuelle problemer og af behovet for genvalg. Kommissionens formål var at tænke langsigtet og upopulært om nødvendigt.

Kommissionens dannelse var foranlediget af internationale magtfor skydninger. Dens arkitekter forudså og foregreb hvorledes USA var ved at miste sin økonomiske særstilling. Japan og Vesteuropa havde i 1960'erne oplevet kraftig vækst, men følte sig underløbet af Nixon-administrationen som egenhændigt indførte handelsrestriktioner og overraskende åbnede op til Kina. Den Kolde Krigs bipolar verdensorden var under afvikling til fordel for et multipolært system.

Afkoloniseringsprocesser og nationaliseringer af olieressourcer havde skabt et pres fra nye stater som kommissionsmedlemmer mente besad en "negativ magt" i kraft af deres evne til at afstå fra samarbejde. Udviklingslandenes problemer kunne ikke længere ignoreres, slet ikke i en verden der var præget af stadig større gensidig økonomisk afhængighed. Samtidig gav 1970'ernes tiltagende økonomiske krise mindelser om 1930'ernes krise hvor de dominerende magter var endt med at bekrige hinanden.

I den situation foreslog kommissionen at skabe en ny trilateral akse i international politik mellem verdens demokratisk-industrielle centre, der ville kunne danne udgangspunkt for en justeret verdensorden hvor USA ikke længere var hegemon, men beholdt sin ledende position. En orden hvor de førende udviklings- og østbloklende i perspektiv ville kunne inkorporeres.

Kommissionen konstituerede sig selv som en privat organisation der havde til formål at skubbe udviklingen i den retning. Private kontakter mellem eliterne i de respektive regioner skulle afværge at manglende viden om hinanden, misforståelser og fjendtligheder kunne udvikle sig, og i bedste fald bidrage til at binde regionerne sammen i et indbyrdes forpligtende fællesskab hvis frugter ikke kun ville komme dem selv til gode.

For meget demokrati

Møder var lukkede for offentligheden. En regel foreskrev at ingen deltagere, inklusiv medierepræsentanter, afslørede hvem der sagde hvad. Målet var at anspre til en fri debat, men baggrunden for at skabe et rum hvor offentligheden var forment adgang var også at den amerikanske udenrigspolitiske elite havde mistet sit greb om den offentlige opinion.

I årtier havde en forholdsvis lille elite formuleret den udenrigspolitiske kurs. Økonomisk fremgang for brede samfundslag i efterkrigstiden lagde grundlag for en konsensus der foreskrev opbygningen af et velstående samfund i USA og inddæmning af kommunismen internationalt.

Især Vietnamkrigen havde ført til at denne konsensus var brudt sammen. New York Times' afsløring af *The Pentagon Papers* viste at befolkningen var blevet ført bag lyset. Krav om stop for krigsførelsen blev akkompagneret af krav om at demokratisere den udenrigspolitiske beslutningsproces.

Brzezinski noterede sig at det var blevet vanskeligere for et demokrati at føre krig. Og Samuel P. Huntington konkluderede snart i en rapport til kommissionen at USA i stigende grad var blevet uregerligt. Det led ikke af et underskud, men snarere af et overskud af demokrati.

På trods af at det langt fra var alle medlemmer der var enige med Huntington, blev kommissionen et refugium for en elite som havde mistet en af sine sidste bastioner til massedemokratiet. Den udgjorde ikke blot et forsøg på at unddrage sig opinionen, men på at redefinere og styre den ind på mere konstruktive baner, sådan som Henry Kissinger udtrykte det.

Kommissionens formål var at tænke langsigtet og upopulært om nødvendigt."

Samtidig var kommissionen også et middel til at undgå at USA selv faldt tilbage til landets gammelkendte isolationisme. Sammenknytningen

af en transnational elite havde således ikke kun til hensigt at løsrive kommissionen fra de bånd som "de snæversynede masser", ifølge Brzezinski, lagde på moderne regeringsførelse. Den var også et forsøg på at fastholde en klar internationalistisk tilgang til verdens problemer i ledende amerikanske kredse.

Rekruttering

Over årene blev kommissionen et samlingssted for en lang række prominente amerikanere. For at fastholde en uformel karakter blev det besluttet at regeringsrepræsentanter ikke samtidig kunne være medlemmer, men det afholdt dem ikke fra at cirkulere ind og ud af kommissionen før og efter at have

”

Kommissionens formål var at tænke langsigtet og upopulært om nødvendigt."

“

I fiktionens verden er eunukken typisk en formelt magtesløs figur der gennem intriger og konspirationer er i stand til at påvirke eller ligefrem styre herskeren. Som eunukken besad kommissionen ingen formel magt, men den vidste hvordan det politiske spil skulle spilles“

beklædt et embede i Washington. Desuden blev de inviteret til kommissionsmøder og modtog også selv kommissionen.

Medlemmer inkluderede bl.a. de senere præsidenter Jimmy Carter og George W. H. Bush, tidligere og senere udenrigsministre såsom Kissinger, Cyrus Vance, Alexander Haig og Warren Christopher. De blev suppleret af skiftende nationalbankdirektører, inklusiv Alan Greenspan, ministre, førende kongresmedlemmer og ledende erhvervsfolk såsom Coca-Colas Paul Austin. Da Jimmy Carter blev præsident, inkluderede han 23 medlemmer af kommissionen i sin regering.

I Europa har flere af EU-Kommissionens formænd og viceformænd været forhenværende eller senere medlemmer af kommissionen, inklusiv Romano Prodi. Det samme gjaldt den senere franske statsminister Raymond Barre og irske præsident Mary Robinson, samt den tidligere vesttyske udenrigsminister Gerhard Schröder. Dertil kom erhvervsfolk såsom FIAT's præsident Gianni Agnelli og rigmænd såsom Baron Edmond de Rothschild.

Den danske gruppe inkluderede bl.a. politikere såsom Poul Nyboe Andersen, Ivar Nørgaard og Sven Auken, samt økonomen Niels Thygesen. Senere kom politikere som Ritt Bjerregaard, Lene Espersen og Margrethe Vestager til. Erhvervslivet og bankverdenen har været repræsenteret af chefer fra Novozymes og Danske Bank. I dag sidder Lykke Friis, prorektor for Københavns Universitet i kommissionen, sammen med bl.a. den nuværende nationalbankdirektør, Lars Rohde, og Karsten Dybvad fra Dansk Industri. Politikens tidligere chefredaktør Tøger Seidenfaden ledte den danske gruppe indtil sin død, han er nu efterfulgt af Bo Lidegaard.

Arbejdsgang

En af de metoder kommissionen anvendte i det første årti efter sin dannelselse for at påvirke regeringsførelse var at udgive rapporter der indeholdt en række anbefalinger på specifikke politikområder. Emnerne var bl.a. monetære reformer, handel, energi, internationale institutioner samt nord-syd og øst-vest relationer. De blev skrevet af et kommissionsmedlem eller en hyret ekspert fra hver af de tre regioner. For at undgå at de blev udvandet i et forsøg på at alle i kommissionen skulle kunne tilslutte sig dem, blev de skrevet *til* og ikke *af* kommissionen.

I forbindelse med udarbejdelsen af rapporterne foregik der en omfattende proces hvor bl.a. udvalgte eksperter, politikere og kommissionsmedlemmer fra de tre regioner blev konsulteret. Rapporterne var således langt hen ad vejen et kollektivt projekt som ikke alene repræsenterede de tre forfatters holdninger, hvilket også drøftelser i kommissionen bidrog til. Endvidere hjalp konsultationsprocessen med at engagere eksperter og beslutningstagere og give dem en følelse af ejerskab til de formulerede anbefalinger. Det var vigtigt med henblik på at få opbakning til og senere føre anbefalingerne ud i livet.

Oliekrise og krisehåndtering bag lukkede døre

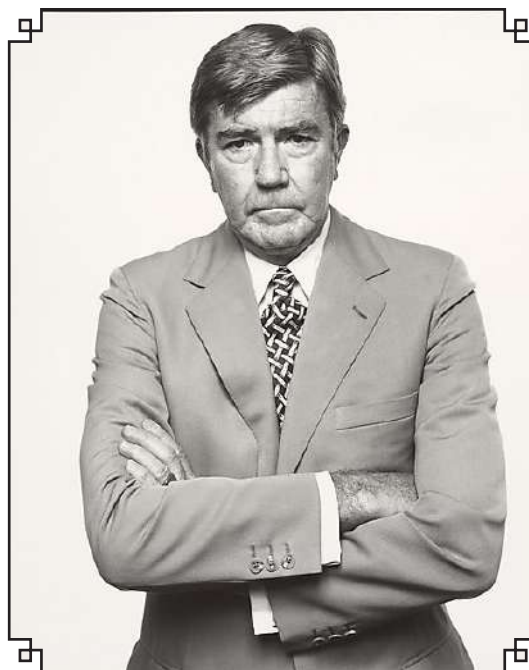
Den Trilaterale Kommissions dannelselse i 1973 faldt sammen med den første oliekrise. Den blev en test på om de tre regioner, der rådede over vidt forskellige energiressourcer og havde divergerende interesser i Mellemøsten, kunne undgå at glide fra hinanden.

Kommissionen udgav to rapporter om emnet. De trilaterale regioner skulle holde sammen, men ikke anlægge en konfrontatorisk tilgang til OPEC. Udviklingslandene var hårdest ramt af krisen, og hvis ikke de blev imødekommet, forudså rapporterne, ville det resultere i årtiers kaos og destabilisering af den internationale orden.

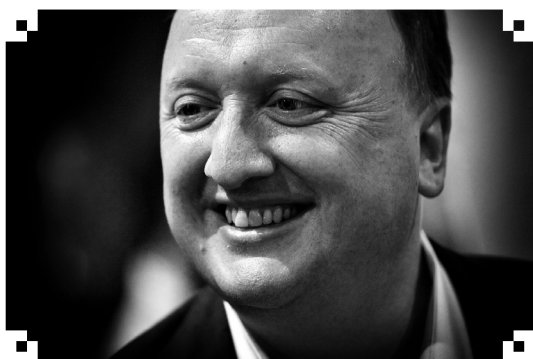
For at undgå dette scenarie anbefalede kommissionen at Verdensbanken oprettede en ny lånetype, det såkaldte "Tredje Vindue", til de hårdest ramte lande. De billigt forrentede lån skulle finansieres i et samarbejde mellem trilaterale og OPEC lande. Sidstnævnte havde oparbejdet store aktiver pga.

Alan Greenspan, tidligere nationalbankdirektør i USA

Paul Austin, direktør for Coca Cola. Kilde: Met Museum

Tøger Seidenfaden, tidligere redaktør på Politiken

Jimmy Carter, tidligere amerikansk præsident

Henry Kissinger, tidligere amerikansk udenrigsminister

Nuværende medlem, Karsten Dybvad fra Dansk Industri

deres olieindtægter, og disse petrodollars ville således blive recirkuleret i det internationale finansielle system.

Forslaget blev vedtaget i en modereret form af Verdensbanken i sommeren 1975 og derefter implementeret. Forud herfor var der imidlertid foregået en omfattende diplomatisk aktivitet fra Den Trilaterale Kommissions side.

Verdensbankens præsident Robert McNamara og hans nærmeste rådgivere og medarbejdere blev konsulteret op til flere gange og involveret direkte i udarbejdelsen af rapportens anbefalinger. Også Den Internationale Valutafond blev taget med på råd.

Det amerikanske udenrigsministerium og finansministerium blev forsynet med rapporten og engageret i sagen. Richard Gardner, der udover at være en førende amerikansk økonom også var kommissionsmedlem og forfatter til en af rapporterne, tog på turné for at sælge forslaget til de europæiske regeringer. OECD og OPEC blev konsulteret, og i løbet af processen blev rapportens anbefalinger justeret og slebet til for at imødekomme de forskellige aftageres ønsker og interesser.

I december 1974 mødtes Den Trilaterale Kommission med den amerikanske præsident Gerald Ford og udenrigsminister Henry Kissinger. De drøftede bl.a. kommissionens anbefalinger. I dagene op til mødet havde man behændigt lagt pres på Kissinger ved at lade den tidligere udenrigsminister George Ball offentligt angribe Kissingers håndtering af oliekrisen og hans konfrontatoriske linje over for OPEC-landene.

Kissinger blev rasende, og på et internt møde i udenrigsministeriet kaldte han Den Trilaterale Kommission for en flok "eunukker". Den nedladende bemærkning var faktisk en meget rammende karakteristik. I fiktionens verden er eunukken typisk en formelt magtesløs figur der gennem intriger og konspirationer er i stand til at påvirke eller ligefrem styre herskeren. Som eunukken besad kommissionen ingen formel magt, men den vidste hvordan det politiske spil skulle spilles. Vejen var banet for større lydhørhed fra regeringens side.

Kissinger endte da også med at vise imødekommenhed. Han skulle ikke nyde noget af at der opstod en opposition til hans kurs i den amerikanske udenrigspolitiske elite. Og at han også havde betydelige menings- og interessesammenfald med kommissionen blev illustreret af at han lod den foreslå at indgå i en større arbejdsdeling med udenrigsministeriet. Kommissionen skulle bl.a. kunne tage uformelle diplomatiske kontakter til eliten i den arabiske

verden. Og i 1977 blev Kissinger selv kommissionsmedlem.

Den amerikanske og franske regering var indledningsvis røget i totterne på hinanden når det gjaldt håndteringen af oliekrisen. Hvor amerikanerne fokuserede på at oprette en fælles front over for OPEC før forhandlinger med sidstnævnte kunne gå i gang, ønskede franskmændene at inddrage OPEC-landene i en dialog med det samme og forsøgte at overtale europæerne til at følge trop.

På det omtalte kommissionsmøde der involverede Ford og Kissinger, blev der imidlertid gydet olie på vandene. Kommissionen argumenterede for at de to positioner ikke nødvendigvis udelukkede hinanden, men at den amerikanske tilgang kunne udgøre et første skridt, og den franske tilgang et andet skridt i en samlet og mere langsigtet strategi.

Lederen af den franske gruppe i kommissionen var tæt på den franske præsident, Giscard d'Estaing. Han forlod mødet for at rapportere direkte til den franske regering om de fremskridt der blev gjort. Præsident Ford bad David Rockefeller om at ledsage ham til et efterfølgende topmøde på øen Martinique i begyndelsen af 1975. Her fandt USA og Frankrig fælles fodslag.

Bidraget til vedtagelsen af Det Tredje Vindue i Verdensbanken og afstemningen af de amerikanske og franske interesser viser på bemærkelsesværdig vis hvorledes kommissionen medvirkede til regeringsførelse og diplomati.

Kommissionen som indflydelsesrig mellemmand

Generelt fungerede kommissionen som en uformel diplomatisk arena hvor kommissionsmedlemmer, ofte på vegne af eller koordineret med regeringer, kunne skyde prøveballoner op, lancere nye initiativer eller afbøde konflikter. Især David Rockefeller fungerede ofte som en uformel ambassadør der agerede på vegne af eller i overensstemmelse med den amerikanske regering når han rejste rundt i sin private jet og blev modtaget af konger, præsidenter og statsministre. Til tider tog han og kommissionen egenhændigt initiativer som regeringer siden hængte sig på.

Da Jimmy Carter blev amerikansk præsident, videregav Rockefeller en besked fra det tidligere kommissionsmedlem til den kinesiske regering om at det var en amerikansk topprioritet at normalisere de diplomatiske forbindelser, hvilket lykkedes kort tid efter. I 1981 besøgte kommissionen Kina og havde drøftelser med bl.a. Deng Xiaoping om landets begyndende økonomiske liberalisering.

Hvad konspira-
tionsteoretikerne
imidlertid misforstår,
er at kommissionen i
højere grad var en medvirkende ak-
tør end en årsag. Ved at tage fat i udviklinger som
allerede var undervejs kunne kommissionen gøre
sit bidrag gældende.

som Den
Trilaterale
Kommission po-
tentielt en meget stor
gennemslagskraft.

Hvad vi historikere til gengæld ofte har ignoreret,
er at uformelle aktører som kommissionen kan

” *den gråzone
der eksisterer
mellem stat og
civilsamfund i form af
tænketaanke, filantropiske
aktører, lobby-
interesseorganisationer
og NGO'er, [må ikke]
behandles stedmoderligt*”

spille en vigtig
rolle i national og
international po-
litik. Ofte havde
kommissionen
ikke direkte ind-
flydelse, men var
med til at define-
re problematik-
ker og formulere
dagsordener der
fandt vej til re-
geringskontorer
og internationalt

samarbejde. Via konsultationer, cirkulation af og
udvekslinger med beslutningstagere holdt kom-
missionen sig opdateret og informeret om aktuelle
tendenser, samt holdt døren på klem for at kunne
yde indflydelse.

Ofte var denne indflydelse dog reduceret til at det en-
kelte kommissionsmedlem påvirkede sine umiddel-
bare omgivelser. Men fordi de enkelte medlemmer
var magtfulde personer med privilegerede position-
er i eller adgang til de kanaler hvorigennem den of-
fentlige mening formes og de fora hvor betydnings-
fulde beslutninger tages, havde og har elitenetværk

Den Trilaterale Kommission dannede da også snart
skole. G7-formatet er i vid udstrækning inspireret
af kommissionen. Kommissionen var banebry-
dende med hensyn til at inkludere Japan som en
ligeværdig partner i internationalt samarbejde og
dermed åbne op for en udvikling hvor verden ikke
længere kun styres af amerikanere og europæere.
Kommissionen var samtidig en pioner når det an-
gik at uformelle aktører og netværk fik større ind-
flydelse på politiske og diplomatiske processer.

Sammenfattet peger erfaringen fra Den Trilaterale
Kommission på at elitære netværk, men i og for
sig hele den gråzone der eksisterer mellem stat og
civilsamfund i form af tænketaanke, filantropiske
aktører, lobby-interesseorganisationer og NGO'er,
ikke må behandles stedmoderligt hvis vi bedre vil
forstå væsentlige aspekter af national og interna-
tional regeringsførelse.

Dino Knudsen var Det Ny Clartés første redaktør. Han er nu
ansat som post.doc ved Københavns Universitet.

Note: En forkortet udgave af denne artikel har været
bragt som kronik i Politiken

Bevægelse & Mobilisering

KRITISK TEORI I DAG - INTERVIEW MED WOLFGANG HAUG

Af Karen Helveg Petersen

Interviewet og introduktionen til Wolfgang Haugs filosofi omhandler dialektik, kritisk teori og dagens kapitalisme. Haug er konsekvent i sin endevending af begreber, i ikke at tage overfladen for gode varer og i at have et socialistisk mål i sigtekornet. Han angiver ingen nagelfast strategi, det drejer sig om at gribe overgangene, men ikke mindst om altid at holde sig for øje, at erkendelsen af virkeligheden i dens modsætningsfyldthed er en marxists første projekt. Tænkning er ikke væren, siger han, men handling forudsætter tænkning.

WOLFGANG HAUG er kendt som den mest konsekvent venstreorienterede arvtager til Frankfurterskolen. Siden 1959 har han været medudgiver af tidsskriftet *Das Argument*, der efterhånden har fået status som den åndelige videreførelse af *Zeitschrift für Sozialforschung* (Tidsskrift for Socialforskning), der blev udgivet af Institutet for Socialforskning i Frankfurt/M (deraf 'Frankfurterskolen') fra 1932 til 1941. Han har været professor i filosofi på Freie Universität i Berlin i perioden 1979 til 2001 og blev i september 2013 udnævnt til æresdoktor på RUC. Stadig aktiv er han en ældre herre, der er født i 1936.

Hans værker er omfattende, redaktionen af *Historisch-Kritisches Wörterbuch des Marxismus* og to nylige bøger om hightech – i et marxistisk perspektiv – og utallige artikler om filosofi, marxisme og anti-kapitalisme. Oprindelig er han mest kendt for sit bidrag til vareæstetik.

Jeg havde forberedt spørgsmål inden for forskellige temaer til interviewet, der fandt sted d. 19. september, dagen før Haugs officielle udnævnelse til æresdoktor:

- 1) Filosofi i dag, er kritisk teori indholdsbestemt – i forhold til marxismen - eller er dialektik en blot og bar metode? I forlængelse af det, værdiformens betydning og fortolkning.
- 2) High-tech kapitalisme – hvad sigter analysen på?
- 3) Kapitalismen i dag – hvad er nyt i krisen? Hvad er begrebsmæssigt nyt?

Jeg ville også spørge om anti-kapitalisme og utopi, men nåede ikke til det. I stedet for behandler jeg spørgsmålet ud fra en af Haugs artikler.

Det følgende er lige så meget en introduktion til Haugs tanker som et interview. Jeg har således også brugt hans doktorforelæsning på RUC, "Er det nemt at være filosof i marxismen?", og andre tekster til at stykke en sammenhængende fremstilling sammen som svar på temaerne.¹ Fremgangsmåden er naturligvis selektiv. Dog håber jeg at bringe en loyal fremstilling af Haugs hovedtanker.

Haug's forudsætninger

Først lidt om Haugs intellektuelle forudsætninger. Karl Marx er naturligvis den vigtigste, men selv nævner han derudover Ernst Bloch (1885-1977), Antonio Gramsci (1891-1937) og Bertolt Brecht (1898-1956).

Haug startede med at sige, at han kom i kontakt med Frankfurterskolen, da han var i begyndelsen af tyverne, men det tog ham tid at forstå den. For disse tænkere passede ikke ind i efterkrigstidens konforme Wirtschaftswunder-mentalitet. Max Horkheimer (1895-1973) og Theodor W. Adorno (1903-1969) havde været i eksil under krigen og var efter krigen kommet tilbage til Frankfurt, hvor

¹ Den samme tekst som forelæsningen findes også i *Das Argument* 304/2013. Haug brugte en del tid på at diskutere Louis Althusser's forhold til Marx. De afsnit var i mine øjne ikke særlig interessante, da de mest viste, at Althusser himself svævede højt over de konkrete spørgsmåls vande.

de levede forholdsvis upåagtet som et levn fra en anden tid. I 1947 publicerede de *Oplysningens Dialktik*, som de havde skrevet sammen i Los Angeles. Først tidsånden i sluttresserne åbnede Haug – og studenterbevægelsen – for en egentlig tilegnelse af deres noget tungtflydende skrifter. 'Frankfurterskolen' blev ledestjerne for den tids ikke-autoritære anti-kapitalistiske oprør. Den inkluderede også Jürgen Habermas, Horkheimers afløser som professor, samt mindre (kendte) ånder.

Iflg. Horkheimer og Adorno slår oplysningens rationalitet over i sin modsætning. Under 'oplysningen' kan man også regne positivismen, den herskende videnskabsfilosofi, der hypotaserer det faktuelle, dvs. mener man kan trække døde observationer ud af deres levende sammenhæng. Fordi positivismen henviser store domæner af menneskelivet til at

”

Omvendt må en filosof være marxist – i sin forståelsesramme – og undgå at blive instrument for det bestående”

være i bund og grund subjektive eller uforklarlige, forfalder den til at acceptere et irrationelt grundlag for sin egen praksis, mens forstenede fænomener bliver til data, der kan indgå i endeløse beregninger. Hvorimod Frankfurterskolen fremhæver, at et mere omfattende fornuftsbegreb må begrunde og forsvare sin egen fornuft.

I disse kritikpunkter mod den herskende 'oplysning' og erkendelsesteori var studenterbevægelsen fra sluttresserne og Haug enige, men blot at bevæge sig på det åndskritiske felt var for nemt, indvendte de på den anden side. Derudover var Horkheimer og Adorno gået så vidt som til at se en sammenhæng mellem Hitlers nazitvang og den mere indirekte undertrykkelse formidlet af den moderne kulturindustri, som de havde fået levende indtryk af i USA, inkl. dens propagandistiske brug i den amerikanske krigsmaskine. Men det er nedgangsfilosofi, der ikke tager det levede liv i klassesamfundet i betragtning, opponerede mange tidligere elever af Frankfurterskolen. Haugs tilføjelse er, at kapitalismen i sin fremstormen har optaget frigørende elementer fra oplysningen.

Ifølge Haug er Vestens filosofi også mere sammensat end som så. Den består af nykantianisme, pragmatisme og synkretisme (sammenblanding). Nykantianernes brogede flok har til fælles, at 'virkeligheden' ligger uden for bevidstheden, men når det kommer til erkendelsen af den sociale virkelighed, ser nogle nykantianere den som gennemsyret med mere eller mindre uerkendt subjektivitet evt.

i form af værdier, mens andre tilkender den menneskelige bevidsthed en fælles struktur med det erkendte.

Hvortil filosofi i dag?

Filosofiens relevans var et nøglespørgsmål for Frankfurterskolen. Theodor W. Adorno udtrykte, at den kritiske teori var den ultimative filosofi, endepunktet. Kritisk teori stammer fra Marx, men hvis man skal være tro mod dens intention, kan man ikke overtage hans tanker som dødt dogme. Filosofi kommer fra usandheden, præciserede Haug. Han gav som eksempel spørgsmålet, om de samfundsmæssige strukturer er demokratiserede. Mener man det, kan man stille sig tilfreds. På den anden side gør erkendelsen af klassestrukturer denne demokratisering til et blot og bart postulat, en usandhed. I den slags indsigter får filosofien samfundsmæssigt fundament. Muligheden for menneskets erkendelse er betinget af det samfund, hvori det lever, men det kan udvide muligheden for indsigt ved at konfrontere begrænsningerne.

Ifølge Ernst Bloch må en marxist også være filosof, altså tænke sine antagelser ind i en overordnet erkendelsesteoretisk ramme. Bloch befattede sig i øvrigt med håbets filosofi og utopi. Omvendt må en filosof være marxist – i sin forståelsesramme – og undgå at blive instrument for det bestående. Det er der vist mange 'filosoffer', der har et andet bud på.

Kritisk teori kan også blive affirmativ, således som den er blevet hos f.eks. Alex Honneth, den nuværende leder af Institut für Sozialforschung i Frankfurt og elev af Jürgen Habermas, der har bevæget sig væk fra en marxistisk grundforståelse til fordel for et eklektisk sammensurium af moderne teorier, hvor kun den forvitrede udtryksmåde minder om den oprindelige Frankfurterskole. Han er nu kendt for sin tale om 'kommunikativ handling' og 'herkshedsfri' kommunikation, der skulle være mulige i det eksisterende politiske rum. Haug forklarede bl.a. denne drejning med, at marxister (både nuværende og forhenværende) har glemt to ting: produktivkraft og modsætninger. Hvis man ikke holder sig disse grundlæggende tendenser og modbevægelser for øje, ender man let i samfundsbekræftelse, dvs. en forestilling om, at det kapitalistiske samfund og dets strukturer kan gøres 'bedre', hvis tilstrækkelig mange vil det.

Videnskabelighed og ideologi

I forelæsningen sagde Haug: "Deri begrunder jeg den videnskabelige karakter af den marx'ske kapitalismekritik, som teorien om vareæstetikken er bygget på, [nemlig] med det argument, at den strengt objektive analyse af sin antagonistiske genstand, hvis herskende side modsætter sig sin almene er-

kendelse, giver teorien en partisk karakter.”² Det almene eller det, der kan almengøres, er det videnskabelige, og det ligger i den marx'ske økonomikritik, forsatte han.

Lad mig give et bud på, hvad Haug mener. Hvis man prøver at stille sig 'objektivt' an, bliver man let fanget i det partikulære, den pæne overflade. På markedet udveksles en vare lige-mod-lige med en anden vare, f.eks. varen arbejdskraft mod løn. Det er skinnet, som bedrager, for i produktionsleddet er arbejderne ikke på lige fod med kapitalisten, der ejer produktionsmidlerne og de fremstillede varer.

Teoriens frigørende almene erkendelse må potentielt sigte på alle og dermed have det klasseløse samfund som bagtæppe. Det almene kommer ud af standpunktet, interesseanalysen, der tænker sig selv med. Borgerlige teorier er derimod, om de vil det eller ej, klassebundne og dermed partielle, selvom de generaliserer deres sparsomme indsigter, f.eks. postulerer, at alle som udgangspunkt er lige i kampen om udkommet. Plus, vil jeg tilføje, de borgerlige teorier opviser også i sig selv mange selvmodsigelser og uerkendte underforståetheder. Den borgerlige analytiker stiller da slet ikke kritiske spørgsmål på eget initiativ, eller kun momentant.

”At være marxist frigør intellektuel produktivitet og binder den samtidig til en ”farendiagnose” [Gefahrendiagnose på tysk, anførselstegn red.] og et projekt, der giver den mening.”³ Ideologi er modsætningen til kritisk teori. For Marx og Engels indebar ideologi en teoretisk tilgang, der gør de samfundsmæssige relationer til umiddelbare objekter for anskuelsen, uden at begribe dem i deres udgangspunkt, historie, underliggende kompleksitet og dobbelttydighed. Derved kommer man til at tage skinnets for virkeligheden. En anden marx'sk brug af termen er, at samfundsmæssige konflikter bevidstgøres for mennesket i ideologiske former. Det er af mindre skarpe tænkere blevet omformet til, at alle bevidsthedsformer er 'ideologiske' og så i sidste ende til, at ideologi har at gøre med ønsker om samfundets indretning. Dertil er der ikke langt til det sidste spring, den borgerlige forståelse af ordet ideologi som et sæt af værdier og trossætnin-

”

Grundlæggende for Haug er falskheden i dualismen mellem ånd og natur, der går igen i positivismens modstilling af ånds- og samfundsvidenskaber på den ene side, naturvidenskab på den anden. Også naturvidenskab er begrebsmæssigt og samfundsmæssigt funderet”

ger, man kan lire af uden videre begrundelse. Hermed er bevægelsen mod at se bevidstheden som selvstændiggjort over for virkeligheden fuldbragt.

Sovjetkommunismen så tilsvarende partiets ideologi som de retningslinjer, der skulle lede det i først kampen mod den førrevolutionære samfundsformation og dernæst i gennemførelsen af det socialistiske samfund. Her var ideologien ikke individuel, men klassebestemt. Arbejder-

klassen havde sin modideologi til borgerskabets. På den måde blev karakteren af 'falsk bevidsthed', som Marx og Engels lagde i 'ideologi', udrenset, og i stedet blev ideologien ophøjet til at være en overordnet politisk guideline. Enhedslistens nye udkast til principprogram er hoppet på samme vogn og starter således: ”Principprogrammet er det ideologiske grundlag for Enhedslisten. I det fastlægger vi vores visioner og ideer om socialismen, ...”⁴ Vi andre ville hellere have, at principprogrammet deklarerede, at det hvilede på et rationelt grundlag. For at den nuværende samfundsformation bygger på strukturelle uligheder og desuden er økonomisk, politisk og socialt afsporet, er vel ikke en trossag for et venstreorienteret parti?

Denne 'positivering' af ordet ideologi forvirrer sjælene. Når ideologien nu indeholder det man så gerne vil, evt. sammen med mange andre i et parti, hvorfor gennemføres den så ikke – er det fordi der ikke er nok af den? Eller for meget? Man kan således også komme til Poul Schlüters berømte konklusion, at 'ideologi er noget bras'. 'Bras' og 'vi bør have en vision' er blot yderpunkterne på den samme skala. Ideologibegrebet har slået adskillige kolbøtter siden Marx og Engels og er blevet til flad meningsløshed. I stedet må en venstreorienteret gennemskue illusionerne og de ideologiske begreber.

Naturligvis kan man forsøge at undskylde sig med, at medialiseringen af det politiske rum kræver af både borgerlige og venstreorienterede, at de kan lire hurtige statements af.

Dialektik og værdiform

Marxismens filosofiske base er nært knyttet til dialektik. Nogle ser dialektik som Marx's metode, men iflg. Haug – og den oprindelige Frankfurterskole

² s. 3, egen oversættelse

³ Fra forelæsningsen s. 13, egen oversættelse.

⁴ Kan findes på Modkraft, <http://modkraft.dk/artikel/udkast-til-principprogram>.

– er dialektik negationen, der manøvrerer i totaliteten af modsætninger. Negationen er ikke en fastforankret størrelse med hensyn til sit subjekt-objekt, men orienterer sig efter den modsætning, den negerer. Det kalder han (vistnok afledt fra Hegel) bestemt negation. Dialektik er ikke et mekanisk skema à la tese, antitese og syntese, så lidt som at en sag har flere sider, eller at noget har indflydelse på noget andet. Det er heller ikke det samme som dialog. Dialektik indebærer kritisk begrebsanalyse.

Som eksempel på dialektik nævnte Haug i interviewet herre-knægt forholdet, der iflg. Hegel består i, at knægten overfører sin substans til herren, men

”

At overvinde kapitalismen kræver mere end alternativer blandt de marginaliserede”

lidt efter lidt vandrer den samfundsmæssige kraft fra herren over til knægten. Det varsler andre magtforhold, nye herrer, nye knægte indtil, muligvis, begerberne har opløst sig, nemlig når ingen er herre eller knægt.

Grundlæggende for Haug er falskheden i dualismen mellem ånd og natur, der går igen i positivismens modstilling af ånds- og samfundsvidenskaber på den ene side, naturvidenskab på den anden. Også naturvidenskab er begrebsmæssigt og samfundsmæssigt funderet. Det er at yde vold på menneskets levede og levende eksistens at låse begreberne fast én gang for alle. Tænkning er ikke væren. Vores erkendelse er bundet til intersubjektivitet, erfaring og socialitet, der igen er bestemt af samfundets måde at producere, distribuere og konsumere på.

Den positivistiske forståelse af 'værdi' som indre subjektiv eller inter-subjektiv orientering for moralsk handling og holdninger kan kontrasteres med den marx'ske værditeori centreret om vareformen. Strengt taget kan man godt vise, hvordan de to hænger sammen via ideologiske perspektivforskydninger, men det vil jeg undlade her. Det interessante er, at den ellers meget Marx-tro Haug i forelæsningsen opponerede imod Marx' 'væsenfremtoning'-metafysik, der skulle bestå i, at værdien (det samfundsmæssigt nødvendige arbejde, der indgår i produktionen af varen) 'træder frem' i varens bytteværdi, der yderligere udvendiggøres i en selvstændig pengevare. Haug taler i stedet om en analyse baseret på den sociale praksis.

Uanset hvad forekommer det mig, at Haug under vurderer det forhold, at værdistørrelsen (om end den ikke spiller nogen større rolle i begyndelsen af

Kapitalen) er bestemt af den – samfundsmæssigt nødvendige – mængde arbejde, der ligger i varen, og som man ikke kan se, det kan man kun i et kvantitativt forhold mellem to varer eller udtrykt i en bestemt mængde/vægt af pengevaren. Det kunne man jo godt kalde værdiens kvantitativt bestemte fremtoning. Og at se varens værdi som regulator for prisrelationerne, som en slags væsen, forekommer at være en udmærket illustrativ anskuelsesvinkel. Det hjælper også til at forstå, at pengene kan ændre fremtoning og endog virkemåde uden at ændre grundlæggende ved sit væsen. Metafysisk måske, men en god krykke for forståelsen.

Men Haug har en anden diskussion for øje. Den kom ikke frem i forelæsningsen, men er vigtig, fordi den viser afstanden mellem ham og andre påståede marxister. Han er gerådet i diskussion med teoretikere som Michael Heinrich, der læser *Kapitalen* 'monetaristisk' ved at mene, at det er pengene, der gør produkterne til varer, ikke vareformen, der potentielt har pengene i sig (*Das Argument* 257/2004). Pengenes primat, der svarer til et overfladisk indtryk af økonomien, gøres dermed af Heinrich til teoretisk udgangspunkt, argumenterer Haug.

Mht penges bundethed til guldvareren, vil Haug ingenlunde opgive den (*Das Argument* 272/2007). Han medgiver naturligvis, at guld ikke mere er en del af det officielle internationale pengesystem, men påpeger, at metallet spiller en rolle som råvare, der handles på børserne (og guldprisernes bevægelser kommenteres da også heftigt i business programmer, og guld gælder som 'sikker havn' som modstykke til de rene finansmarkeder). Men guld er også blevet 'finansialiseret', dvs. sat på papirer og blevet et spekulationsobjekt, hvis pris afviger betragteligt fra dets produktionsomkostninger eller 'det samfundsmæssigt nødvendige arbejde', der er gået til at producere det.

Kreditsystemets sammensmeltning med pengesystemet giver nemlig et andet aspekt, end varemarkedet isoleret betragtet fremviser. Og man kan vel forestille sig, at der er konflikt mellem penges rolle i kredit- og finanssystemet og som 'værdimål'. Pengevaren er i så fald en påmindelse om, at kapitalismen ikke har frigjort sig fra vareformen. Heri ligger en gevaldig konflikt i dagens kapitalisme. Det er ikke bare et filosofisk-teoretisk spørgsmål.

High-tech og krise

Produktivkræfternes udvikling

Vareæstetikken var Haugs oprindelige tilgang til det konkrete. Varenes brugsværdier, dvs. deres fysiske egenskaber, forandrer sig over tid, det er kun driften for at producere dem, der er den samme, profitten (skønt, den taler Haug nu påfaldende lidt om). Ud over varen har Haug kastet sig over andre

facetter af samfundets konstitutive indhold, rets-væsnen, socialpsykologi, inkl. subjektdannelsen og patriarkalske kønsforhold under de kapitalistisk-borgerlige forhold. Fordismen (mekanisering og den begyndende videnskabeliggørelse af produktionen) ser Haug som værende i krise og transformeret under den transnationale high-tech kapitalisme. Her profilerer han sig bevidst mod en del forstenede såkaldte marxister, som ikke kan indse, at fundamentale ændringer er indtruffet i arbejdets karakter, udstrækning og lokalisering.

Haug har, som en af de få marxister, hævet den teknologiske side af kapitalismen op i det store billede. Det er brugsværdi- eller indholdssiden af produktionen, det drejer sig om. Mens vareæstetikken undersøger, hvad der sælges på markedet, handler analysen af produktivkræfterne om produktionens indholdsmæssige bestemtthed. Produktivkræfterne udvikler sig jo under kapitalismen (nogle gange overdøvet af kriser, hvis udvendige udtryk er sammenbrud på finansmarkederne). Hvad der var typisk teknologi i 1867 er det ikke i dag. High-tech er den ledende produktivkraft, sagde han. Der er ingen fremskridt uden computerkraft, og man kan ikke analysere kapitalismens aktuelle stade uden hightech-aspektet. Den informationelle kapitalisme er i sig selv, iflg. Haug, et nyt skridt, der også er civilisatorisk.

Computeren er i den grad fødselshjælper for nutidens globalisering, at Haug strækker sig til at sige, at Sovjetunionen ikke kunne tilpasse sig denne nye teknologi og derfor brød sammen.

Desværre præciserer Haug ikke, hvordan kapitalens værdiøgningsproces påvirkes af denne nye produktivkraft. Det er rigtigt, at måden at producere på ændres med produktivkræfterne, men er det ikke endnu en grund til at konstatere, at selve kapitalforholdet er i konflikt med sig selv?⁵ Når man ikke kan finde en model at tjene penge på i f.eks. avisbranchen eller på nettets websider, hvad er det så et tegn på? En ny produktionsmåde eller en præeksisterende form, som den kapitalismegenererede udvikling må passes ind i? Haug sagde det i interviewet på den gammelkendte måde, at produktivkræfter og den privatkapitalistiske form støder sammen. Ja, men indtil videre går megen intellektuel energi i moderne IT-virksomheder på at finde forretningsmodeller, der kan indhegne og tilpasse produktivkraftudviklingen.

5 'Produktionsmåde' er forvirrende, for ordet antyder en fysisk organisering af produktionen. Haug ser "produktionsmåden som den modsætningsfyldte enhed mellem produktivkræfter og produktionsforhold." (s. 149 i *At filosofere fra neden*). Altså produktionsmåde er samlebegrebet for det materielle og det formmæssige.

Hvis man nu ville være lidt Horkheimersk og Adornosk kunne man også påpege, at den ledende produktivkrafts frisættende potentiale kan vendes imod menneskeheden som set i overvågningstjenesternes udbygning. Det er Haug uden tvivl klar over og enig i, men fremhæver det ikke, da han er ude i andet ærinde.

Min forståelse er, at det er en levende konflikt, hvor varerne nok ændrer karakter hurtigt (en DVD er en vare, men en film på en streaming-tjeneste er en service, hvis omkostning er svær at pålægge den enkelte bruger). Overgangen fra varer til services er ikke ny, men processens omkalfatrende karakter og hastigheden, hvormed den foregår, viser et kvalitativt spring. Men værdi- og vareformen er grænsen, og varen er bundet til et klart identificerbart produkt. Kapitalens værdiøgning er stadig grundlaget. Det skrider blot.

Akkumulation og krise

Kapitalisme defineres malende i bogen *At filosofere fra neden*. "Kapitalisme adskiller sig fra 'kapitalen' som krigen fra den enkelte hær eller som den historiske proces fra de enkelte aktørers handlinger. 'Kapitalisme' – det er de konkurrerende kapitalers system 'i aktion', i vekselvirkning med deres omgivelser."⁶

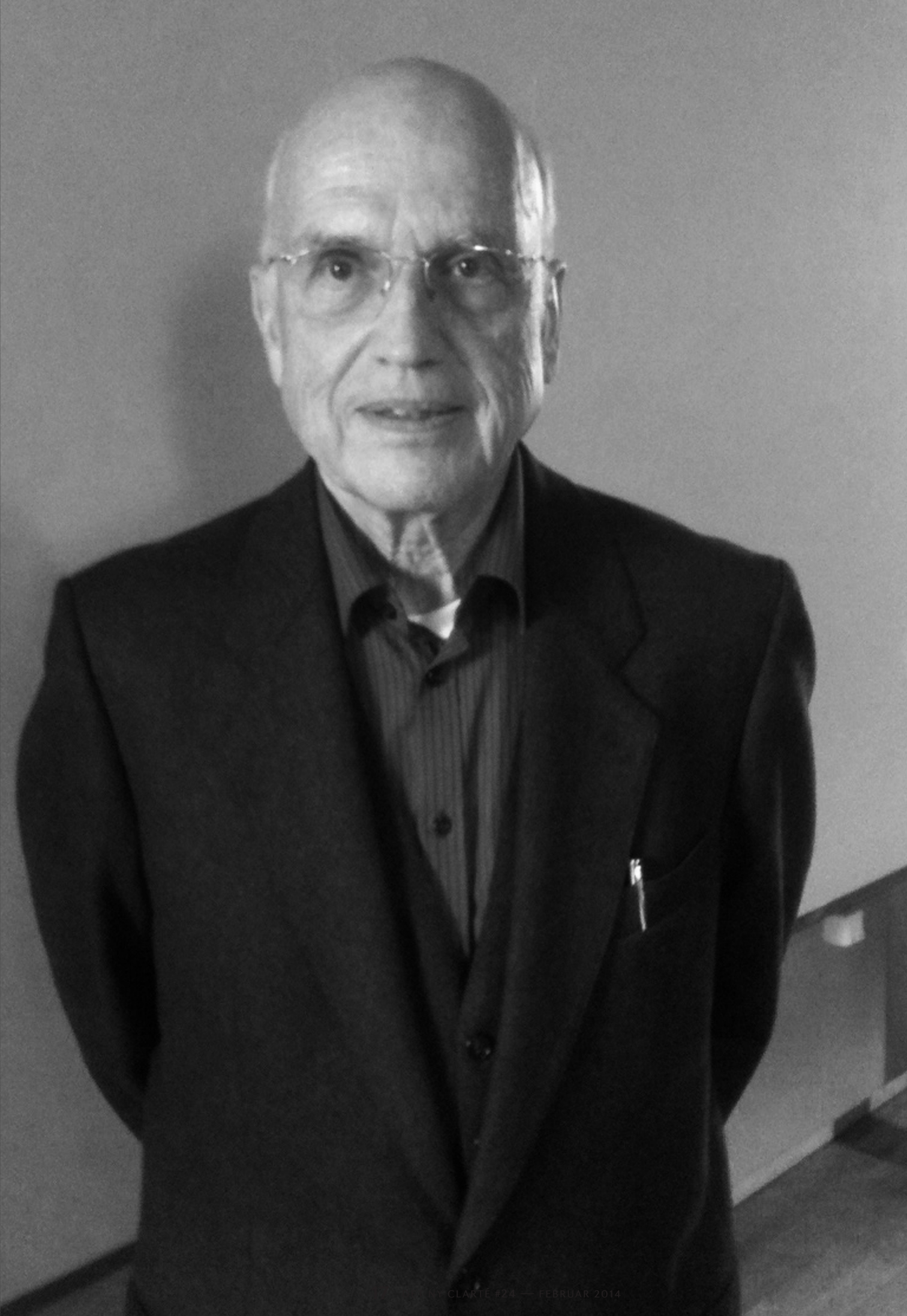
Den anden side af sagen er kapitalismens moderne værdiøgningsform, der hænger sammen med, men ikke er identisk med produktivkræfternes udvikling. Dette spørgsmål leder over til nutidens globalisering, der imidlertid for Haug også er formet af informationsteknologien.

I den forbindelse har han skrevet om kapitalens akkumulation og de nuværende krisetilstande. Der har været en dotcom-boble, fulgt af en formueinflation. Anlægsarbejder er steget i pris, og kapitalen har værdiøgningsproblemer i sit realkredsløb. Kredit definerede Haug i interviewet som penge, der refererer sig til sig selv og er emanciperet fra verekredsløbet, selvom han andetsteds medgiver, at kredit ikke kan løsgøre sig totalt fra det reale, som det også ses i kriser. Det ville nu også være selvmodsigende, når man tænker på Haugs angreb på den monetaristiske *Kapital*-læsning.

Forholdet mellem USA og Kina, som han kalder Kimerika (se også *Det Ny Clarté* nr. 17)⁷, er den dominerende økonomiske magtkonstellation på det globale plan. Ordet Kimerika, der er en sam-

6 s. 138 i *At filosofere fra neden*.

7 Haug har, ligesom jeg i artiklen i DNC nr. 17, "Kimerika – valutareserver og verdenspenge", adopteret ordet fra den konservative historiker Niall Ferguson.

mentrækning af Kina og Amerika, så det kommer til at omskrive ordet kimære, kan forstås som computerkraft og handel, hvis midte, kimæren –

” Så længe man ikke kan stille en alternativ organisationsform i udsigt, vil folk ikke tilslutte sig krav om brud med kapitalens herredømme”

et fabeldyr sammensat af en giftig slange, der vikler sig om en løve og en ged – er internationale kapitalbevægelser og finanser. Forholdet er en modsætningsfyldt enhed mellem de to økonomiske supermagter. Der er altså ikke, som fremstillet af borgerlige observatører, tale om en blot modsætning mellem

USA og Kina, men om en omklamring med en indre dynamik.

Der er masser af nye begreber, der viser kapitalismens selvundergravende virksomhed. Haug nævnte i interviewet 'højfrekvent handel'. At højfrekvent handel er noget nyt, er ubetvivleligt, men er det kvalitativt nyt? Finanshandler har været højfrekvente i deres tendens lige siden de store investeringsbanker begyndte at kombinere computerkraft med finansmodeller, hvilket vel at mærke skete allerede fra halvfjerdserne, da informationsteknologien tog fart.

Anti-kapitalisme og utopi – eller hvordan får vi et andet samfund?

Det er ikke kun marxister, der vil afskaffe kapitalismen, det vil også nogle regressive højreorienterede. Men er det muligt for de progressive både at benytte sig af den udvikling af produktivkræfterne, som kapitalismen har skabt, og samtidig vende sig imod kapitalforholdet? Eller er der snarere, som Adorno og Horkheimer så det, tale om et sammenfald mellem teknisk- og herskabsrationalitet, så modstand bliver umulig? Ifølge Haug i "Antikapitalismens Dialektik" er handling mulig, men negationens negation, den direkte modstand mod eller bekæmpelse af det skadelige, er en passiv dialektik, der kan have utilsigtede konsekvenser. Man er selv en del af den verden, man vil ændre.

Imod det stiller Haug den aktive dialektik, hvor den observerende tager ved lære under studiet af objektet, som jo er selve samfundets praksis. Ellers ender man i en naiv antikapitalisme, der ingen vegne fører hen. Hvis man ikke kan omgås med modsætninger, bliver man hjælpeløs – eller eklektisk. Til sidst omfavner man måske ligefrem kapitalismen og al dens væsen, fordi den synes så overvældende, nærmest betagende. Man kan her tænke på alle de unreaktionære, der praler af deres ungdoms venstreorientering samt med, at de er blevet kloge.

Den progressive antikapitalisme indebærer også faremomenter. Man kan ikke bare hævde, siger Haug, at hvis man kan bygge alt op fra neden, er alt godt. Det kan lige så godt ende i total statsdominans. Således vender han sig imod den naive antistalinisme, der blot mener, at man skal begynde forfra, fra neden, bygge samfundet på græsrodsfællesskaber f.eks., for derved at undgå at ende i en sovjetstat. Faktisk begyndte Sovjetunionen fra neden – og endte i autoritær statsmagt. Den erfaring må reflekteres med.

At overvinde kapitalismen kræver mere end alternativer blandt de marginaliserede. Det kræver også, at man indser de reale kræfter. Brasilien kan f.eks. ikke bare bryde ud af den internationale kapitalisme. Dette ville være revolutionære illusioner. Der er i kapitalismen selv 'anti-kapitalismer' som frie tjenester på nettet, der er den offentlige sektors fællesgodeproduktion. Er det kommunisme på kapitalistisk grundlag, eller kapitalismen, der udstøder sine egne affaldsprodukter? Haug skriver, at socialstaten (velfærdsstaten) er 'den kompensatoriske udbygning af kapitalismen'. At kræve borgerløn forudsætter skatteindtægter osv. Artiklen udkom i 2007, dvs. stort set før krisen. Udviklingen i verden er siden gået stærkt i retning af nedskæringer og mindre understøttelse under arbejdsløshed. Talen om 'borgerløn' lyder nu nærmest blot naiv.

Tilbage til Haug, der heller ikke går ind for, at man forsøger at sætte sig op 'imod' kapitalismen over én bank. Derfor er modstand altid en jagt efter nye græsgange eller 'overgange', for den er ikke kun modstand mod dette eller hint, der må forblive partikulært. "Antikapitalisme konkretiserer sig i udkast til politisk-samfundsmæssige overgangsstadier og den troværdige forestilling om en alternativ organisering af samfundsmæssigt arbejde og distribution på niveau med et højdifferentieret verdenssamfund, der arbejder på grundlag af videnskabelige produktivkræfter."⁸ Så længe man ikke kan stille en alternativ organisationsform i udsigt, vil folk ikke tilslutte sig krav om brud med kapitalens herredømme. Det hjælper heller ikke at komme med stærke ord. Eller at erstatte anti-kapitalisme med anti-neoliberalisme (som om kapitalismen på noget tidspunkt var bedre, som om det blot drejede sig om en ideologisk betinget forvriddning), selvom der kan være konkrete situationer, hvor det giver mening.

Haug vender tilbage til Sovjetunionen og tiltroen til planøkonomien, hvis fald har betydet et fravær af modeller. Opgaven er at benytte de vundne produktivkræfter på en anden måde, at lade logikken flyde

⁸ "Dialektik des Antikapitalismus", s. 25, egen oversættelse.

frit. Civilisationens landvindinger skal ikke forkastes. Det kunne og skulle der skrives en del mere om. Hvordan organisere et højteknologisk samfund på socialistisk basis? Ville der bare være tale om udveksling baseret på algoritmer, hvordan skulle det i praksis bestemmes, hvad der skulle produceres? På det globale versus det lokale niveau?

Slutning

Haug er en betydningsfuld tænker. Meget er skrevet med sigte på studerende og venstreorienterede, der søger en dybere forståelse af samfundet, og består i at udrede grundelementerne i den marxistiske teoribygning. Når man skriver så meget, gentager man også sig selv, men Haug er aldrig banal. Man mærker, at han har et uhyre levende forhold til verden, det er den, der skal begribes. Derfor finpudser han hele tiden sine begreber. Han er eksemplarisk i forhold til at indhente de opstillede intentioner i sin egen praksis. Det er ikke nemt at læse Haug, men forsøget værd. Og en god afveksling fra den angelsaksiske tradition og udtryksform vi efterhånden er lullet ind i.

Om forfatteren (relevant for denne artikel): Karen Helveg Petersen, har skrevet speciale om positivisme debatten mellem Frankfurterskolen og Karl Popper (*Værdifrihedspromatikken: En Redegørelse for den Senere Tids Tyske Drøftelse af Værdifrihedspromatikken i Samfundsvidenskaberne*, Aarhus 1969, kan findes på Google Books) og studeret i Frankfurt/M fra 1969-71.

Litteratur

Haug, Wolfgrang F., "Ist es einfach, im Marxismus Philosoph zu sein?" ("Er det nemt at være filosof i marxismen?"). Forelæsning holdt d. 20. sept. 2013 på RUC. Teksten blev omdelt til deltagerne.

Haug, Wolfgang F., At filosofere fra neden: Udvalgte artikler 1971 – 2011, Red: Klaus Schulte. 2013.

Haug, Wolfgang F., "Zur Kritik der monetaristischen Kapital-Lektüre" ("Til kritikken af den monetaristiske Kapital-læsning"), *Das Argument* 257/2004.

Haug, Wolfgang F., "Zur Dialektik des Antikapitalismus" ("Antikapitalismens dialektik"), *Das Argument* 269/2007.

Haug, Wolfgang F., "Die "Neue Kapital-Lektüre" der monetären Werttheorie" ("Den nye Kapital-læsning af den monetære værditeori"), *Das Argument* 272/2007.

Bevægelse & Mobilisering

LÆRERNE TABTE DET FØRSTE SLAG – HVORDAN FORTSÆTTER VI KAMPEN?

Af Lene Junker

Lærerlockouten varede fra den 2. april 2013, indtil lærerne blev banket på plads og i arbejde igen den 25. april 2013. Det skete ved et hurtigt, men velforberedt og omfattende lovindgreb, som stort set opfyldte arbejdsgivernes ønsker. Der blev trukket en streg i sandet – intet vil blive som før. Efter lovindgrebet blev der hasteindkaldt til protestmøder i København, Århus og Odense. Det viste, at lærerne var vrede og frustrerede, men ikke splittede og knækkede. Formanden for Frederiksberg Kommunalærerforening, Ane Søegaard, sagde på et 1. maj-møde i København: "Når man har været ude i 4 ugers konflikt, er man nogle andre mennesker, end da vi gik ind i den."

Artiklen gennemgår forløbet fra forhandlingernes begyndelse og KL's velforberedte lockoutvarsel til slutningen og giver et bud på, hvordan lærerne kan organisere deres kamp bedre.

Ideologisk offensiv mod offentligt ansatte og velfærden

Ingen offentligt ansatte havde store forventninger til overenskomstforhandlingerne i 2013 (OK 13). Men det havde arbejdsgiverne i Kommunernes Landsforening (KL) og regeringen til gengæld. De var velforberedte og gik målrettet efter alle undervisere, men især folkeskolelærerne og Danmarks Lærerforening (DLF) som den stærkeste fagforening. Som optakt til forhandlingerne startede regeringen og KL allerede i efteråret en ideologisk offensiv mod lærerne. Den blev suppleret med trusler om lockout og regeringsindgreb, hvis vi ikke makede ret. DLF reagerede længe defensivt på truslerne, men besluttede så i starten af januar at holde en række medlemsseminarer – kaldet "handling giver forvandling". Det kickstartede en modoffensiv, hvor aktive lærere organiserede mange forskellige synlige aktiviteter.

KL og regeringen ønskede at befri sig fra alle aftaler vedrørende arbejdstid som en forudsætning for, at regeringens forslag til ny folkeskolereform kunne realiseres. Lærerne skulle 'normaliseres' og arbejde 1924 timer årligt ligesom alle andre. Det skulle så være op til skolelederne alene at bestemme, hvornår timerne skal afvikles, og hvad der skal laves. Sådan en aftale har underviserne på professionshøjskolerne, og sådan en aftale indgik GL (Gymnasieskolenes Lærerforening) desværre midt i februar.

Den 28. februar brød forhandlingerne mellem KL og DLF sammen, uden at der rigtig havde været nogen. Som bebudet varslede KL og regeringen lockout med virkning fra 2. april. Den gjaldt folkeskolelærere, friskolelærere, lærere i ungdomsskoler, produktionsskoler, arbejdsmarkeds-uddannelsescentre mv.

Lærerne er de første - hvem bliver de næste?

Derefter startede der langsomt et samarbejde mellem alle de lockoutede lærergrupper på topplan, og på gulvplan "opdagede vi hinanden" som lockout-truede kollegaer.

KTOs (Kommunale Tjenestemænd og Overenskomstansatte) og Sundhedskartelletts støtteklæring og undladelse af at underskrive deres overenskomst var et overraskende og glædeligt udtryk for solidaritet, som viste den voksende forståelse for, at "lærerne er de første – hvem bliver de næste?"

”

Men KL går efter en konflikt, som kan frigøre dem fra arbejdstidsaftalen”

I løbet af lockouten afsløres regeringens masterplan: at frigøre ressourcer ved at forringe løn og ansættelsesvilkår ..., angribe den kollektive aftaleret og svække de faglige organisationer”

Et landsdækkende tillidsrepræsentant (TR)-møde i DLF samler 2000 i starten af marts – det booster selvtilliden forud for forhandlingerne i Forligsinstitutionen. SAS kabinepersonale laver støttedemonstration foran Forligsinstitutionen og åbner op for sympati og støtte fra andre faggrupper. Samtidig vokser sympatien for lærerne i befolkningen.

Den 20. marts indkalder DLF og de øvrige offentlige ansattes faglige organisationer til demonstration i Ålborg, Århus, Odense, København og Rønne. Det bliver en bragende succes.

Farvel til gammelt nag og splittelse blandt offentligt ansatte og goddag til en ny solidaritet under udvikling. Lærernes popularitet og selvtillid vokser. Situationen har skiftet totalt på 3 måneder. Forhandlingerne i Forligsinstitutionen fører dog ingen vegne. DLF tilbyder mange indrømmelser. Men KL går efter en konflikt, som kan frigøre dem fra arbejdstidsaftalen.

Lockout - arbejdsgivernes offensive våben

Da lockouten bliver en realitet, suppleres den med en offensiv annonsekampagne og udmeldinger fra KL og regeringen. Erik Nielsen, KL's socialdemokratiske formand, siger på KL's årsmøde: "Danmarks Lærerforening er fanget i en tidslomme fra det forrige århundrede". Finansminister Bjarne Corydon siger, han vil gøre op med "utidssvarende privilegier, der udgør en afgørende barriere for at give vores børn og unge den bedst mulige uddannelse."

Næstformanden i KL, Erik Fabrin fra Venstre, udtaler i lockoutens 3. uge, at han tror, det vil gå med lærerne, ligesom det gik med pædagogerne og sygeplejerskerne i 2009: de vil komme tilbage på deres grædende knæ og bede om at afslutte konflikten, når der ikke er flere penge i strejkekasserne.

I løbet af lockouten afsløres regeringens masterplan: at frigøre ressourcer ved at forringe løn og ansættelsesvilkår for alle offentligt ansatte, angribe den kollektive aftaleret og svække de faglige organisationer. Lærerne er de første – dernæst kommer turen til alle andre offentligt ansatte. Regeringen og KL havde bestemt sig til at "gå hele vejen". Et lignende kampsåblik mod offentligt ansatte er ikke

før set, og aldrig er så mange blevet lockoutet.

Regeringsindgreb – altid til fordel for arbejdsgiverne

Erfaringer fra tidligere regeringsindgreb i overenskomstforhandlingerne viser, at de altid har været til fordel for arbejdsgiverne. Forud for OK 13 var der nok utilfredshed. Men arbejdsløsheden var stor, dagpengene små og perioden kort. Der var næsten ingen aktivitet på arbejdspladserne og heller ingen venstrefløj, som pressede på. Derfor var der ingen forventninger til OK 13 – blot et ønske om at forlænge de bestående overenskomster.

Måske derfor talte DLF allerede fra dag ét for "et afbalanceret indgreb"

Hvad var lærernes våben?

Lærerne havde gode kort på hånden, mange af dem blev flittigt brugt, og der blev taget mange stik hjem.

Først og fremmest er DLF en stærk og velfungerende fagforening, der organiserer 97 % af lærerne, og vi havde mange penge at konflikte for. Vi havde en god sag: tid til forberedelse, kvalitet i undervisningen, ordentlige arbejdsvilkår og demokrati på arbejdspladsen.

Under lockouten blev frustration og vrede vendt til kollektiv handling. Lockouten satte nye standarder for den faglige aktivitet. En stor del var aktive, vi satte dagsordenen og vandt støtte i befolkningen og i andre faggrupper. Vi havde stormøder, lokale og landsdækkende demonstrationer, som var med til at styrke sammenholdet og vise vores styrke. Samarbejde mellem alle lærerfagforeninger og andre fagforeninger for offentligt ansatte blev udbygget, og nogle støtteerklæringer fra LO fagforeningerne blev det også til.

Selv efter 3. lockout-uge var lærerne ikke knækket. 2000 forældre, der var vrede på Københavns Kommune og KL, samledes i København, der var planer om et LO tillidsrepræsentantmøde i Århus, og 1. maj ventede lige om hjørnet.

Alligevel udspillede den faglige aktivitet sig inden for rammerne af lærernes professionsideal og Den

Danske Model, som DLF tolkede den. Vi ville gerne undervise – ikke konflikte. Vi gav mange indrømmelser. Vi appellerede til dialogen og til modstandernes forståelse, uden rigtig at tro på den. Vi sagde nej tak til sympatistrejker. Dennis Kristensen fra FOA udarbejdede et papir, der argumenterede for sympatikonflikt. Desværre kom FOA til at stå alene med forslaget om sympatikonflikt. De nærmeste til at være med var pædagogerne i BUPL, men BUPL's ledelse afviste sympati-konflikt.

Hvis Danmarks Lærerforenings ledelse havde opfordret til sympatikonflikt, ville det have lagt et enormt pres på BUPL's ledelse. Mange af BUPL's medlemmer og tillidsfolk ville have krævet, at deres egen fagforening tog sig sammen og støttede lærerne. Og FOA's medlemmer ville i så fald have været med.

Gentagne gange bad DLF regeringen om at gribe ind og slutte lockouten, selvom den samme regering havde startet den. Kort sagt, vi blev aldrig rigtig farlige for regeringen og KL. Derfor kunne de forberede indholdet af regeringsindgrebet og gennemføre det på et for dem velvalgt tidspunkt. DLF spillede aldrig de trumfkort, som er indbygget i selve aftalesystemet, nemlig sympatikonflikten og udvidelse af konflikten. DLF inviterede aldrig til TR-møder – landsdækkende eller lokale – for at invitere hele fagbevægelsen ind i kampen. DLF havde heller ingen plan for hvad de ville gøre, når regeringen greb ind i overenskomsten.

Denne linie var desværre aldrig til diskussion blandt medlemmerne, hverken før, under eller efter konflikten.

Fagbevægelsen - solidariteten og venstrefløjen

De fleste topledere i fagbevægelsen var tydeligvis ikke klar til at kæmpe mod regeringen. De havde også accepteret helligdagstyveriet sidste år, hvis ikke det var for protester fra menige medlemmer, tillidsfolk og lokale fagforeninger.

Under lærerlockouten så vi også en lang række af menige fagforeningsmedlemmer, tillidsfolk og lokale fagforeninger støtte lærerne på forskellige vis. Det er opmuntrende og peger i den rigtige retning.

Enhedslisten støttede lærerne fra starten, folketingsgruppen, fagligt landsudvalg, lærernetværket, byrådsmedlemmer og lokale Enhedsliste-afdelinger. Ordene var mange og rigtige i byrådsale og i Folketing, debatter i medierne og på facebook og i de omdelte flyers. Faktisk stillede Enhedslistens byrådsmedlemmer forslag om, at man undsagde KL's linie.

Men der er brug for faglige aktivister, som kan starte debatten om solidaritet og fælles kamp på arbejdspladserne og i fagforeningerne og derfra omsætte dem til handling sammen med utilfredse socialdemokrater og SF'ere.

Der er brug for en ny faglig venstrefløj, som kan organisere solidariteten og modstanden fra neden, presse de faglige ledere til at handle – eller handle selv. Som den stærkeste kraft på

venstrefløjen har Enhedslisten muligheden for at spille en afgørende rolle i at opbygge en ny faglig venstrefløj.

Lærerkonflikten testede alle aktører og viser os et billede af fremtidens kampbetinger

I 2012 kunne et behersket pres fra arbejdspladser og fagforeninger få regeringen til at droppe helligdagstyveriet. I dag er regeringens krisepolitik sat på skinner, og der skal mere til for at presse den. Indtil lærerlockouten havde regeringen "kun" angrebet svagere grupper som arbejdsløse og kontanthjælpsmodtagere. Nu er det også lykkedes den at sætte sin magt igennem overfor en stærk og velorganiseret gruppe som lærerne og vinde et vigtigt slag.

Lærerne var stærke nok til at modstå KL's lockout. Men at kunne modstå en samlet front af arbejdsgivere og regering kræver, at den samlede fagbevæ-

”

lærernes kamp ... er også et skoleeksempel på, at hvis ikke den solidaritet omsættes til aktiv handling gennem sympatistrejker ..., så kan vi ikke vinde”

gelse kommer med i kampen i form af sympatikonflikt mv.

Regeringen er ikke færdig med sin krisepolitik, og det er arbejdsgiverne heller ikke. Angrebene vil fortsætte.

Uanset hvem det rammer næste gang, så er lærernes kamp et ”skoleeksempel” på, at en aktiv og synlig modstand kan vinde sympati i befolkningen og solidaritet fra andre arbejdere. Men den er også et skoleeksempel på, at hvis ikke den solidaritet omsættes til aktiv handling gennem sympatistrejker mv., så kan vi ikke vinde.

Lærerne befinder sig nu i krydsfeltet mellem lov 409, som erstatter den kollektive arbejdsaftale, en ny folkeskolereform og fortsatte besparelser og fyringer. Målet er at generobre en kollektiv arbejdstidsaftale, som sikrer tid til forberedelse og kvalitet i undervisningen.

I hele landet er lærerne nu i gang med at opbygge stærke faglige klubber, som modtræk til lov 409 og for at udvikle sammenholdet og fællesskabet blandt lærerne, men også med de andre faggrupper på arbejdspladsen. Det er helt afgørende at finde kollektive løsninger på de mange nye angreb, som er lanceret. Lige nu foregår de faglige møder uden for arbejdstiden. Men forhåbentlig vil vi fremover se faglige møder i arbejdstiden, som en ”ny” måde at vise sin utilfredshed på.

Med de fortsatte angreb på den universelle velfærd og perspektivet om konkurrencestaten ved vi, at det vil komme til en ny styrkeprøve ved OK 15.

Fagligt Fællesskab i Silkeborg har allerede i august 2013 henvendt sig til KTO’s bestyrelse med forslag om, at man giver hinanden håndslag på, at ingen faggrupper kommer til at stå alene. Varsles der lockout mod én gruppe, skal det udløse et varsel om sympatistrejke fra alle andre grupper. Det krav må sættes til debat i alle fagforeninger her til foråret.

Så opbygning af stærke faglige klubber på arbejdspladsen og dermed en revitalisering af fagforeningerne samt mobilisering til fælles kamp ved næste overenskomst er mine bud på, hvordan vi fortsætter kampen. Det er ikke nogen lille opgave, så jeg håber, at dette indlæg vil give flere lyst til at være med.

Lene Junker er lærer i Odense og er med i aktivgruppen Fyns Forår og den faglige klub-bestyrelse på sin skole. Derudover er hun medlem af koordinationsgruppen for Enhedslistens Lærernetværk og af Enhedslistens Faglige Landsudvalg samt med i ledelsen af Internationale Socialister.

FOR AT diskutere koncernernes magt må man først vide, hvad koncerner er, deres opståen, drivkraft og virkemåde. Den første artikel, "Store koncerner – en ny verdensorden" af Jens Laugesen, forbinder koncernerne med selskabsformen, der opstod så langt tilbage som det 16.-17. århundrede. De er således nært knyttet til aktieselskabsformen med begrænset aktionæransvar for virksomhedstab. Selskaber har stået for alle former for internationalisering i tiden siden da, fra erobringer, kolonivæsen, grænseoverskridende handel og direkte investeringer. De er store og stærke Leviathaner, som Thomas Hobbes skriver om, der kan diktere staters politik og udfordre regeringer. Efter 2. Verdenskrig er udviklingen i den transnationale kapitalisme blevet støttet af organiserede, men hemmelighedsfulde elitegrupper, der konstituerer et plutokrati af fælles interesser på tværs af sektorer. Koncernernes handlinger er på den måde også gennemsyret af mangel på gennemsigtighed. Er der nye tendenser undervejs? spørger Laugesen. Er legitimiteten ved at forsvinde? Spørgsmålet er, hvor meget koncernerne behøver at forsvare sig selv over for befolkningerne, og om de er blevet så store, at de er svære at styre, også for sig selv.

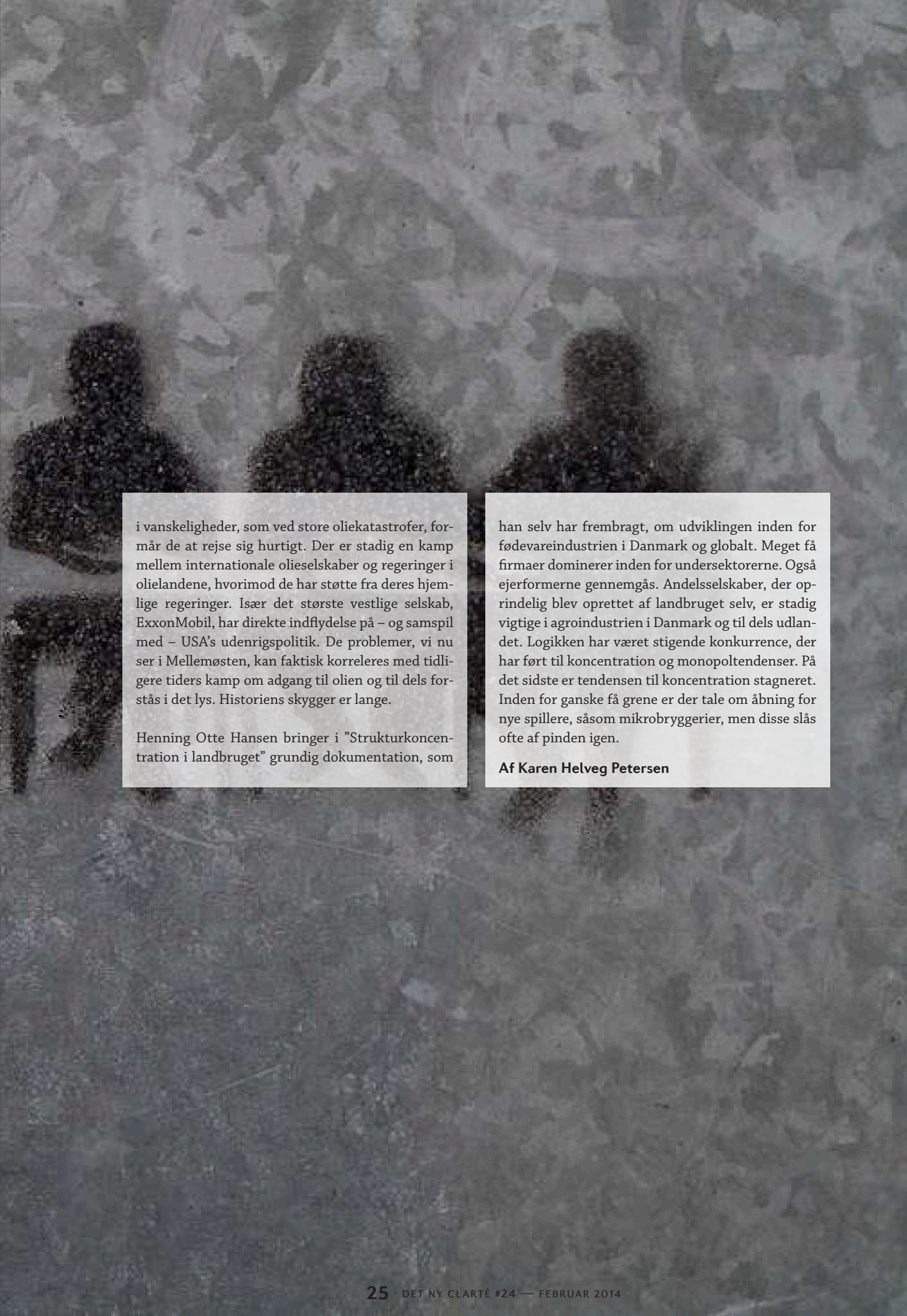
De andre artikler tager medicinalindustrien, olie- og gassektoren og fødevarerindustrien under kærlig behandling. Medicinalindustrien er speciel, viser Rasmus Wendt i 'Sådan arbejder medicinalindustrien', fordi den både producerer lægemidler, der skal godkendes, før de kan tages i brug, og har det offentlige som kunde. Den er også med til at skubbe grænserne for hvad, hvordan og hvor meget, der skal behandles. Ofte spiller forskere en dobbeltrolle, hvor de bijobber for medicinalindustrien og

hyres af myndighederne i godkendelsesprocessen. Medicinalindustrien forsvarer sine patenter med næb og klør, også dér hvor fattige mennesker har brug for dens livsvigtige medicin. Sektoren påberåber sig risici, men i praksis er i hvert fald de store virksomheders profitter overnormale. Industriens størrelse og koncentrationsgrad diskuteres ikke i artiklen, men allerede i 2005 stod de 10 største virksomheder for 42 % af det globale marked,¹ og koncentrationsgraden (dvs. markedsandelen for få virksomheder) er høj.

I 'Oli(e)garkiets magt' gennemgår Karen Helveg Petersen de største olieselskabers historie og viser, at tre af Big Oils selskaber indeholder mindst et af de selskaber, der kom ud af Standard Oil, der blev splittet i 1911. Olieindustrien er magtfuld, men ikke så domineret af ganske få virksomheder, som den har været. Alligevel er ressourcerne i realiteten på få hænder. De seks Big Oil selskaber har højtudviklet teknisk kapacitet og er viklet ind i udnyttelsen af en række af de vigtigste olie- og gasfelter – på en måde, der viser overordentlig store sammenfaldende interesser. Big og mindre Oil konkurrerer ikke på prisen, men om adgang til reserverne, nu om dage omdefinert til retten til at bogføre dem.

De store olieselskaber har både overnormale profitter og en stor del af de samlede profitter, selvom tal er svære at konsolidere for hele området, da der er en del nationale selskaber, der ikke figurerer på børserne, såsom det allerstørste, Saudi Aramco. Olieselskabernes magt ses bl.a. af, at selv når de er

¹ Larry Davidson and Gennadiy Greblov, "The Pharmaceutical industry in the Global Economy", 2005.

i vanskeligheder, som ved store oliekatstrofer, formår de at rejse sig hurtigt. Der er stadig en kamp mellem internationale olieselskaber og regeringer i olielandene, hvorimod de har støtte fra deres hjemlige regeringer. Især det største vestlige selskab, ExxonMobil, har direkte indflydelse på – og samspil med – USA's udenrigspolitik. De problemer, vi nu ser i Mellemøsten, kan faktisk korreleres med tidligere tiders kamp om adgang til olien og til dels forstås i det lys. Historiens skygger er lange.

Henning Otte Hansen bringer i "Strukturkoncentration i landbruget" grundig dokumentation, som

han selv har frembragt, om udviklingen inden for fødevarerindustrien i Danmark og globalt. Meget få firmaer dominerer inden for undersektorerne. Også ejerformerne gennemgås. Andelsselskaber, der oprindeligt blev oprettet af landbruget selv, er stadig vigtige i agroindustrien i Danmark og til dels udlændet. Logikken har været stigende konkurrence, der har ført til koncentration og monopoltendenser. På det sidste er tendensen til koncentration stagneret. Inden for ganske få grene er der tale om åbning for nye spillere, såsom mikrobryggerier, men disse slås ofte af pinden igen.

Af Karen Helveg Petersen

Store koncerner – en ny verdensorden

DEN MODERNE VIRKSOMHED, med de store koncerner i front, har udviklet sig til vor tids alt dominerende samfundsinstitution. Magten forskyder sig i disse år væk fra de klassiske, nationale, overnationale og internationale institutioner og over i et koncern-vælde, som – i al diskretion – har indtaget rollen som verdens overstyrmand. Men måske bærer institutionen i sig selv kimen til forandring.

Af **Jens Laugesen**

En case¹

EU FORHANDLER i øjeblikket med USA om en frihandelsaftale, der kan sikre, at de nationale regeringer ikke lægger hindringer i vejen for, at de store virksomheder kan tjene endnu flere penge.

Denne gang er det ikke kun afgivelse af suveræniteten, der er på spil. Denne gang er det penge, det handler om. Derfor skal der andre boller på suppen. Vi skal have en særdomstol, hvor de udenlandske investorer kan bringe landene for et tribunal med overnationale beføjelser til at idømme landene erstatninger, hvis de nationale bestemmelser hindrer virksomheden i at opnå den fortjeneste, den forventer.

Det er nok ikke sager, de lokale politikere ville få mange point på i befolkningen, så derfor er forventningen, at politikerne efterhånden kan få lært at udøve en passende regulatorisk selvrenselse, hvis de f.eks. skulle få fikse ideer om at lægge hindringer i vejen for en spændende ny gen-variant af McDonalds. Der bliver simpelthen konkurrence om at øve mest mulig selvrenselse for at tiltrække de store investeringer.

Den slags er naturligvis kontroversielt, så derfor foregår forhandlingerne i en lukket kreds, så man kan få det vigtigste på plads – sammen med de store virksomheder – inden der lukkes op for posen i et større forum. Vi ved jo godt, at det kan forstyrre

processen, hvis der bliver åbnet for en offentlig debat for tidligt, mens der stadig er væsentlige ting, der skal på plads.

Vi ved også godt – fra reklamefolk og spindoktorer – at folket skal have en positiv udlægning, en god historie. Og hvad er det så, de går og drømmer derude, den helt almindelige dansker og den helt almindelige tysker – billig benzin og billige bajere! Og så selvfølgelig gerne nogle flere arbejdspladser. Den virker hver gang, så hvorfor gøre det mere kompliceret. Vi bruger bare den sædvanlige DREAM-model til at lave de sædvanlige nonsensberegninger over antal nye arbejdspladser, og skulle der senere vise sig at komme alt for mange spændende mutationer eller alt for få i arbejde eller alt for meget vand i baghaven, er resten af historien sikkert glemt til den tid. Og så sidder der for øvrigt et nyt hold på taburetterne.

Forhandlingerne kører under overskriften 'Det transatlantiske handels- og investeringspartnerskab' (TTIP), og særdomstolen kaldes 'investor-state dispute settlement' (ISDS), som, ifølge EU-kommissionen, er "et vigtigt redskab til at beskytte investeringer og derfor til at fremme og sikre økonomisk vækst i EU". I USA er det ved at blive en lukrativ advokatforretning at føre den slags sager.

EU kommissionen har haft en intens mødeaktivitet med erhvervslivet igennem de sidste 10 år. Af de godt 130 møder Kommissionen har afholdt i 2012 og lidt ind i 2013, var 119 med erhvervslivet – særligt arbejdsgiverorganisationen Business Europe (med bl.a. DI og DA), bilindustrien og serviceindustrien har været begunstiget.

¹ Dette afsnit bygger på udvalgte artikler fra Information fra november-december 2013, skrevet af Jørgen Steen Nielsen og Kenneth Haar. Sidstnævnte skrev en grundig analyse af forhandlingerne i Det Ny Clarté # 23.

I EU er alle væsentlige dokumenter relateret til forhandlingerne fortrolige, mens USA løbende udleverer dem til den komite af 600 erhvervsfolk, der skal rådgive regeringen.

Dette er ikke kun et skridt på vejen til det store, frie verdensmarked. Det er også to forhandlingskulturer, der møder hinanden. Hvor den europæiske stadig må trækkes med visse reminiscenser af et fods-løbende demokrati i baglandet, er den amerikanske model mere strømlinet, med de store virksomhedsledere i førersædet og administration og politikere til at udfylde de vigtigste servicefunktioner, bl.a. at sørge for tilpasningen af love og regler og få solgt komplekset til befolkningen.

Når det kommer til effektiv samfundsdrift har vi endnu meget at lære.

En institution uden lige

Koncernbetegnelsen dækker normalt over et moderselskab og et antal datterselskaber, typisk spredt over flere lande. Her skelner jeg ikke mellem forskellige organisatoriske og juridiske konstruktioner. Jeg går ud fra, at store koncerner i en eller anden grad opererer transnationalt, dvs. er karakteriseret ved at kontrollere indkomstskabende aktiver i flere lande på samme tid – og i øvrigt er privatejede.

Store koncerner udgør den mest indflydelsesrige, globale institution i den moderne verden. Både i kraft af deres direkte indvirkninger på mennesker, natur og samfund og i kraft af deres dominerende indflydelse på andre virksomheder og institutioner, herunder politiske institutioner, medier og de internationale institutioner.

Institutionsbegrebet er omdiskuteret i samfundsvidenskaberne, men dækker i en eller anden form over nogle indarbejdede, bestemte måder at håndtere forskellige områder af et samfunds funktioner på. Institutioner indkapsler bestemte forestillinger om, hvad der er rigtigt og forkert, muligt og ikke muligt. Og jo mere disse forestillinger om f.eks. relationen leder-medarbejder eller rationel markedsadfærd virker, uden at vi (be)mærker dem, jo mere grundfæstet er institutionen.

Den moderne virksomheds store betydning og indflydelse skyldes dens unikke evne til at koncentrere kapitalen om at organisere og målrette menneskets aktivitet til sin egen fordel, i stadig større enheder.

Institutionen hviler først og fremmest på den neoklassiske mytologi om det frie markeds evne til at skabe (økonomisk) vækst gennem en effektiv ressourceudnyttelse. Den giver virksomheden sin ultimative 'raison d'être' – nemlig at skabe profit til

sine ejere, den giver den det ultimative redskab – nemlig effektivisering og produktivitet, den sikrer en ubønhørlig dynamik i form af konkurrence, og den legitimerer den klassiske organisationsstruktur med ledere og hierarkier (Weber) og specialisering (Taylor). Vi får en klar adskillelse mellem leder og (med)arbejder, styring og udførelse.

Gennem virksomhedsinstitutionen sikrer kapitalen (investorer og aktieejere) sig kontrollen over arbejdet og ressourcerne, den sikrer sig at begge dele målrettes mod at akkumulere mere kapital, og den sætter turbo på hele baduljen gennem sin stadige jagt på den højeste profit. Så selvom "kapitalismen påstår at være en vækstmotor, er dens primære redskab, virksomheden, et magtfuldt værktøj til at trække vækst ud til sig selv"² i form af profitter.

Virksomheden bliver kapitalismens udførende, operative led, og den moderne koncern repræsenterer institutionens foreløbige kulmination. Set fra kapitalens synspunkt er virksomhedsinstitutionen en bragende succes.

Det store gennembrud

Virksomhedsinstitutionen opstår i embryonal form i 1500-tallets England, nærmere bestemt 1505, hvor selskabet Merchant Adventures så dagens lys. Det var en overgangsform, som på mange måder mindede om lav eller gilder, dvs. en sammenlutning af selvstændige fagfæller, i dette tilfælde købmænd. Den adskilte sig på et væsentligt punkt,

” Store koncerner udgør den mest indflydelsesrige, globale institution i den moderne verden ”

nemlig det at der var tale om en vis fælles kapital. Flere af den type selskaber kom til i løbet af det 16. århundrede i England frem til år 1600, hvor det, der nu regnes som alle selskabers moder, East India Company, fik sin koncession.³

Vi er i merkantilismens epoke, og det er de kapitalkrævende ekspeditioner til Mellem- og Fjernøsten, der lokker med de helt store fortjenester, men også med enorme risici for tab. Så det handlede om at skaffe kapital, og det handlede om at dele risikoen. East India Company lancerede den første form for aktie for 400 år siden.

² Korten, 1999, s. 48).

³ Historien om East India Company er velbeskrevet, bl.a. i H.V. Bowen, The Business of Empire, 2006, Cambridge.

Dermed var vejen banet for udviklingen af de grundlæggende principper for den moderne virksomhed. Først og fremmest betød aktien, at selskabet kunne udskilles – adskilles fra sine ejere – som en selvstændig enhed. Og dernæst at det blev muligt at skaffe kapital udefra ved at sælge aktier til tredjemand, dvs. skaffe kapital fra investorer, som ellers ikke havde noget med virksomheden at gøre.

Det tredje afgørende princip er indførelsen af det begrænsede ansvar, hvorefter aktieejere kun risikerer at tabe deres aktiekapital, hvis det går galt, og ikke kan gøres ansvarlige for den skade, virksomheden måtte forvolde omkring sig.

Men her er vi langt inde i anden halvdel af 1800-tallet. I perioden efter den amerikanske uafhængighed flytter tyngdepunktet for udviklingen af den moderne virksomhedsinstitution sig gradvist fra England til det nye kontinent og tager et tigerspring mellem afslutningen af den amerikanske borgerkrig og frem til begyndelsen af 1900-tallet.

Bestemmelser fra før 1860erne omkring bl.a. geografiske begrænsninger, hvilken form for forretning der måtte drives, forbud mod at eje aktier i andre selskaber, begrænsninger på profit og forbud mod sammenlægninger og overtagelser blev afskaffet én efter én⁴. I perioden fra 1898 til 1904 blev 1800 virksomheder konsolideret til 157.

Det er i samme periode – måske ikke helt tilfældigt – der indgås et tæt samarbejde mellem regeringerne og de store koncerner om at (ud)bygge infrastrukturen – Suez Canal Company 1869, Panama Canal i 1914, jernbanerne, kommunikation med bl.a. Store Nordiske Telegraf Selskab i spidsen for den transsibiriske telegraf i 1860erne og Edison Telephone Company med den første europæiske telefonforbindelse i 1879.

Helt afgørende bliver USA's højesterets afgørelse i 1886 om, at en virksomhed skal nyde samme beskyttelse mod begrænsninger i de borgerlige rettigheder som en amerikansk statsborger og have samme muligheder for en juridisk proces (det der i den amerikanske forfatning går under bestemmelsen '14th Amendment').

I de mellemliggende 2-300 år har Vesteuropa fået skrabt tilstrækkelig kapital sammen fra kolonierne til at finansiere industrialiseringen, og til forskel fra den klassiske virksomhedsform under handelskapitalismen får den moderne virksomhedsinstitution, der beforder industrialiseringen, gennemgribende betydning for de samfund, den huserer i.

1970erne og frem er perioden, hvor de multinationale virksomheder erobrer scenen, og hele det regime, der bliver til et koncern-vælde, sejler igennem USA og Europa på toppen af den (neo)liberale bølge af dereguleringer og privatiseringer.

Fra 1990 til 2000 voksede antallet af multinationale fra ca. 35.000 til ca. 65.000 med langt den største vækst i udviklingslandene, mere end 250%. Pudsigt nok var Danmark værtsland for de fleste moderselskaber – ca. 14% – i 1998.⁵ Værdien af aktiver ejet af de 50 største koncerner voksede med astronomiske 686% i perioden fra 1983-2001.⁶

Foreign Direct Investment (FDI) viser størrelsen af investeringer i virksomheder uden for eget land og er eksponentielt stigende med tæt på en faktor 4 for hver 10-års periode fra 1980-2012. UNCTAD anslår, at op mod to tredjedele af verdenshandelen i dag kontrolleres af multinationale koncerner. Disse koncerners – investorers – beslutninger om, hvor de vil investere, har derfor enorm betydning for landenes muligheder for at skabe indtjening.

De store koncerner bliver den direkte anledning til en dybere integration på det globale plan, fordi de flytter vægten fra international handel til direkte investeringer i at producere i andre lande.

Den moderne, multinationale koncern har klare fordele i forhold til sine mere nationalt orienterede konkurrenter, fordi den frit kan søge hen, hvor de ressourcer, den har brug for, er billigst, og de reguleringsmæssige krav til f.eks. arbejdsmiljø og miljø er mindst, og mulighederne for at 'eksternalisere' omkostningerne derfor er størst.

Netop de store koncerners transnationale mobilitet sætter dem i stand til at sætte nationer og regioner op imod hinanden i en konkurrence om at gøre sig mest attraktiv for investeringer. Og de nye frihandelsaftaler – jf. ovenfor – giver selskaberne mulighed for at bringe nationalstaterne for retten, hvis de ikke selv kan finde ud af at sænke paraderne.

Selvom der er langt fra East India Company til Exxon, er der alligevel en ubrudt udviklingslogik hele vejen igennem, som handler om, hvordan kapitalen skaber sig større og større råderum til at akkumulere og dermed større og større magt til at øge

⁴ Se Nace for en nærmere gennemgang.

⁵ UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), World Investment Report 1992 (UN 1992, New York) dækker tallet 35.000 + første del af 250%-beregningen, UNCTAD, World Investment Report 2002 (UN 2002, New York) dækker tallet 65.000 + anden del af 250%-beregningen. UNCTAD, World Investment Report 2002, Annex Skema A1.3 bringer oplysningen om Danmark.

⁶ Roach i Chandler og Mazlish.

råderummet. Koblingen mellem kapitaldannelse og magtkonsolidering er en selvforstærkende mekanisme.

I det forløb spiller virksomheden en afgørende rolle som den form, kapitalen kan koncentrere og konsolidere sig i, og hvorfra den kan organisere og tilpasse mennesker, natur og samfund efter sine egne behov – med den stadig større styrke der følger af akkumuleringen.

Koncern-vælde – en helt ny styreform

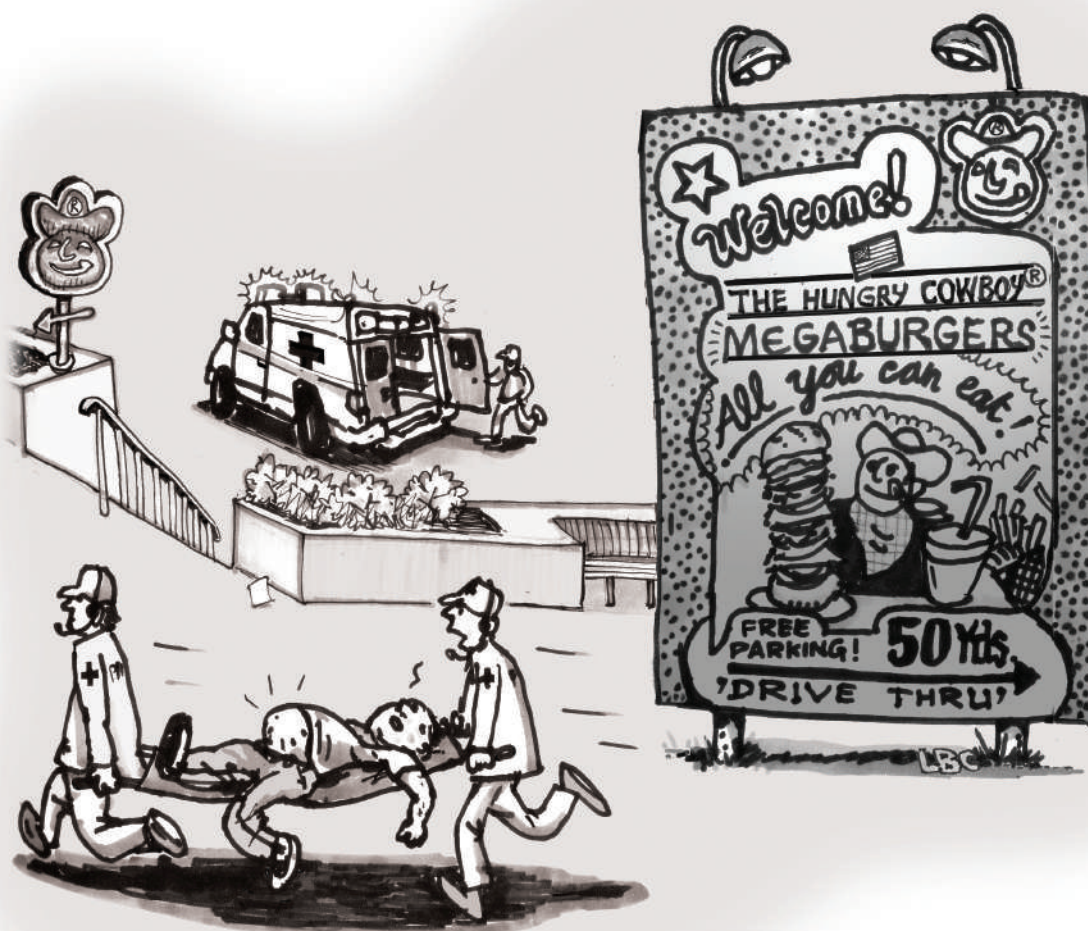
Bogen *Leviathans – Multinational Corporations and The New Global History*, som har leveret væsentlige bidrag til denne artikel, trækker en parallel mellem den globale koncern og den *Leviathan* (søuhyre), som Thomas Hobbes brugte, i sit berømte værk af samme navn. Her blev det en metafor for den ene, fælles vilje – 'Common-Wealth' – som ved fælles overenskomst skulle skabe fred og forsvar.

Hobbes kalder denne suveræn for en 'dødelig guddom', kunstigt skabt af mennesker. På det tidspunkt, hvor al autoritet stammede fra guddommen,

den udødelige, er det helt banebrydende at lancere det, vi nu ville kalde en politisk institution. På samme måde er en moderne koncern også et kunstigt skabt væsen, som med tiden har fået tildelt status som et selvstændigt individ med beføjelser, der på nogle områder rækker længere end dem, der er beskåret mennesker af kød og blod.

Når Hobbes bruger navnet *Leviathan*, er det for at betone den risiko, der ligger i at overgive dele af sin selvbestemmelse til en suveræn, der nemt kan forfalde til magtmisbrug. Hobbes' suveræn havde jo intet som helst at gøre med det, vi forstår ved demokrati. Begge dele med paralleller til den moderne koncern.

Jeg vil trække den en tand længere og se den moderne *Leviathan* ikke bare som den enkelte koncern, men som en form for plutokrati. En særlig styreform der eksekveres gennem den moderne virksomhedsinstitution og en række fælles, globale institutioner, netværk og klubber, baseret på et stadig tættere interessefællesskab mellem de store koncerner. Vi er på vej væk fra folkestyret, tilbage

”

Værdien af aktiver ejet af de 50 største koncerner voksede med astronomiske 686 % i perioden fra 1983-2001”

i retning af en mere raffineret form for enevælde, som jeg vil kalde *koncern-vælde*.

Denne styreform viser sig i den enkelte virksomhed, hvor ledelsen og i sidste ende de største investorer er stort set enerådende, dog med den væsentlige håndfæstning at selve institutionen er konstrueret til at skabe profit gennem en endeløs udnyttelse og omsætning af mennesker, natur og samfund.

I 2002 havde Fortune 500-selskaberne tilsammen ansat omkring 47 mio. mennesker, ca. 1.6 % af den samlede arbejdsstyrke i verden⁷, og da jeg fornylig lavede en opgørelse over den seneste Fortune 500 oversigt havde alene de 10 øverste koncerner ansat lige i underkanten af 7 mio. mennesker.

Toplaget i de store koncerner, topledelsen, hovedaktionærer og institutionelle investorer, har udviklet et magt-regime af et omfang, der sikkert kunne få de romerske kejsere til at blegne. Den kraft, som koncern-vældet kan lægge i at få tilrettelagt omverdensbetingelserne – i form af et globalt marked og råderum – for at akkumulere, er uden sidestykke.

Og denne 'very economic elite'⁸ folder sig ud på mange måder.

Under overskriften 'Invisible Government' annoncerede New York Times 29.11.1999 følgende: "Verdenshandelsorganisationen (WTO) fremstår som verdens første globale regering. Men ingen har valgt den, den opererer i hemmelighed, og dens mandat er: "at underminere de suveræne staters forfatningsmæssige rettigheder"⁹. (Præcis det forhandlingerne om frihandelsaftalen mellem EU og USA handler om). Det skal retfærdigvis siges, at WTO er så splittet af modsatrettede interesser, at det i det hele taget er svært for organisationen at nå til enighed om ret meget.

⁷ Brian Roach i Chandler og Mazlish.

⁸ se Ellersgaard m.fl.

⁹ Citeret i Chandler og Mazlish, s. 11 – min oversættelse.

Verdensbanken og IMF er velkendte redskaber for storkapitalen til at tilpasse specielt udviklingslandenes, og nu også Europas gældsfallerede landes, samfundsmæssige og fysiske infrastruktur efter de neoklassiske principper, med de gælds- og finansieringsinstrumenter, som finans- og storkapitalen stiller til rådighed, som helt åbenlyse, kontante magtmidler.

Men der er også gang i de lukkede 'klubber'.

Den Trilaterale Kommission¹⁰, grundlagt i 1972 af David Rockefeller og en gruppe andre velhavere, havde i 1990 350 medlemmer, hvoraf en del havde nøglepositioner i 60 af de 100 største koncerner. Kommissionen arbejder på 'at fremme en rekonstrueret kapitalistisk verdensorden, som passer til de transnationale kræfter' og 'udvikle en strategisk bevidsthed og enighed mellem de ledende eliter i dens medlemslande'.¹¹

The World Economic Forum karakteriserer sig selv som 'det fremmeste globale partnerskab mellem virksomheds-, politiske, intellektuelle og andre ledere af samfundet til forbedring af verdens tilstand' (min oversættelse).¹² Ligesom den Trilaterale Kommission mødes de udvalgte en gang om året – vel at mærke til en lukket fest. En statistik over deltagerne i Davos 2000 viser, at langt den største gruppe kommer fra virksomheder, i alt 77%, og fra det politiske establishment, 11,3%, og med en enorm overvægt af repræsentanter fra USA, i alt 533. Næststørste repræsentation er England med 171.¹³

¹⁰ Dino Knudsen har netop udgivet afhandlingen The Trilateral Commission. The Global Dawn of Informal Elite Governance and Diplomacy, 1972-1982 som er den første arkivbaserede historiske undersøgelse af Den Trilaterale Kommission. Afhandlingen omhandler skabelsen og udviklingen af kommissionen og dens betydning for, hvordan vi forstår regeringsførelse (governance) og diplomati i den undersøgte periode, med særligt henblik på USA.

¹¹ Chandler og Mazlish, s. 176.

¹² Chandler og Mazlish, s. 177.

¹³ For flere detaljer, se Chandler og Mazlish.

En anden indflydelsesrig organisation, The Business Roundtable, lykkedes i 1994 med at få udviklet en ændring af regnskabsbestemmelserne, som indebærer, at virksomhederne kan undlade at tage ledelsens aktieoptioner op som udgift i regnskabet. Dermed kan aflønningen af de øverste virksomhedsledere i USA karakteriseres som ”en af de største – ikke voldelige – overførsler af værdier fra en klasse til en anden i historien”.¹⁴

Udover de formelle institutioner og klubber indgår de store koncerners topfolk sammen med toppolitikere og nøglefolk fra tænketanke og universiteter også i nogle magtfulde, uformelle netværk. Og der

”

Toplaget i de store koncerner, topledelsen, hovedaktionærer og institutionelle investorer, har udviklet et magt-regime af et omfang, der sikkert kunne få de romerske kejsere til at blegne”

har de nok ikke så svært ved at finde melodien, for de kommer stort set fra de samme sociale lag i samfundet.¹⁵

I bogen *The Making of a Transnational Capitalist Class: Corporate Power in the 21st Century*,¹⁶ beskrives, hvordan denne nye elite har medvirket til at udviske nationale grænser og frigøre de store virksomheders forretninger fra de nationale domæner.

Alt i alt er vi måske på vej mod en større grad af centraliseret styring, end Sovjetunionen og planøkonomien nogen sinde kom i nærheden af.

Når Ross Jackson skal skitsere den herskende verdensorden i bogen *Occupy World Street*¹⁷, bliver det til et hierarki med det han betegner et 'Corporatocracy' i toppen – svarende til mit begreb om et koncern-vælde. Under det USA's kongres, derunder de enkelte stater, administrationen og udenlandske eliter, og videre ned WTO, IMF, Verdensbanken og NATO – og i bunden verdens 7 milliarder borgere.

Heri ligger yderligere det budskab, at hvis vi vil finde ud af, hvem der styrer verden, skal vi starte med at finde ud af hvem der styrer USA. Og det gør altså et 'Corporatocracy' – et konglomerat af store koncerner, støttet af en meget lille, ekstremt velhavende gruppe amerikanere – dem der med succes

lancerede det neoliberale projekt i verden med sig selv som de begunstigede”.¹⁸

Det er tankevækkende, at Hobbes *Leviathan* udkom i 1651, blot 3 år efter afslutningen af 30-årskrigen rædsler og ødelæggelser. Almindeligvis regnes Den Westphalske Fred i 1648 som starten på det moderne system af stater og nationer, vi er født og opvokset med. Måske betegner den moderne *Leviathan*, koncern-vældet, begyndelsen på enden af netop det system.

Hvad er problemet?

Der kan naturligvis være forskellige opfattelser af, hvilke virkninger af en sådan styreform der er ønskelige, og hvilke der ikke er, dvs. i det hele taget hvordan et ønskværdigt samfund ser ud. Selv er jeg ikke i tvivl om, at virksomhedsinstitutionen for længst har skubbet kloden forbi det punkt, hvor den samlede bundlinje for mennesker, natur og samfund – hvis sådan en ellers findes – er positiv.

Hvad der derimod er svært at komme udenom, er, at uanset hvilket samfund vi hver især går og drømmer om, så er vores – almindelige menneskers – mulighed for indflydelse på udviklingen under kraftig tilbagegang. I takt med at magten flytter sig med hastige skridt fra de mere eller mindre demokratiske institutioner over i virksomhedsinstitutionen, anført og forfineret af et voksende koncern-vælde.

Denne nye styreform er formentlig noget af det mest udemokratiske og uigennemtrængelige regime, vi endnu har oplevet. I selve magtudøvelsen giver den mindelser om enevælden og andre totalitære systemer. Men i stedet for at banke sin befolkning på plads har koncern-vældet sat sig så godt og grundigt på alle væsentlige kanaler i hele det ideologiske magtapparat, at det nu er ved at slå over i sin allermest raffinerede form, nemlig selvcensur. Som når ansatte i flere virksomheder, støttet af fagforeningerne, begynder at foreslå, at de selv bliver sat ned i løn for at gøre virksomheden konkurrencedygtig og bevare deres arbejdspladser. Næste skridt er vel, at vi skal til at fyre os selv.

”Mennesker bliver løsrevet fra sted og anden mening end den, en virksomhed finder det profitabelt at påføre os. Markedstyranni er måske nok mere subtilt end statstyranni, men det er ikke mindre effektivt i at gøre de mange til slaver af de få”.¹⁹

East India Company rådede over en hær, der var større end den engelske. Koncern-vældet råder over en hær af neoklassiske økonomer, som dukker op i snart sagt alle ender og kanter af samfundet, hvor de bidrager til en gigantisk ideologisk hjerne-

14 Robert Monks i Chandler og Mazlish, s. 198.

15 Ellersgaard m.fl. *ibid.*

16 William Carroll, Zed Books. 2010.

17 2012, Green Books.

18 Jackson, s. 145 – min oversættelse.

19 Korten 1995, s. 160.

vaske.²⁰ Denne ustoppelige malstrøm af økonomisk tågesnak er en hjørnesten i opretholdelsen af et koncern-vælde, som ellers er uden nogen form for demokratisk legitimitet.

”Virkeligheden bag PR-billederne er, at virksomheden er en institution med enorm magt og meget lille ansvar, drevet af dens særlige struktur og ejerskab til at ekspropriere og sælge ud af verdens levende kapital for at skabe hurtige gevinster, koncentrere rigdommene i hænderne på de rigeste og kontrollere den offentlige kommunikation for at begrænse offentlighedens opmærksomhed på konsekvenserne af det kapitalistiske regime...”. ”Den (JL: virksomheden) er drivkraften i vores undergang”.²¹

Midt i et paradigmeskift

Netop fordi koncern-vældet placerer sig i et demokratisk tomrum, og netop fordi det – af samme grund – til stadighed må forsøge at legitimere og retfærdiggøre sig selv på det ideologiske plan, er det også sårbart.

Og da nu hele det kapitalistiske projekt, som koncern-vældet og virksomhedsinstitutionen opererer, er skabt til at omdanne klodens levende kapital til død profit og affald, er det langtfra givet, at det samme projekt er egnet til at løse de problemer, det selv er skyld i. Snarere tværtimod, problemer kan ikke løses af den samme bevidsthed, som har skabt dem, som en klog mand sagde engang.

Koncern-vældets evne til at løse verdens problemer er langtfra overbevisende. De oratoriske krumspring, vi oplever, når økonomer og politikere skal forklare, hvorfor der bliver færre fattige i verden, eller hvorfor det finansielle sammenbrud bare var et bump på vejen, eller hvorfor vi alligevel nok skal lykkes med millennium målene, for at overbevise sig selv og os andre om at svarene stadig ligger gemt i vækst, effektivitet og konkurrenceevne, lyder stadig mere hult, når vi nu bare behøver at se ud af vinduet for at få øje på katastroferne.

Det er i denne voksende afstand mellem virkeligheden og forklaringen, at potentialet for forandring ligger – både på samfundsniveau og på virksomhedsniveau.

²⁰ Der synes ikke at være grænser for, hvad økonomer kan bruges til. Senest (DR 7.-8.1.2014) hørte vi, at en ferm lille økonom i tænketanken KRAKA havde regnet ud, at børn lærte mere, hvis de gik et år tidligere i skole, og så kunne Danmark rykke lidt højere op på rangstigen i de PISA undersøgelser, der i øvrigt ikke kan bruges til noget som helst. Man kunne have sagt herregud! – men dette tåbelige stunt fik kæmpe opmærksomhed i både medier og – dermed – på den politiske dagsorden.

²¹ Korten 1999, s. 79 – min oversættelse.

I min profession arbejder jeg med at planlægge og gennemføre store strategiske forandringer i den finansielle sektor og er i den sammenhæng med i både forskningsnetværk, uddannelsesnetværk og forskellige professionelle netværk med andre større virksomheder.

Alle vegne ser jeg tydelige tegn på, at noget nyt er undervejs. Drevet af en erkendelse af at den måde, vi i de sidste 100 år har gennemført forandringer på, simpelthen ikke står mål med den eksponentielt voksende kompleksitet, virksomhederne møder i deres omverden og selv skaber inden for murene. Det giver ikke længere tilstrækkelig mening at arbejde med simple, lineære forklaringsmodeller og planer i en verden, hvor sammenhænge er cirkulære og omskiftelige og derfor stort set uforudsigelige.

Derfra åbner der sig nogle helt nye perspektiver i samfundsvidenskaberne omkring bl.a. kompleksitetsteorier og systemteorier, som ender i et begyndende paradigmeskift, væk fra det mekanistiske verdensbillede og hen imod et mere biologisk-organisk. Tendenser som begynder at røkke ved de klassiske principper for ledelse og organisering, der hviler på en høj grad af forudsigelighed og gentagelse.

Den nuværende virksomhedsinstitution er god til at løse opgaver, den kender, men dårlig til at skabe noget nyt og finde nye løsninger på nye problemer. Den vil altid forsøge at tilpasse sin omverden til det, den kan, i stedet for omvendt. Den har svært ved at tænke i helheder, og den har svært ved at forholde sig til noget, den ikke har set før. Klassisk ledelse og organisation handler først og fremmest om styring og kontrol.

Der tegner sig en udvikling hen imod ledelses- og organiseringsprincipper, som har deres styrke i et dynamisk samspil med omverdenen, hvor tilpasninger sker hele tiden, på alle niveauer, som en naturlig og integreret del af organisationens DNA. Fremtidens ledelse bliver i mindre grad et spørgsmål om at planlægge og styre oppefra og ned og i højere grad et spørgsmål om at få fat i, bygge videre på og kanalisere organisationens egne potentialer i den rigtige retning.

Virksomhedsinstitutionen henter sin eksistensberettigelse i den neoklassiske mytologi og sin konstruktion i den klassiske – Weberske-Taylorske – styrings- og organisationsmodel. Begge dele er dybt nedsænket i det mekanistiske paradigme – som videre bagud er forankret hos Thomas Hobbes. ”Hobbes antog, at ikke bare universet, men mennesket i sig selv kan forklares mekanisk. Alt hvad mennesket gør, er bestemt enten af hans appetit eller hans aversion, og disse er på sin side enten nedarvet el-

Det er i denne voksende afstand mellem virkeligheden og forklaringen, at potentialet for forandring ligger – både på samfundsniveau og på virksomhedsniveau”

ler opnået gennem erfaring. På samme måde antog Hobbes, at der ikke er nogen absolutte standarder for godt og ondt. Det gode er blot det, der giver velbehag; det onde det, der giver smerte. På den måde kombinerede Hobbes materialisme og mekanisme med en gennemgående hedonistisk filosofi”.²²

Det var dette rationelt materialistiske udgangspunkt, som neoklassisk økonomi gjorde til en ’videnskab’ om menneskelig adfærd og organisering. Helt konkret bliver det hedonistiske perspektiv om at søge velbehag og undgå smerte til en ’business case’ i den moderne virksomhed i form af henholdsvis indtægter og udgifter. Dermed kan alt andet – mennesker, natur og samfund – gøres til midler for dette hellige princip. Kombineret med antagelsen om at mennesker er rationelle, skaber det også illusionen om ’the economic man’.

Det er hele dette kompleks af rationelle mekaniske, lineære forestillinger om verden, inklusive forestillingen om, at det er muligt at adskille det observerede fra den, der observerer, der blive udfordret i disse årtier.

(R)Evolution nedefra

Den moderne virksomhed kan ikke længere nøjes med at bruge *Corporate Social Responsibility* som et gimmick i reklamerne for sig og sine produkter. Kravene fra det omkringliggende samfund om at påtage sig et reelt ansvar, der rækker ud over de finansielle bundlinjer, vokser.

Virksomhedens klassisk-strategiske tilgang til at tilpasse sig til omverdenen som årligt tilbagevendende begivenheder og hele den traditionelle, hierarkiske ledelsesform slår ikke til i en hyperkompleks verden, der forandrer sig hele tiden.

Grænserne for, hvor hårdt virksomhederne kan blive ved at presse mere ud af sine ressourcer i effektivitetens og produktivitetens navn og stadig forbedre bundlinjerne, er ved at være nået.

Der er tegn i sol og måne på en voksende erkendelse af, at vejen frem ikke er belagt med mere af det samme, men at der må findes helt nye veje. Det handler ikke længere om bare at kunne spille spillet, det handler om at bryde ud af de fastlåste tankemønstre og forandre spillereglerne. Som Ford

formulerede det for 100 år siden: ’hvis jeg havde spurgt dem, havde de ønsket sig hurtigere heste’.

Den virkelige nøgle til udvikling er samarbejde snarere end konkurrence, helheder snarere end dele, og mennesker snarere end bundlinjer. Måske kommer gennembruddet nedefra, fordi virksomhederne simpelthen er tvunget til at handle fundamentalt anderledes.

Jeg skimter, om ikke en motorvej til den ny verden, så dog en sprække i den gamle verdens ideologiske panser.

Jens Laugesen er cand.scient.pol. og PhD i samfundsvidenskab med en afhandling om markedsøkonomien som socialt system. Jens er medlem af Det Ny Clartés redaktion.

Udvalgt litteratur

Ted Nace, *Gangs of America – The Rise of Corporate Power and The Disabling of Democracy*, 2003, Berrett-Koehler

David Korten, *The Post-Corporate World*, 1999, Berrett-Koehler

David Korten, *When Corporations Rule the World*, 1995, Berrett-Koehler

John Micklethwait og Adrain Wooldridge, *The Company*, 2003, Phoenix

Alfred Chandler, jr. og Bruce Mazlish, *Leviathans – Multinational Corporations and the New Global History*, 2005, Cambridge

Christoph Ellersgaard, Anton Larsen og Martin Munk, *A very Economic Elite*, 2012 i *Sociology*

²² Citat af Edward McNall Burns, i Korten 1999, s. 27 – min oversættelse.

Sådan arbejder medicinalindustrien

DEN FARMACEUTISKE INDUSTRI kræver både højtudviklet videnskabelig ekspertise og store investeringer. Sektoren er stærkt reguleret, men påvirker ved hjælp af lobby- og medievirksomhed såvel myndigheder som befolkning. Da det offentlige både er regulerende myndighed og storaftager af dens produkter, kan medicinalindustrien ved at fremhæve de betragtelige investeringer og risici, den tager, sikre sig gode afsætningsforhold og monopollignende priser. De danske priser på medicin er højere end i sammenlignelige lande. Blandt de problematiske aspekter hører også, at sundhedssektoren på grund af lægemiddelindustriens magt bliver indrettet på medicinforbrug, og at industrien går langt for at håndhæve patenter på livsvigtig medicin over for producenter af kopimedien i fattige lande, der ikke har råd til de dyre produkter.

Af Rasmus Wendt

SITUATIONEN ER formentlig velkendt. 21-Søndag eller et andet magasinprogram på tv har en historie om en gruppe patienter i sundhedssystemet, som ikke får den nyeste og mest optimale medicinske behandling, eller et vaccineprogram som ikke omfatter alle de personer, det burde. I indslaget optræder patienter, patientforeninger, læger/specialister og myndigheder, som forsvarer prioriteringerne i sundhedsvæsenet. Til gengæld hører vi sjældent til producenterne af de lægemidler, som indslaget handler om. Og dog, Min påstand – og den bygger jeg på flere års praktisk erfaring med såkaldt public affairs (lobbyist) arbejde – er, at denne type indslag ofte er orkestreret og formentlig også betalt af industrien. Det kommer jeg tilbage til senere.

Den her artikel handler om magt og den farmaceutiske industri eller lægemiddelindustrien, som vi kalder den i Danmark. Og ovenstående vil i givet fald være et eksempel på, hvordan lægemiddelindustrien udøver magt. Artiklen handler også om, hvad det betyder for borgere og samfundsøkonomi, og hvordan lægemiddelindustrien påvirker internationale aftaler.

Lægemiddelindustrien – eller i hvert fald dele af den – adskiller sig fra flere andre industrier ved at være ekstremt investeringskrævende, risikofyldt og underlagt omfattende offentlig regulering. Samtidig er der meget høje profitter til de succesfulde firmaer, der kan udvikle nye produkter og opdyrke lukrative markeder. Problemet er, at resultatet af cocktailen af superprofitter, stor risiko, få udbydere og monopollignende prisdannelse, kombineret med store velfærdsøkonomiske konsekvenser, bety er,

at den forskningsbaserede del af lægemiddelindustrien vanskeligt drives samfundsøkonomisk optimalt ud fra privatøkonomiske interesser.

Set med myndighedsbriller er forholdene til lægemiddelindustrien noget modsætningsfyldt. På den ene side er produkter og ekspertise fuldstændig afgørende for at kunne tilbyde borgerne stadig bedre medicinsk og lægelig behandling. På den anden side er myndighederne optaget af at få lægemiddelprodukter og ekspertise så billigt som muligt, og myndighederne skal samtidig stå som garant for, at produkter som frigives på det meget regulerede marked, ikke har bivirkninger i et større omfang. Oven i disse sundhedsøkonomiske hensyn kommer, at en succesfuld lægemiddelindustri også er vigtig i forhold til eksportindtægter og arbejdspladser. Myndighederne forsøger efter bedste evne at regulere, således at disse forskellige og modsatrettede forhold samfundsøkonomisk løses bedst muligt.

Magt gennem påvirkning

Det er i dette felt, at lægemiddelindustrien opererer politisk. Der arbejdes målrettet på at sikre bedst mulig pris for produkterne og størst marked med tilskudsordninger, hurtigere og nemmere godkendelse af nye lægemidler, beskyttelse af interesser i internationale handels- og investeringsaftaler og endelig gode rammevilkår for industrien generelt. Det er på flere måder sensitive områder, og medicinalvirksomhederne er generelt ekstremt påpasselige med deres renommé. Samtidig er lægemiddelindustrien som helhed afhængig af et tæt og

” samarbejdet med de regulerende myndigheder og læger er en langsigtet investering og sættes ikke over styr for en hurtig gevinst”

det er også medicinalvirksomheden, der lønner eksperterne, definerer deres opgaver og har retten til deres resultater”

godt forhold til de regulerende myndigheder. Begge dele kræver, at industrien ”plays by the book” og for lægemiddelindustrien i Danmarks branche-for-ning, Lif, er åbenhed og etiske regler afgørende pejlemærker i deres arbejde med myndigheder og offentlighed. Det samme vil være gældende for de enkelte medicinalvirksomheder; samarbejdet med de regulerende myndigheder og læger er en langsigtet investering og sættes ikke over styr for en hurtig gevinst. Når vi taler om lægemiddelindustrien og magt udøves den altså ikke gennem lyssky aftaler for at få godkendt et produkt hurtigt eller gemme testresultater, der viser farlige bivirkninger, bort. Selvom der er eksempler på dette. Historier fra danske medier om de såkaldte PIP-brystimplantater, som lækede silikone, eller skandalesager omkring bivirkninger efter hofteoperationer falder tilbage på hele lægemiddelindustrien.

Nye produkter

Når et nyt lægemiddel markedsføres i Danmark skal medicinalvirksomheden følge enten EU's eller danske godkendelsesprocedurer om dokumentation for lægemidlet. Det er medicinalvirksomhedens ansvar at fremvise evalueringsrapporter af eksperter om sikkerhed, effektivitet og kvalitet af produktet. Eksperterne er typisk eksterne forskere eller praktiserende behandlere med stor viden på området, og de kan selv forestå kliniske tests i de sidste dele af forløbet frem mod indsendelse af ansøgning af godkendelse.

Ud over godkendelsen til at markedsføre et lægemiddel er spørgsmålet omkring offentlig tilskud vigtig for medicinalvirksomheden.

Men det er også medicinalvirksomheden, der lønner eksperterne, definerer deres opgaver og har retten til deres resultater. Heri ligger selvsagt et delikat dilemma for eksperterne: det er ikke nemt at bide den hånd, som fodrer en. For at dette system kan fungere, må det bygge på en udbredt grad af tillid og på, at industrien har selvjustits. Noget er reguleret gennem dansk lov om lægemidler, andet i internationale deklamationer og regler for 'good clinical practice' samt fælles samarbejdsaftaler mellem lægeforeningen og lægemiddelindustrien. Som udgangspunkt må der være tiltro til, at dette system virker (fordi alle parter tænker langsigtet). At eksperter meddeler, hvis nye lægemidler ikke har den nødvendige lægelige effekt på alle patientgrupper, eller nogle oplever alvorlige bivirkninger; kort sagt at firmaerne håndterer disse informationer korrekt. Det kan diskuteres, om praksissen er god rent forvaltningsmæssigt, og rækken af komplika-

tioner eller bivirkninger fra nogle lægemidler viser med al tydelighed, at der er problemer.

Dertil kommer, at flere af de eksperter, som myndighederne trækker på, har uheldige dobbeltroller. Myndighederne benytter de vigtigste nationale eksperter i råd og udvalg, som rådgiver om lægefaglige spørgsmål. Men lægemiddelindustrien trækker samtidig på de samme eksperter og betaler dem for forskellige bijobs, foredragsvirksomhed eller andet. Det er ikke ulovligt eller fordækt, men en realitet i sundhedssystemet. Resultatet kan blive, at de eksperter, som foretager de kliniske forsøg, og de eksperter, som bedømmer det nye lægemiddel, alle har økonomiske relationer til medicinalvirksomheden. Spørgsmålet er selvfølgelig, om betalingen påvirker eksperternes dømmekraft eller ej. Men selvom forskerne har høj grad af integritet og kan sige fra over for medicinalvirksomheden, øges muligheden for groupthink, hvor der eksempelvis ses bort fra alternative muligheder at undersøge et produkt på.

Netop problemstillingen om dobbeltroller i sundhedssystemet er der med mellemrum stor offentlig fokus på. Men det egentlige problem ligger i virkeligheden i lægemiddelindustriens magt til at bestemme, hvad der forskes i, og hvilke nye produkter, som udvikles. Dette er et strukturelt problem i samfundet, som burde påkalde sig større opmærksomhed.

Både sundhedsmæssigt og samfundsøkonomisk vil der utvivlsomt være større effekt af at lade udviklingen af nye produkter styres ud fra lægefaglige vurderinger frem for lægemiddelindustriens hensyn til profit. Dette kunne meget vel føre til øget fokus på og flere ressourcer til forebyggelse i stedet for behandling.

Massiv public affairs indsats

Godkendelsesproceduren er imidlertid kun det ene ben, når et nyt produkt skal lanceres. Når et nyt patienteret produkt står foran en egentlig lancering, igangsættes en række såkaldte støtteaktiviteter, der skal fremme markedsføringen af det nye lægemiddel, sikre så omfattende offentlig tilskudsordning som muligt og eventuelt brug af lægemidlet på sygehuse og frem for alt overbevise og påvirke patienternes adfærd og valg.

Når et lægemiddel lanceres, skal producenten ikke bare dokumentere sikkerhed, effektivitet og kvalitet af produktet, men også om det er egnet til såkaldt generelt tilskud eller en vaccine skal tilbydes gratis til bestemte grupper i befolkningen. Her

lægger myndighederne vægt på, om medicinen har en sikker og værdifuld virkning på en velafgrænset sygdom, og om medicinens pris er rimelig, sammenholdt med hvor effektiv den er til at behandle en given sygdom.

Og ikke mindst skal myndigheder og patienter gøres opmærksom på, hvorledes det nye præparat har en fortrinlig og effektiv virkning, der gør det nye produkt bedre end tilsvarende behandlingsformer på markedet, eller at der er et uopfyldt behov for lægemidlet.

Herved er vi tilbage ved starten af artiklen og det fiktive indslag i et tv magasin. Formålet med den slags indslag kan eksempelvis være at øge opmærksomheden omkring et nyt produkt eller vaccine, således at patienter, borgere og politiske beslutningstagere bliver opmærksomme på nye og forhåbentlig forbedrede behandlingsmetoder. Public affairs arbejde af denne slags er ikke fordækt eller handler om at luske noget gennem bagdøren, men om at få adgang til de offentlige tilskudsordninger, som findes, og skærpe borgernes krav til myndighederne om, hvad de forventer, sundhedssystemet leverer. Konkret kan sådanne historier blive til ved, at et medie- eller public affairs bureau hyres af et medicinalfirma til at sikre omtale af et givet lægemiddel, bureauet får kontakter, som medierne kan trække på, til at optræde som kilder. Et par cases i form af patienter findes gennem lægekontakter,

og problemstillingen vinkles sammen med dokumentation, som omskrives til et lettilgængeligt sprog. Herefter kontakter det pågældende bureau forskellige medier og sælger historien ind. For en travl journalist eller redaktionssekretær kommer den slags historier belejligt. Stofområdet er populært, kilder er fundet, og der er let tilgængeligt baggrundsmateriale. Medicinalfirmaet har selvsagt ikke kontrol med den efterfølgende journalistiske bearbejdning, som ofte vil give plads til, at myndighederne forklarer sig. Men problemstillingen er sat på dagsordenen, og sympatien ligger ofte hos borgeren eller patienten. Uagtet at sundhedsmyndighederne skal prioritere behårdt mellem ressourcer til forskellige behandlingsformer. Denne måde at arbejde med public affairs på foregår i øvrigt i alle typer af journalistisk dækning, lige fra forbrugersstof til politiske spørgsmål.

Public affairs-arbejdet følges op af et målrettet salgsarbejde mod behandlere, som skal ordinere eller indkøbe det pågældende lægemiddel. Netop dette salgsarbejde er der generelt stor fokus på, fordi det påvirker patienternes brug af medicin og den behandling, som behandlerne ordinerer. Salgsarbejdet sker naturligvis for at sikre opmærksomhed omkring produktet, og ideelt er det samtidig en form for efteruddannelse af de behandlere, der skal benytte lægemidlet. Seriositeten i salgsarbejdet varierer dog. I den mere farverige ende af skalaen ligger lægefaglige konferencer pakket ind i golfferie (eller omvendt), som i sidste ende betales af det offentlige og patienterne.

Bedre priser

Eksemplerne ovenfor handler først og fremmest om receptpligtig medicin, som vil være af nyere dato og beskyttet af intellektuelle ejendomsrettigheder, og

”

Resultatet kan blive, at de eksperter, som foretager de kliniske forsøg, og de eksperter, som bedømmer det nye lægemiddel, alle har økonomiske relationer til medicinalvirksomheden”

hvor patienter og offentlige tilskudsordninger betaler. I andre tilfælde indkøber det offentlige behandlingssystem selv lægemidler, og her gælder andre spilleregler. Lif og Sundhedsministeriet indgik i 2009 en pris aftale om, hvor meget lægemidler må koste, som samlet har reduceret omkostningerne for sundhedsvæsenet med næsten en halv milliard kroner. Men prissammenligninger med andre lande tyder stadig på, at brancheforeningen har været i stand til at forhandle en ganske fordelagtig aftale hjem for sine medlemmer.

Danmark	Finland	Holland	Irland	Norge	Slovenien	Østrig
100	(81)	96	(94)	85-92	93	90

Begrænset kildemateriale for Finland og Irland, derfor er tallene i parentes. Der er lavet følsomhedsberegninger for Norge pga. valutakursudsving. Kilde: Dansk Sundhedsinstitut, Notat 3568, 2012.

Ifølge en analyse af Dansk Sundhedsinstitut ligger prisniveauet i Danmark stadig betragteligt over, hvad andre lande betaler, når man sammenligner priserne på 40 forskellige typer medicin solgt til hospitalsbrug. Når prisforskellene på de forskellige præparater indekseres, kommer der et gennemsnit som nedenstående.

De andre lande benytter sig af et internationalt referenceprissystem, hvor vi i Danmark bruger et aftalesystem. Der skal en massiv lobbyindsats til for at sikre priser, der ligger 5-10 pct. højere end vores naboer, men forhandlerne i Lif har også gode kort på hånden. Grundlæggende ses medicinalindustrien i Danmark som et vigtigt vækstområde, der skaber arbejdspladser, ifølge Lif 20.000, med høj værdiskabelse og massiv eksport på mere end DKR 60 milliarder om året. Det giver tyngde, når man forhandler med myndighederne, og kommer i øvrigt hele industrien til gode, uagtet om de bidrager til det danske eksporteventyr.

Lobbyisme i Bruxelles

Helt afgørende forhold for lægemiddelindustrien bliver afgjort i EU institutionerne, og påvirkningen fra industrien er massiv – og set i dette lys er dansk lægemiddelindustri en lille fisk i et stort hav. Ifølge en opgørelse fra PMR Consulting (2012) bruger lægemiddelindustrien samlet langt over en kvart milliard kroner om året på lobbyarbejde i forhold til EU. Det er først og fremmest de store medicinalfirmaer, som ofrer store budgetter. Ifølge ovenstående opgørelse brugte lægemiddelproducenten Merck alene mere end 6,5 million kroner i 2011 på dets EU lobbyindsats. Den største europæiske brancheforening EFPIA har et budget på 4,2 million kroner. De enkelte medicinalfirmaer har særlig fokus på godkendelsesprocedurer i Det Europæiske Lægemiddelagentur og prisforhold. Brancheforeningerne har større fokus på rammevilkår i form af EU-lovgivning, forskningsprogrammer og handelsaftaler. Her har medicinalindustrien skubbet hårdt på, for at EU i internationale handelsaftaler skal sikre så stærk beskyttelse af intellektuelle ejendomsrettigheder – typisk patentaftaler – som muligt.

I verdenshandelsorganisationen WTO er intellektuelle ejendomsrettigheder reguleret gennem den såkaldte TRIPs-aftale, som blev indført efter voldsomt pres fra de industrialiserede lande. Efterfølgende har udviklingslandene været i stand til rulle

for verdens fattige kan dette få fatale konsekvenser, fordi det gør det vanskeligere at lave kopimedicin i et land som Indien, som er storleverandør af medicin til landene i Syd”

dele af aftalen tilbage, efter at en række internationale medicinalfirmaer led et stort moralsk nederlag ved en retssag om Sydafrikas ret til at omgå patentrettigheder ved eksempelvis AIDS-medicin. Efter dette nederlag har den europæiske medicinalindustri forfulgt nye veje for at beskytte sine markedspositioner på en række vækstmarkeder. Eksempelvis har EU under bilaterale forhandlinger om en frihandelsaftale tidligere krævet, at Indien skulle sikre dataeksklusivitet fra firmaer, som søger om produktgodkendelse hos myndighederne. Efter hårdnakket modstand er kravet udskiftet med et forslag om udvidede muligheder for at sagsøge alle, som er involveret i produktion af medicin, der er patentbeskyttet i de lande, hvor medicinen skal bruges. Umiddelbart et beskedent ønske, men for verdens fattige kan dette få fatale konsekvenser, fordi det gør det vanskeligere at lave kopimedicin i et land som Indien, som er storleverandør af medicin til landene i Syd.

I kølvandet på en række kritiske artikler i Politiken om de førømtalte dobbeltroller i medicinalindustrien, havde lægemiddelindustriens blad Pharma et indlæg, Den store stygge lægemiddelindustri, hvor Politiken blev latterliggjort på grund af manglende indsigt i branchen. Sagen er, at medicinalindustrien internationalt åbenbart er parat til hvad som helst.

Rasmus Wendt har skrevet Ph.D. om den indiske farmaceutiske industri og internationale patentrettigheder og er medforfatter til bogen 'AIDS, patenter og retten til liv'.

Oli(e)garkiets magt

MAN KAN sondre mellem tre faser i oliens verdenshistorie. I den første erobrede private selskaber ressourcer rundt om i verden og stod for transport og raffinering. Dette varede til slutningen af 1950'erne. Langsomt vågnede olielandenes regeringer i Mellemøsten og Venezuela op til det faktum, at det var deres ressourcer, andre trak på. I denne fase blev OPEC skabt som modmagt mod de store vestlige olieselskaber, De Syv Søstre, senere Big Oil. Den tredje fase begynder i firserne og varer til i dag. Efter at OPEC havde befæstet sin magt, blev billedet atter mere broget med mange sammenvævede selskaber. Men Big Oil vil stadig gerne kapre en stor del af ressourcerenten. Derfor står kampen nu om langvarige produktionsdelingsaftaler, der de facto giver ejerskab. Svage stater i ikke mindst Afrika blev interessante. Artiklen gennemgår oliegi-ganternes historie og viser, hvordan de har været i stand til at udvide eller befæste deres styrkepositioner.

Af Karen Helveg Petersen

Størrelsesordner

OLIEGIGANTERNES ØKONOMISKE vægt er, for at sige det mildt, enorm. I Dow Jones indexet for de 30 største virksomheder på Wall St. i New York kæmper ExxonMobil med Apple om at have den højeste markedsværdi i spændet fra 400 til 420 milliarder dollar. Af de tolv største virksomheder i verden målt på indtægter er de otte olie- og gasselskaber: Royal Dutch Shell, ExxonMobil, China National Petroleum Corporation, Sinopec, BP, Saudi Aramco, Chevron og Total.¹ ConocoPhillips er, efter ExxonMobil og Chevron, det tredje store amerikansk-baserede olieselskab, der sammen med Royal Dutch Shell, BP og Total udgør Big Oil.

Målt på fysisk produktion - og i nogle tilfælde også finansielt resultat - er Big Oil ikke de største olie- og gasselskaber i verden. Først kommer Saudi Aramco, der dels producerer mest olie og gas om dagen, dels også er verdens største firma i finansiell forstand med en markedsværdi på omkring 800 milliarder dollar. Dernæst kommer Gazprom, der mestendels er gasproducent (verdens største) med 40 milliarder dollar i profit om året, samt det iranske oliesel-

skab. Se output-detallerne for de 25 største kulbrinteselskaber i slutnoten².

De 6 Big Oil-selskaber står kun for ca. 25% af den samlede produktion præsteret af de 25 største selskaber, nemlig 21,5 mboe/d (millioner af olie-ækvivalenter af olie og gas om dagen) ud af 89,7 mboe/d. Den samlede verdensproduktion er på ca. 140 mboe/d, så de 25 største firmaer udgør omkring 64%. Især gas er på mindre aktørers hænder. Big Oil har altså kun 16% af den samlede daglige produktion i verden.³

De 89,7 mboe/d fordeler sig således på de 25 firmars geografisk-politiske hjemstavn.

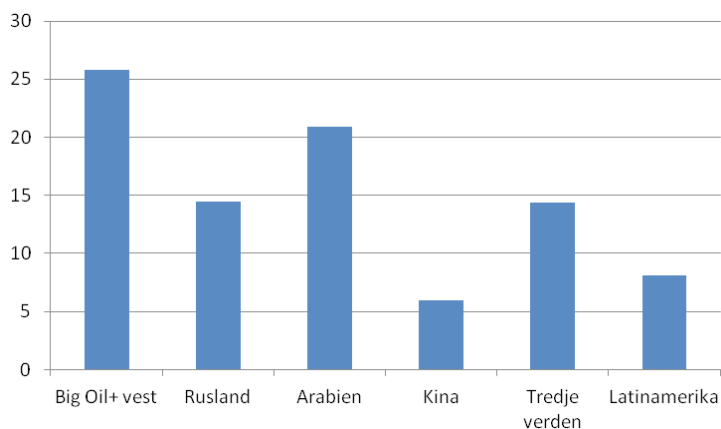
¹ Ifølge Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_largest_companies_by_revenue

² Ifølge Forbes' opgørelse fra 2012 er rækkefølgen i fysisk produktion således (hjemlande er anført, hvor det ikke fremgår af navnet): Saudi Aramco (12,5 millioner tønder olie-ækvivalenter om dagen, mboe/d - dette inkluderer naturgas omsat til olieækvivalenter), Gazprom/Rusland (9,7 millioner tønder), National Iranian Oil Company (6,4 millioner mboe/d), ExxonMobil/USA (5,3 mboe/d), PetroChina (4,4 mboe/d), BP/UK (4,1 mboe/d), Royal Dutch Shell (3,9 mboe/d), Pemex/Mexico (3,6 mboe/d), Chevron/USA (3,5 mboe/d), Kuwait Petroleum Corp (3,2 mboe/d), Abu Dhabi National Oil Co (2,9 mboe/d), Sonatrach/Algeriet (2,7 mboe/d), Total/Frankrig (2,7 mboe/d), Petrobras/Brasilien (2,6 mboe/d), Rosneft/Rusland (2,6 mboe/d), Iraqi Oil Ministry (2,3 mboe/d), Qatar Petroleum (2,3 mboe/d), Lukoil/Rusland (2,2 mboe/d), Eni/Italien (2,2 mboe/d), Statoil/Norge (2,1 mboe/d), ConocoPhillips/USA (2,0 mboe/d), Petroleo de Venezuela (1,9 mboe/d), Sinopec/Kina (1,6 mboe/d), Nigerian National Petroleum (1,6 mboe/d), Petronas/Malaysia (1,4 mboe/d). Disse tal er brutto og muligvis for høje. F.eks. angiver Financial Times i november 2013, at Iran producerede 2,7 mboe/d. Men i lyset af sanktionerne er Iran særlig sensitivt.

³ Disse er bruttotal, der inkluderer kondensater og egenkonsumtion.

”

Disse tre giganter [ExxonMobil, Royal Dutch Shell og Chevron] har altså haft et overskud at snolde for på 97,7 milliarder dollar alene i 2012”

Graf 1: Daglig olie- og gasproduktion (mboe/d) i 2012

Note: De vestlige olieselskaber ENI (Italien) og Statoil (Norge) er lagt sammen med de seks Big Oil firmaer. Under 'Tredje verden' gemmer sig National Iranian Oil Company, Sonatrach (Algeriet), Iraqi Oil Ministry, Nigerian National Petroleum Corp. og Petronas (Malaysia), i nævnte rækkefølge.

Kilde: Forbes.

Siden denne opgørelse har BP solgt sine interesser i TNK-BP til Rosneft, hvad der har forrykket balancen til fordel for Rusland. Billedet er så langt fra statistisk.

Profitabiliteten

Profitabiliteten 2005-12 af ExxonMobil, Royal Dutch Shell og Chevron ses i følgende tabel:

Selskab	ExxonMobil nettooverskud		Royal Dutch Shell nettooverskud		Chevron nettooverskud	
	Nettoindk. (mia. USD)	Profitrate (RO(A)CE)	Nettoindk. (mia. USD)	Profitrate (RO(A)CE)	Nettoindk. (mia. USD)	Profitrate (ROCE)
2005	36,1	31,3%	25,3	25,6%	14,1	21,9%
2006	39,5	32,2%	25,4	23,4%	17,1	22,6%
2007	40,6	31,8%	31,3	24,4%	18,7	23,1%
2008	45,2	34,2%	26,3	18,3%	23,9	26,6%
2009	19,3	16,3%	12,5	8,0%	10,5	10,6%
2010	30,5	21,7%	20,1	11,5%	19,0	17,4%
2011	41	24,2%	30,9	15,9%	26,9	21,6%
2012	44,9	25,4%	26,6	12,7%	26,2	18,7%

Tabel 1: Nettoprofit og profitrate

Note: Samme metodologi er næppe brugt i de tre tilfælde, bl.a. fordi Exxon og Chevron bruger amerikanske bogføringsprincipper, Shell europæiske. RO(A)CE = return on (average) capital employed er en profitrate kalkuleret på basis af EBIT (indkomst før betaling af renter og skatter) divideret med de totale aktiver minus kortfristede forpligtelser.

Kilder: Årsrapporter.

Disse tre giganter har altså haft et overskud at snolde for på 97,7 milliarder dollar alene i 2012. BP havde 11,8 milliarder dollar i overskud i 2012, 26,1 milliarder i 2011 og et underskud på 3,3 milliarder i 2010 p.gr. af omkostninger på 40,9 milliarder dollar i forbindelse med *Deepwater Horizon*-oliekatastrofen i Den mexicanske Golf i 2010.

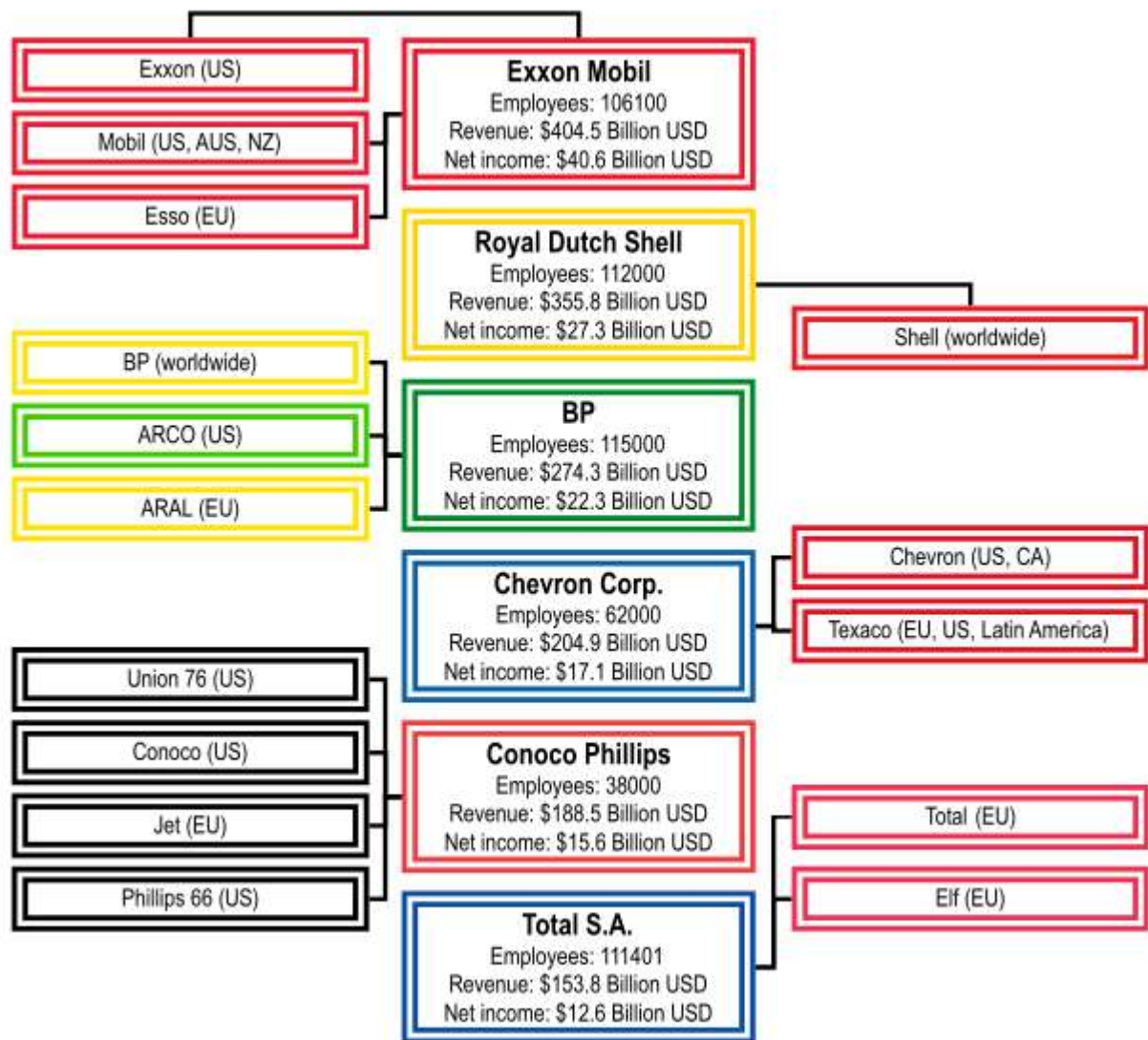
Bemærk den mildest talt overnormale profitrate. Især er ExxonMobil god til at holde forrentningen høj, næsten 35% i 2008.

De Syv Søstre var termen for de dominerende olieselskaber i perioden fra midt-fyrrerne til halvfjerdserne. De var Anglo-Iranian Oil/British Petroleum, Gulf Oil, SOCAL, Texaco, Royal Dutch Shell, Standard Oil of New Jersey og Socony.

Oliechokket åbnede verdens øjne for olieafhængigheden. Efterspørgslen var nemlig steget enormt med bilismen, flytrafik, erstatning af kul med olie og senere gas i kraftværker og industrien”

Udtrykket Big Oil har afløst De Syv Søstre. I 2008 så skemaet over Big Oil således ud:

Graf 2: Big Oil

Kilde: Wikipedia, Big Oil. Skemaet er fra 25. Feb. 2008 og er således ikke helt up-to-date. Antallet af ansatte er således faldet en del siden dengang.

Oliekoncernernes historie i første fase

Olie blev et nøgleprodukt i tandem med opfindelsen og udviklingen af forbrændingsmotoren af en hr. Benz i 2. halvdel af det nittende århundrede. De første større oliefelter var amerikanske, og Rockefeller-klanen definerede hårdtslående forretningsmodeller for Standard Oil.

Standard Oil, der i begyndelsen også dominerede raffinaderimarkedet, blev i 1911 opløst af USAs højesteret med basis i antitrustlovgivningen. Ud af det kom i første række Standard Oil of New Jersey (ofte blot kaldet Jersey – senere blev det til Exxon via Esso), Standard Oil of California (SOCAL), Standard Oil of New York (Socony Mobil) og Standard Oil of Indiana (Amoco). De to uafhængige var på det tidspunkt Texaco, der startede som Texas Fuel

Company i 1901, og Gulf Oil fra samme år. Gulf Oil og SOCAL gik sammen som Chevron i 1985, og Texaco fusionerede med Chevron i 2001. Exxon og Mobil fusionerede i 1999. I realiteten var det Exxon, der overtog Mobil.

Jernbanetransporten, innovation i søtransporten i form af skibe, der kunne tage last i store mængder (bulk), samt senere regulære tankskibe og åbningen af nye søveje som Suez-kanalen i 1869, lagde verden åben for olieudforskning og -produktion i egne, der lå fjernt fra de primære markeder.

Shells historie startede i UK med en importør af muslingeskaller, Marcus Samuel. På sine rejser i Asien opdagede han olieimport som et nyt for-

retningsventyr. Firmaet var med til at udvikle bulk tankskibe og benyttede som det første Suezkanalen til olietransport. Et egentligt olieselskab blev det først, da det blev slået sammen med Royal Dutch i 1907, efter at de to havde konkurreret på transportmarkedet. Fusionen, der kom i stand som beskyttelse mod Standard Oils almægtighed, kombinerede Shells transportkyndighed med Royal Dutch's erfaringer fra olieudvinding i Indonesien.

British Petroleum er viklet ind i opdagelsen af olie i Iran. Anglo-Persian (senere Iranian) Oil Company (APOC eller AIOC) blev dannet i begyndelsen af det 20. århundrede, men fik først held med sig, da den engelske stat på flådeminister Churchills foranledning gik ind som majoritetsaktionær lige inden 1. Verdenskrigs udbrud. British Petroleum's involvering i Irans historie skal lige summeres. Irans premierminister, Mohammed Mossadegh, nationaliserede i 1951 Anglo-Iranian. Det nye olieselskab National Iranian Oil Co. (NIOC) blev derefter boycottet internationalt, og i 1953 kuppede shahen sammen med USA (Eisenhower-administrationen) og UK (Winston Churchill) Mossadegh.

Ikke mindst USAs famøse udenrigsminister, John Foster Dulles, blandede anti-kommunisme ind i sagen. Anglo-Iranian, fra 1954 British Petroleum, kom tilbage til Iran igen efter hårde forhandlinger og erhvervede 40% af aktierne i de nydannede selskabskonstruktioner. De fem store amerikanske selskaber fik hver 7%, mens 6% gik til det franske CFP, der senere blev til Total. – I 1998 gik British Petroleum sammen med amerikanske Amoco og blev til BP.

Total begyndte livet som Compagnie Française des Pétroles (CFP) efter 1. Verdenskrig. Som led i krigsskadeserstatningsspørgsmålet fik det den tyske andel i TPC (se boks). Algeriet blev en vigtig kilde efter 2. Verdenskrig. Total fusionerede med det andet store franske olieselskab Elf Aquitaine i 2000. Dermed knyttedes det sammen med franske interesser i Afrika, Gabon, Congo-Brazzaville, Nigeria og Angola.

Anden fase: modmagt i form af OPEC og nationaliseringer

OPEC (organisationen af olieeksporterende lande) – det anti-vestlige eller anti-Syv Søstre kartel – blev dannet i 1960 af Venezuela, Iran, Irak, Kuwait og Saudi-Arabien, og andre er kommet til.⁴ OPECs medlemmer er altså lande, ikke selskaber. En helt afgørende faktor for dannelsen af OPEC var Suezkrisen i 1956, hvor Gamal Nasser nationaliserede Kanalen, og Israel støttet af Frankrig og UK gik til angreb. USA holdt sig udenfor og nægtede at levere olie til Europa under krisen. Også Saudi-Arabien holdt olien tilbage. Den umiddelbare anledning til OPEC var imidlertid, at de store olieselskaber på

grund af overproduktion sænkede markedsprisen, således at olielandenes royalty-indkomster faldt.

Ideerne havde udkrystalliseret sig længe. Initiativtager var den venezuelanske Juan Pablo Perez Alfonso. Venezuela, hvor Jersey (altså senere Exxon), Shell og Gulf opererede, var i fyrreerne den vigtigste udenlandske kilde for amerikansk olieimport, men Venezuela fik et nyt regime og reviderede profitdelingen. Olieminister Perez Alfonso begyndte at formulere sig interna-

tionalt og kræve national kontrol med olien, dvs. at Venezuela skulle have andel i olieklenderne, selv investere samt styre olien. På den anden side af jorden, i Saudi-Arabien, var den ledende drivkraft Abdullah Tariki, der en overgang var olieminister, og senere Sheik Yamani. Den amerikanske reporter Wanda Jablonski fra *Petroleum Week* og *Petroleum Intelligence Weekly* var et vigtigt kontakt- og formidlingspunkt mellem de vestlige selskaber og oliestaternes spydspidser.

'Ressource-nationalisme' er altså ældre end Hugo Chávez' regime. Modstanden mod dominans kom også til at inkludere langtidskoncessioner, der de facto udgør ejerskab. De Syv Søstres svar på OPEC var at organisere sig i en klub, der fik Kennedy-administrationens billigelse, skønt det kunne ligne en karteldannelse.

Erobringen af Mellemøstens olie. Osmannerrigetets opløsning førte til kamp om ikke mindst Iraks olie. TPC, det tyrkiske olieselskab (der ikke var aktivt i Tyrkiet, men i de øvrige dele af riget) blev dannet før 1. Verdenskrig og havde som aktionærer APOC, Royal Dutch Shell, Deutsche Bank og en osmannisk forretningsmand Gulbenkian. Jersey og Socony kom til, og konsortiet fik i 1925 en koncession af den irakiske regering. Et par år efter blev det omdøbt til Iraq Petroleum Co. (IPC). En klausul under den 'Røde Linie'-aftale, der gjaldt for hele det ex-osmanniske rige undtagen Kuwait, var en musketéred om, at ingen af aftaleparterne måtte indgå koncessionsaftaler uden de andre. Det gav SOCAL og Texaco frit spil til at starte olieeftersøgning og -udvinding i Bahrain og Saudi-Arabien. På grund af den kartel-lignende klausul tog det år, før Jersey og Socony kunne komme ind i Saudi-Arabien. Efter passende retssager ved diverse domstole og påkaldelse af mange retsprinsipper blev Den Røde Linie skrinlagt i 1948. I Kuwait var det APOC og Gulf, der startede olieindustrien i 30'erne.

⁴ Syv andre er med i dag: Algeriet, Angola, Nigeria, Libyen, Forenede Arabiske Emirater, Qatar og Ecuador. Gabon og Indonesien har trukket sig ud.

Irans erfaringer med kuppet, boycotten og olieselskabernes tilbagekomst havde også gødet jorden for bitterhed, selvom Iran i 1954 havde fået bedre betingelser end før 1951 og faktisk fået anerkendt, at det var landet selv, der ejede undergrunden.

Det var først efter dannelsen af OPEC, at medlemslandene skubbede olieselskaberne ud. Irak nationaliserede olien og alle associerede services over årene 1961-1972 efter et Sovjet-støttet kup i 1958. De eneste udlændinge, der derefter kunne hjælpe til, var sovjetiske. Saddam Hussein blev først præsident i 1979. Libyen, medlem af OPEC siden 1962, fik egenmægtigt olieselskaberne til at acceptere hårdere betingelser i 1970. Det var Muammar Gaddafi, der sørgede for det.

I 1972 fik OPEC De Syv Søstre til at gå med til, at olielandene skulle have 25% af ejerskabet. Bl.a. på grund af den amerikanske støtte til Israel var der kommet uoverensstemmelser på linien mellem især Saudi-Arabien og USA. OPEC-kartellet udvirkede så en drastisk stigning af priserne i 1973, understøttet af reduktion i leverancerne og senere af en olieembargo.

Efter de første 25% i 1973 overtog det saudi-arabiske regime gradvis større og større dele af Aramco. I 1980 var Saudi-Arabien ene-ejer, men de amerikanske selskaber forblev som operatører.

Kuwait havde overtaget ejerskabet af Kuwait Oil Company i 1975, men inden da havde det tvunget BP-Gulf til at opgive nogle af sine felter. Venezuela fuldbyrkede sin nationalisering i 1976.

Oliechokket åbnede verdens øjne for olieafhængigheden. Efterspørgslen var nemlig steget enormt med bilismen, flytrafik, erstatning af kul med olie og senere gas i kraftværker og industrien. Katastrofe-scenarierne florerede. Kun langsomt kom verden sig over chokket over den nye magt til ikke-vestlige lande.

Tredje fase: olieselskaberne i en ny verdens(u) orden

OPEC kunne ikke kontrollere situationen i længden, og oliepriserne faldt drastisk i 1986. Fusioner har fundet sted, ja, Standard Oils efterkommere er nu med i tre ud af Big Oils seks selskaber. Derudover dannes og opløses konsortier. Men en masse nye aktører er kommet til, så i dag er Big Oil så langt fra alene på markedet. Også arabiske, russiske og

kinesiske olieselskaber hører til blandt eliten, men som set ovenfor er de arabiske skabt af vestlige olieselskaber og har stadig nærkontakt med dem.

De vestlige oliegraver er i realiteten enorme konglomerater, hvis højeste ønske er at kunne 'bogføre reserver'. Dvs. strengt taget indgår disse reserver ikke i regnskabets balance, men angiver, hvor stor olieproduktionen kan blive i fremtiden. De er dog underlagt regler. For at kunne 'bogføre reserver' skal et olieselskab have produktionslicens⁵ (produktionsdeling) på udnyttelsen af dem, dvs. at en form

for langtidsgaranti for adgangen til reserverne skal kunne konstateres. Derfor er det ikke alle muligheder for olieudvinding, som olieselskaberne er lige interesserede i. At notere sig, at det først var i 2008, at den amerikanske Securities and Exchange Commission (Finans- og Kapitalmarkedstilsynet) tillod tjæresand og skifergas-reserver som en del af opgørelserne over bogførte reserver. ExxonMobil havde inden da overtrådt SEC's reglement og inkluderet disse utraditionelle kilder i sine rapporter for at holde børskursen oppe.

OPEC-landene bruger ikke bare vestlig ekspertise, men der er igen mange selskabskonstruktioner i OPEC-lande med Big Oil og andre vestlige deltagere. Alligevel udgør OPEC stadig en vis modmagt mod Big Oil. Saudi-Arabien drejer på forsyningsknappen for at regulere prisen, også for at holde den nede. Det leverer således mellem 10 og 12,5 mboe/d alt afhængigt af dets vurdering af situationen. Men solidariteten inden for OPEC har det nogle gange svært, og flere lande eksporterer mere end deres kvote.

Gas

Naturgas blev fundet enten sammen med olie eller som isolerede felter, og med udviklingen af de kommercielle muligheder for flydende naturgas, LNG (liquefied natural gas)⁶, i 2. halvdel af det tyvende århundrede blev gasmarkedet efterhånden internationalt. I tilgift er der verden over bygget lange pipelines, ikke bare for olie, men især for gas.

”

Fænomenet kaldes regulatorisk tilfangetagning ('regulatory capture'), altså at de, der skal regulere, er i lommen på dem, der skal reguleres. Det skyldes på den ene side koncernernes magt, på den anden de mangelfulde ressourcer, som tildeles de regulerende instanser”

5 En produktionslicens gives typisk af et nationalt olieselskab, der handler på statens vegne som ejer, til et internationalt olieselskab. Det nationale olieselskab er så også med i de operationelle beslutninger.

6 Naturgas komprimeres til flydende form ved tilpas lav temperatur. Fordi den så kun fylder 0,16% af hvad den gør i gasform, kan den opbevares og transporteres over lange afstande. Ved destinationspunktet skal den flydende gas regasificeres gennem opvarmning.

Qatar viste sig at have enorme gasreserver – i 1972 blev verdens største gasfelt fundet her. Exxon kom via fusionen med Mobil (tidligere Socony) i 1999 ind i samarbejdet med Qatar Petroleum, hvad der viste sig at være en god forretning.

Derimod blev et planlagt gassamarbejde mellem ExxonMobil og Saudi Aramco ikke til noget. ExxonMobil trak sig ud i 2003 efter fem års undersøgelser. Men felterne blev udviklet alligevel. I 2012 producerede Aramco 10,7 milliarder kubikfod gas om dagen, hvilket svarer til 1,85 mboe/d. I betragtning af at de saudiske gasreserver nu anslås til at kunne vare i over 72 år, hvis produktionen fortsætter på det nuværende niveau, mistede Exxon tålmodigheden for tidligt.

Ud over de arabiske lande kommer LNG i dag fra Algeriet, Rusland, Indonesien, Malaysia, Egypten, Brunei, Trinidad og Tobago, Australien, Norge, Nigeria og Angola.

Svage lande – lidt om Exxon og amerikansk politik

Som modvægt mod OPEC begyndte Afrika for alvor at blive interessant, for de afrikanske lande var så tilpas svage, at de ikke kunne modstå olieselskabernes betingelser. Også andre svage stater har været nyttige.

En nyligt udkommet bog om Exxon, *Private Empire: ExxonMobil and American Power*, nævner en række tilfælde siden 1989, hvor Exxon har haft 'historier' rundt omkring. Først og fremmest cirkler de om ønsket om reserveopfyldning samt, efter 11. september 2001, om at skaffe sikrere leverandører end arabiske lande, der kunne blive inddraget i 'krigen mod terror'. Exxon har dels prøvet at få amerikansk regeringsstøtte, dels prøvet at klare sig selv. I nogle tilfælde har Exxon været nervøs for at blive set som værende for tæt på amerikansk udenrigspolitik, iflg. bogen. I andre har det bestemt den amerikanske politik.

I Indonesien blev Exxon medejer af Mobils gasinteresser ved fusionen. Men felterne ligger i Aceh, hvor oprørsgrupper lå i en langvarig borgerkrig med centralregeringen. ExxonMobils installationer blev angrebet, og selskabet benyttede sig af regimets sikkerhedsstyrker og amerikansk diplomati. Det førte til, at ExxonMobil også blev anklaget for menneskerettighedskrænkelser.

Nigerias oliereserver er de største i Afrika (37 mia. tønder), og olieudvinding startede i 50'erne af Shell. Det har skabt ballade lige siden. Deltabefolkningen organiserede modstand og saboterede og stjal noget af den olie, den syntes, den skulle have del i, og har generet olieselskaberne, som har ødelagt deltaet og miljøet. Anklagerne om korrupsion flyger frem og tilbage mellem de forskellige parter, og olieektoren har alt i alt været en forbandelse, der har været med til at fyre op under oprør, uro og politiske opgør. Olieselskaberne har stort set ikke villet forhandle med befolkningen, men har henvist til deres betaling af royalties og skatter til føderalregeringen, der til gengæld har anklaget selskaberne for at fuppe med mellemregningerne.

Chad fik i 2000 støtte af Verdensbanken, der sammen med Exxon, Chevron og Petronas finansierede konstruktionen af en over 1000 km lang oliepipeline til Atlanterhavskysten gennem Cameroun. Til gengæld skulle Chad underkaste sig krav om socialt brug af de royalties og skatter, der ville tilfalde regeringen, og som skulle indsættes på en spærret konto i Citigroups London-hovedkvarter. Da Darfur-oprøret begyndte at destabilisere landet og præsident Déby i 2006 ville bruge flere ressourcer på militæret, svarede Paul Wolfowitz, den fhv. Bush-viceforsvarsminister, der var blevet præsident for Verdensbanken, med at indefryse pengene på Chads oliekonto. Exxon var imod Wolfowitz' aggressive fremfærd og fik støtte af den amerikanske regering. Verdensbanken endte med at trække sig ud af pipeline-projektet, der på det tidspunkt var

færdigbygget. Oliekonsortiet, dog især Petronas og Chevron, der havde nogle skatteudeståender, blev nødt til at acceptere en større engangsbetaling til Chad.

I Ækvatorialguinea har ExxonMobil været med til at holde det behårde regime af Teodoro Obiang ved magten. USA ymte under George W. Bush bekymringer over menneskerettigheder i landet, men Exxon ville ikke involveres. De giftige kilder, Mobil bragte med sig, skulle udvikles til fulde. Eventyrere prøvede at kuppe Obiang i 2004. Der var rygter om, at den amerikanske administration var meddelagtig, og at den spanske premierminister Aznar var informeret, men det er ikke blevet bekræftet. Den næste skandale var Ækvatorialguineas konti i Riggs Bank i Washington DC, fordi de nåede op på indeståender på 740 millioner dollar, og derudover kunne Obiang trække på dem, som han ville. Hvor stammede pengene mon fra? Det førte til en undersøgelse i Repræsentanternes Hus af, om ExxonMobil havde brudt anti-korruptionsloven. ExxonMobil indrømmede at have overført penge til kontiene, men forsvarede sig med, at Ækvatorialguinea ikke havde love mod interessekonflikter, og at det var umuligt ikke at hyre præsidentens frænder, der stod for alle landets tjenesteydelser.

Big Oil og miljø- og andre ulykker

1989 var året for Exxon Valdez-oliekatastrofen nær Alaskas kyst, hvor 240.000 tønder råolie flød ud i Prince William Sound. Iflg. bogen om Exxon håndterede Lee Raymond, der på det tidspunkt var direktør og senere blev en magtfuld ordførende direktør (CEO), ikke situationen særlig diplomatisk. Firmaets rygte led skade. Efter den begivenhed blev Exxon mere og mere autoritært ledet, men også med strenge sikkerhedsprocedurer.

I 2005 var der en frygtelig eksplosion på et BP-ejet raffinaderi i Texas i 2005 med 15 døde og 170 sårede. Undersøgelsen bagefter fandt massive problemer med nedskæringer, mangel på investeringer og sikkerhedsforanstaltninger samt mangelfuld træning af operatører, osv.

Efter Deepwater Horizon-eksplosionen med 11 døde og et olieudslip på 4,9 millioner tønder (altså ca. 20 gange større end Exxon Valdez) i følsomme hav- og kystmiljøer var der en høring i Underkomitéen for Energi og Miljø i Repræsentanternes Hus i juni 2010. Det fremgår, at fem Big Oil selskaber

havde i alt 140 koncessioner (leases)⁷. På høringen blev det sagt, at de absolut intet betalte i royalties – selvom de havde ret til at bore efter olie og høste milliarder af dollar i profit. I det hele taget udmærker USA sig ved, at undergrunden tilhører jordejeren. Der betales kun royalties for olie- og gasudvinding på offentlig jord og fra offshore felter – i princippet. Leases i Golfen tildeles ufortrødent.

Regler overtrædes. Før katastrofen i Den mexicanske Golf havde Minerals Management Service, den regulerende myndighed, tilladt BP og andre at bore i Den mexicanske Golf, uden at de havde indhentet den nødvendige tilladelse til at vurdere truslen mod truede arter, og de havde heller ikke foretaget miljøvurdering. En anden styrelse, National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA), havde advaret om faren. MMS' videnskabsmænd forsvarede sig med, at hvis de havde fundet høj risiko,

ville deres rapporter blive kasseret og ændret. Fænomenet kaldes regulatorisk tilfangetagning ('regulatory capture'), altså at de, der skal regulere, er i lommen på dem, der skal reguleres. Det skyldes på den ene side koncernernes magt, på den anden de mangelfulde ressourcer, som tildeles de regulerende instanser. De har simpelthen ikke kapaciteten til at gøre deres arbejde.

Efter de to helt igennem undgæelige større ulykker har BP rejst sig igen. Det er større end to ulykker og to mandspersoner, Lord Browne og Tony Hayward, hvor den første måtte trække sig som boss, ikke på grund af Texas-svigtet, men en mindre personlig skandale, og den anden gjorde sig uheldigt bemærket ved offentligt at have ondt af sig selv, mens olie flød ud i Den mexicanske Golf.

Ecuador er i strid med Chevron over forurening forårsaget af Texaco i firserne. Chevron nægter at betale den erstatning på 9,5 milliarder dollar, som Ecuadors højesteret har pålagt det. Erstatningen står og falder med Chevrons retssag i USA med påstanden om, at en anden end dommeren i Ecuador – mod betaling – skrev dommen. Sagen er ikke afgjort.

Oliegarki og magt

Oligarki defineres ved de fås magt, ved at den demokratiske forankring mangler. Magten er intimt forbundet med rigdom, og den rigdom bruges til

”

[Olieselskabernes] mest effektive metode er at dreje billedet, så befolkningen kan "forstå", hvor hårdt olieselskaberne har det, hvor opofrende det er, at de overhovedet vil investere. .. Næste metode er at slå fast, at kontrakter er ukrænkelige”

⁷ BP havde 37 koncessioner, Exxon Mobil 14, Chevron 51, Shell 28, og ConocoPhillips havde 10.

at rage mere til sig. Således også oliegarnerne. Det er de strukturer de sidder i, der giver dem magten. Nogle individer evner dog selv at inkorporere den, som Lee Raymond.

Det specielle oliegarneri er en sammenslyngning af olie- og gasselskaber. De udgør også en form for oligopol, markedskontrol udøvet af nogle få. Efter oliechokket i 1973, der efter en tænkepause i virkeligheden bekom dem godt, gør selskaberne alt for i fællesskab at kunne holde priserne oppe. De har i så høj grad samme verdensbillede, at de udgør en samlet front. Det drejer sig ikke om markeds konkurrence, men om erobring af ressourcer. Den konkurrent de frygter mest, er mangel på efterspørgsel efter olie, og dér manipulerer de markedet og den offentlige meningsdannelse på det skamløseste.

Det sker ikke direkte ved at sige: brug mere benzin. Det går ikke. Men koncernerne har postet ressourcer ud på at 'modbevise' global opvarmning. Især ExxonMobil var under Lee Raymond aggressivt. Taktikken, der blev brugt, var: kræve af dine modstandere, her klimaforkæmperne, at de skal bevise opvarmningen og skaden. Hvis skaden er bevist, så kræve, at cost-benefit analyserne af modforanstaltninger er 'afbalancerede'.⁸ ExxonMobil gik fra det første skridt til det næste i 2006, da Rex Tillerson afløste Lee Raymond som CEO.

Deres mest effektive metode er at dreje billedet, så befolkningen kan "forstå", hvor hårdt olieselskaberne har det, hvor opofrende det er, at de overhovedet vil investere. Tænk på Mærsk i Danmark. Næste metode er at slå fast, at kontrakter er ukrænkelige. Når en langtidskontrakt om koncessionsvilkår/produktionslicens er indgået, skal den være ubrydelig i kontraktens løbetid (en undtagelse er 'Den Røde Linie', der ikke passede Jersey og Socony, og som blev opgivet). Love kan laves om, selv grundlove kan revideres ved de rette procedurer, men langtidskontrakter med oliegarnerne kan et parlament ikke bare ændre på. Det er nu hamret fast i folks forestillingsverden.

At Big Oil er med i lovgivningsprocessen, er velkendt. Lobbyisterne fremlægger proaktivt deres sag for politikerne og er med på råd om alle lovforslag, der vedkommer dem. Peger de fingeren nedad, så må forslag skrottes. Næste skridt er at påstå, at enhver lovgivningsmæssig ændring, der på nogen måde forringer vilkårene, er kontraktbrud. Til at afgøre stridigheder bruges voldgift mellem stater og firmaer. Sidste skud på stammen er ISDS-domstole (investor-state dispute settlements), der etableres for at afgøre sager ikke bare om kontraktændringer eller -fortolkninger, men også for at kræve erstat-

⁸ s. 479 i Exxon-bogen.

ning for ændrede profitmuligheder. Dette bruges også af Big Oil og af mindre olieselskaber som f.eks. Mærsk i Algeriet.⁹

Ikke mindst bruges magten til at varetage deres egne interesser. At Big Oil selv stort set bestemmer sin skat er velkendt. Skatterabatter lægger f.eks. årligt 4 milliarder dollar til de tre Big Oil amerikanske selskabers nettooverskud. Den amerikanske selskabsskat er på 35%, men ExxonMobil betalte i 2011 13%, Chevron 19% og ConocoPhillips 18%.¹⁰ Det er ikke kun snyd, men også baseret på sær aftaler. Da Saudi Aramco før nationaliseringen krævede profitdeling med de amerikanske partnere med 50% til hver, fik sidstnævnte forhandlet sig frem til at blive kompenseret ved tilsvarende nedsættelse af skatten hjemme i USA ("the golden gimmick").

Krig og ufred

Suez-krisen var i høj grad forbundet med kontrollen over olien. Kanalen forblev nationaliseret, men amerikansk 'hjælp' til Egypten kom til efter Camp David-freds aftalen med Israel i 1978.

Først i 2013 har CIA indrømmet, at det var med til at planlægge og udføre kuppet i 1953, der bragte shahen tilbage i Iran og førte til en ny aftale med olieselskaberne med en tidshorizont på 25 år efter 1954.¹¹ Aftalen om den iranske olie havde en tidshorizont på 25 år efter 1954. I stedet for at rulle aftalen over i 1979, blev shahen afsat af en ayatollah, og Iran har været i et jerngreb lige siden. For nylig er der opblødning, for Iran kan ikke længere tåle sanktionerne. Den nye iranske præsident, Rouhani, rækker endog via sin olieminister ud efter assistance fra store olieselskaber som italienske ENI og

Først og fremmest er olieselskaberne nu til dags enorme profit- og pengemaskiner. Big Oil kommer først ind i nye felter, når udforskningen er færdig. Så overtager de 'de uafhængiges' andel"

Royal Dutch Shell for at få gang i nyinvesteringer.

⁹ Se Information, "Mærsk tjente formue på ISDS-sag mod Algeriet", d. 5. dec. 2013 om Mærskes forlig med Algeriet, der indbragte det 5 mia. kr., efter at det havde anlagt en retssag ved Verdensbankens voldgiftsdomstol.

¹⁰ Center for American Progress, "Big Oil Rakes in Huge Profits, again", 2. August 2013. URL: <http://www.americanprogress.org/issues/green/news/2013/08/02/71386/big-oil-rakes-in-huge-profits-again/>.

¹¹ CIA's direktør i 1953 var i øvrigt Allen Dulles, bror til udenrigsministeren, John Foster Dulles.

I 1991 beskyldte Saddam Hussein Kuwait for skråboring ind på Iraks territorium, og USA startede den første Golfkrig for at 'beskytte' Kuwait mod Iraks invasion.

Den anden Golfkrig, invasionen af Irak, var, som det er almindelig kendt, baseret på en løgn. Der er mange berettigede spekulationer om, at USA gik i krig i 2003 for at (gen)erobre sine olieselskabers interesser i Irak. Bogen om Exxon viser nære kontakter mellem vicepræsident Dick Cheney, der om nogen var den amerikansk-ledede krigs arkitekt, og Exxons ledelse, men viser ikke den ryggende pistol.

Udkommet er foreløbig blevet et helt andet end forudset mht. olien. Olieselskaberne blev fanget af kravet om transparens og blev nødt til at acceptere kun at få et honorar per tønde olie på mindre end 2 dollar ved de første auktioner. De vilkår har bl.a. ExxonMobil accepteret indtil videre. Uden tvivl lurer det blot på den næste chance.

Økonomisk betydning

Først og fremmest er olieselskaberne nu til dags enorme profit- og pengemaskiner. Big Oil kommer først ind i nye felter, når udforskningen er færdig. Så overtager de 'de uafhængiges' andel. Det afgørende er ikke kun normal profit, men ekstraprofit baseret på ressourcerenten, der især har at gøre med, at olie er et uundværligt produkt, at nogle selskaber har mere favorable produktionsbetingelser end de gennemsnitlige, samt at begrænsning af udbuddet kan presse priserne i vejret for alle producenter. Den øvre grænse bestemmes af, at hvis priserne er for høje, falder efterspørgslen, og alternativ energi bliver mere interessant. Selvom ekstraprofiten ligger i produktionsleddet, og raffinaderivirksomhed, tankstationer og andre ydelser længere nede i kæden er mindre interessante, holder selskaberne fast i dem for at kunne kontrollere hele markedet.

Stigende oliepriser er gået forud for ti ud af de sidste elleve recessioner i USA, gør Exxon-bogen opmærksom på. Det er mærkeligt, at den indikator på recessioner er så overset.

Et dunkelt emne er 'penge under bordet' for at få gode deals. Olieselskaberne ynder at skælde fattige landes regeringer ud for at være korrupte, men indirekte er de selv med i korrupsionen, måske gennem mellemmand, de kan lægge passende afstand til.

Perspektiver

En ny konstellation af magtforholdene er imidlertid under opbygning. USA, som så sent som i 2008 så ud til at have et eksponentielt stigende behov for olie udefra, importerer nu mindre end halvdelen af sit forbrug. Dette skyldes den hjemlige skiferolie-

og gasudvinding samt den almindelige økonomisk afmatning. Reaktionen fra OPEC er at producere mere. Iran og Irak har brug for større indtægter og vil hæve eksporten. Dette sætter måske i første omgang prisen ned, men nogle OPEC-medlemmer kan leve med det, hvis det bare kan undergrave den ret dyre amerikanske skifergas/olie. Samtidig har de store amerikanske koncerner mindre reserveopfyldning. Det ville være at gå for langt at påstå, at koncernerne er klemte på profitten, men de har i stort omfang fremtiden bag sig.

Stigende olieafhængighed er en trussel mod Big og anden Oil. Der skal ikke meget til. Hver gang et land eller en anden større enhed nedsætter sit forbrug, svinder en lille del af selskabernes magt. At de er upopulære i den bredere befolkning, har ikke hidtil generet dem. Lee Raymond var udmærket klar over, at befolkningen ikke kunne bringes til at elske Exxon, men at USAs love affair med bilismen på den anden side ville begrænse misnøjen. Derfor var Big Oil også med til at sørge for, at de amerikanske bilproducenter ikke øgede brændselsøkonomien i nye biler i tide. Ja, tværtimod gik den anden vej og spyede firehjulstrækkere ud på markedet. I 2008 var de amerikanske bilproducenter til gengæld på sammenbruddets rand og blev kun reddet på målstregen af Obama som ny præsident.

Sidste nye tendenser er destabiliseringen af Mellemøsten af udefra kommende interesse samt befolkningernes berettigede utilfredshed. Det foreløbige resultat er, at Saudi-Arabien bliver mere og mere dominerende.

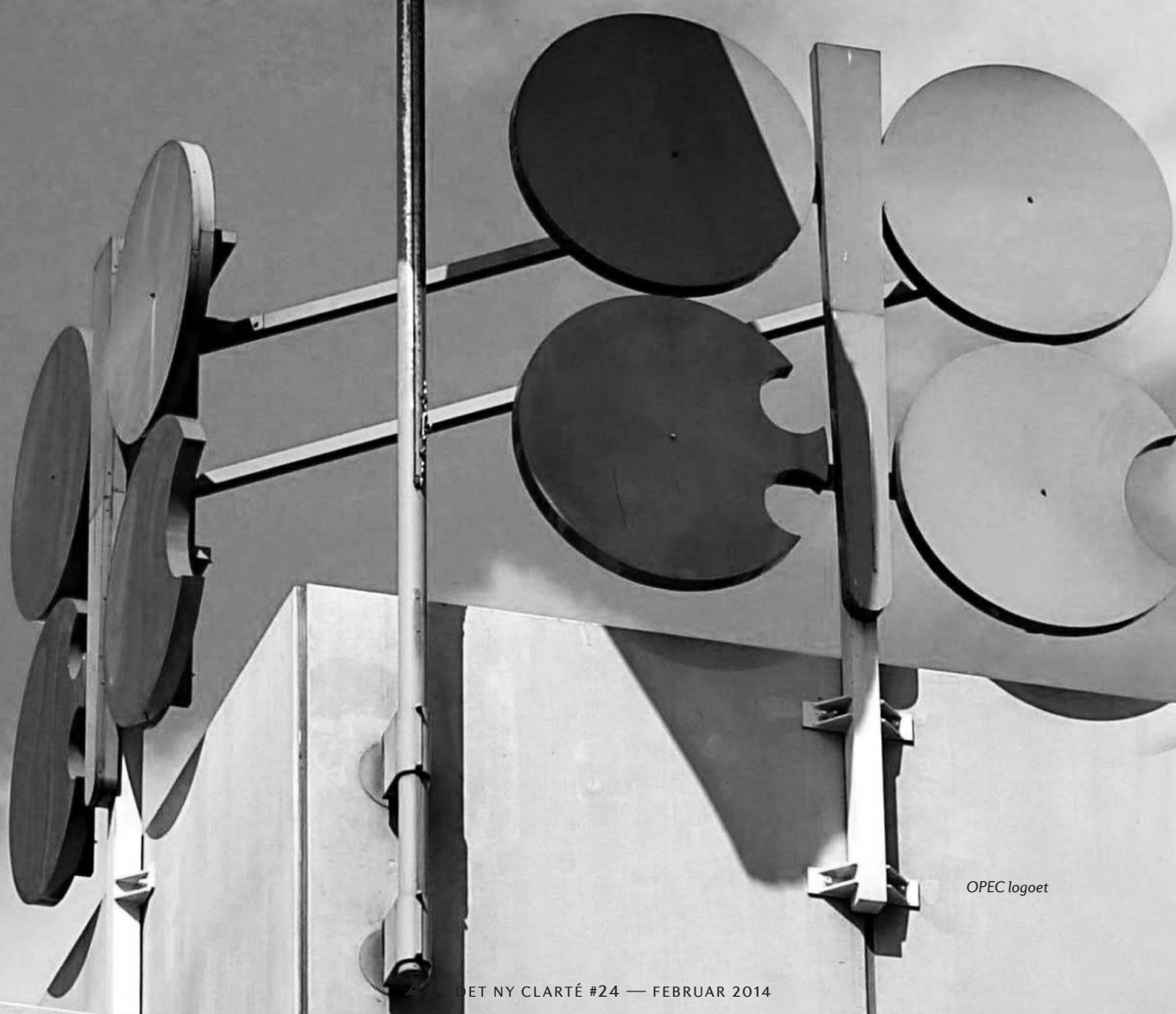
Big Oils magtbase er måske svindende. Til gengæld risikerer vi andre hårdere metoder fra koncernerne og mere ufred. Det er ikke kun fattige lande, hvor der findes olie, der bliver ramt af olieforbandelsen – det gør vi alle sammen.

Litteratur:

Coll, Steve, *Private Empire: ExxonMobil and American Power*, Penguin Books, 2012

Demirmen, Dr. Ferruh, "Oil in Iraq: The Byzantine Beginnings, Part I: The Quest for Oil" og "Part II: The Reign of a Monopoly", april 2003. Findes på www.globalpolicy.org.

Rubino, Anna, *Queen of the Oil Club: The Intrepid Wanda Jablonski and the Power of Information*, Boston: Beacon Press, 2008.

OPEC logoet

Fødevareindustriens udvikling og koncentration

STRUKTURUDVIKLINGEN i fødevareindustrien – herunder udviklingen i størrelse, antal, koncentration og ejerformer – er gået stærkt gennem mange årtier, og der er opnået en meget veludviklet og rationel struktur. På flere områder er der tale om ensartede globale tendenser. Gennem de seneste år er strukturudviklingen i Danmark stagneret, og den indenlandske gennemsnitlige størrelses- og koncentrationsudvikling er nu næsten konstant, og der sker ikke nogen nævneværdig koncentrationsstigning mere. Artiklen giver de hårde basisfakta for koncentrationen i Danmark og internationalt og viser, hvordan logikken udfolder sig i konkurrence og monopol.

Af Henning Otte Hansen

Introduktion

Udviklingen i fødevareindustriens struktur og koncentration i Danmark er vigtig, og der er mange interessante aspekter:

For det første er det af samfundsøkonomisk interesse, at strukturen og koncentrationen i fødevareindustrien er så udviklet, at sektoren på den ene side er effektiv og udnytter stordriftsfordele, og på den anden stadig er konkurrenceudsat og uden monopollignende forhold.

For det andet er en betydelig del af virksomhederne i agro- og fødevareindustrien ejet af landmændene via andelsejerskab. Landmændene har derfor en naturlig interesse i, at deres følgevirksomheder har en optimal struktur.

For det tredje er strukturudvikling, koncentration og markedsmagt vigtige parametre med henblik på at opnå international konkurrenceevne. Strukturudviklingen går også stærkt i fødevareindustrien i disse år, og målet er i vid udstrækning at positionere sig strategisk for at kunne opnå stordriftsfordele, synergier og vækstmuligheder.

For det fjerde er der en stadig vigtigere international dimension i fødevareindustriens strukturudvikling og koncentration: Der er klare internationale tendenser i retning af, at fødevareindustrien bliver mere international og mere koncentreret, og virksomhederne bliver stadig større og større.

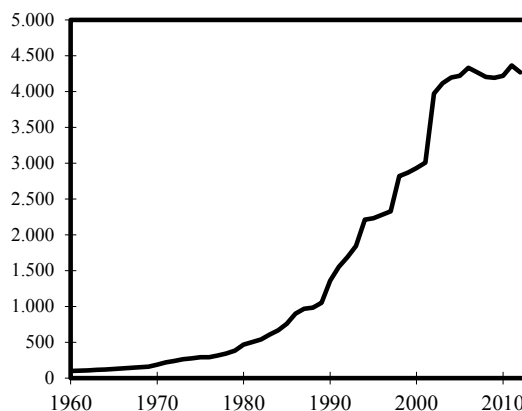
Endeligt for det femte er sammenhængen med detailhandlens udvikling et vigtigt aspekt. Detailhandlen gennemgår samme udvikling – men på

flere måder langt hurtigere: Detailhandlen bliver mere internationalt orienteret, mere koncentreret og mere magtfuld i den vertikale kæde fra landmand til forbruger. I mange tilfælde er udviklingen i fødevareindustrien en konsekvens af et forsøg på at bevare forhandlingsstyrken over for detailhandlen.

Størrelse

Strukturudviklingen i den danske fødevareindustri har i høj grad været kendetegnet ved stigende virksomhedsstørrelser. I flere væsentlige sektorer i den danske fødevareindustri er produktionen pr. virksomhed således mangedoblet siden 1960.

Indeks 1960 = 100

Figur 1. Gennemsnitlig virksomhedsstørrelse i den danske agro- og fødevareindustri 1960-2012. (Sammenvæjet mængdeindeks af udviklingen i 17 væsentlige sektorer i den danske agro- og fødevareindustri).

Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

For den danske agro- og fødevarerindustri under ét er den gennemsnitlige virksomhedsstørrelse – målt som produktion i mængder pr. virksomhed – mere end 40-doblet i perioden 1960-2012, jfr. figur 1.

Som figuren viser, er væksten i produktionen (den danske produktion) pr. selskab stagneret i de senere år. Der er flere forklaringer på, at udviklingen er ændret:

- Den indenlandske strukturudvikling er næsten fuldendt, og der kan nu næsten ikke opnås yderligere vækst via indenlandske fusioner og opkøb.
- På nogle områder – især i bryggeribranchen – er der kommet en ny underskov af nystartede mindre virksomheder som f.eks. mikrobryggerier. Dette har i sagens natur reduceret den gennemsnitlige selskabsstørrelse.
- På flere områder er produktionsgrundlaget svækket, og den danske produktion af landbrugsråvarer til fødevarerindustrien er faldet, således at fødevarerindustrien ikke har kunnet vokse ret meget. Det gælder f.eks. for svine-slagterierne, hvor den danske svineproduktion er stagneret. I mejeri- og sukkerindustrien har kvoter gennem mange år begrænset vækstmulighederne.
- En større udflytning af den danske produktion til udlandet – til lavomkostningslande m.m. – har også medført, at den danske produktion pr. selskab ikke mere vokser så kraftigt.

De begrænsede strukturudviklingsmuligheder via større indenlandsk produktion pr. selskab er blevet kompenseret via dels effektiviseringer i form af færre produktionsanlæg, dels større produktion i udlandet.

De to største forarbejdningssektorer, svine-slagterierne og mejerierne, er i gennemsnit vokset til indeks 9.500 og 3.900 i forhold til mængdeindeks 100 i 1960.

Væksten i fødevarerindustrien er sket på flere måder. Fusioner, opkøb, nedlukning af virksomheder samt organisk vækst har alt sammen bidraget til udviklingen.

Generelt gælder det, at flere af de danske virksomheder i agro- og fødevarerindustrien via strukturudviklingen i dag hører til blandt de allerstørste i Europa, jfr. boks 1.¹

¹ Beregning og sammenligning af størrelsen kan være usikker, da der er flere måder at opgøre størrelse på. I denne tabel er størrelsen beregnet ud fra produktion i mængder og markedsandele.

Boks 1. Danske agro- og fødevarer virksomheders størrelse (placering) i europæisk perspektiv

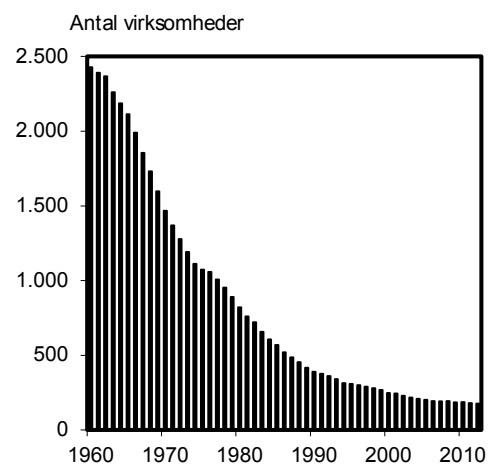
Sektor	Virksomhed	Placering
SVINEKØD	DANISH CROWN	2
ØKSEKØD	DANISH CROWN	7
MÆLK	ARLA	2
FODER	DLG	3
MARKFRØ	DLF-TRIFOLIUM	1
PELSSKIND	KOPENHAGEN FUR	1
ØL	CARLSBERG	2
POTTEPLANTER	GASA BØG	6
LÆGGEKARTOFLER	DANESPO	8

Kilde: Egen fremstilling baseret på årsregnskaber, interviews m.m.

Antal

Antallet af fødevarer virksomheder er faldet betydeligt gennem de seneste år. For alle brancher gælder det, at der er blevet færre men større virksomheder og anlæg. For agro- og fødevarerindustrien under ét – her omfattende 17 forskellige sektorer – er antallet af virksomheder faldet med over 90 pct. siden 1960, jfr. figur 2.

Figur 2. Antal virksomheder i den danske agro- og fødevarerindustri, 1960-2012

Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

Ingen af de 17 sektorer har været sparet for udviklingen i retning af færre virksomheder i perioden.

Antallet af slagteri- og mejeriselskaber er således faldet til ca. 5 pct. i forhold til niveauet i 1960. Der er klart en tendens til, at især de eksportorienterede sektorer har haft den største strukturtilpasning. Det antyder, at et stort markedspotentiale kombineret med et internationalt konkurrencepres fremmer strukturudviklingen i agro- og fødevarerindustrien.

Koncentration

Koncentrationsudviklingen varierer betydeligt fra sektor til sektor i fødevarerindustrien.

Svineslagterierne har gennemlevet en kraftig koncentrationsudvikling efter midten af 1980'erne. En yderligere udvikling i den indenlandske koncentration er næppe mulig.

Koncentrationen blandt fjerkræslagterierne faldt i 1990'erne, men er igen steget efter år 2000, bl.a. spiller udenlandsk kapital en stor rolle.

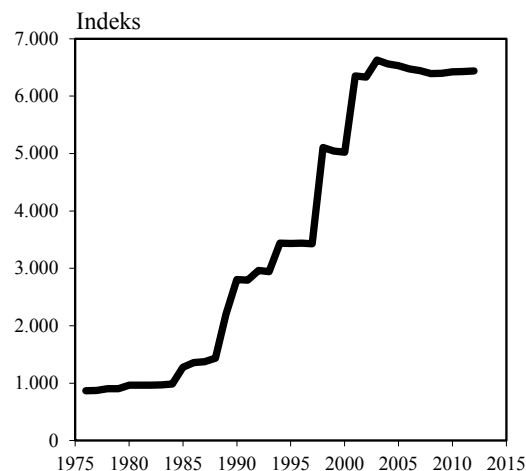
Sukkerfabrikkerne er fuldt koncentreret med kun én virksomhed (Nordic Sugar), som nu er udenlandsk ejet.

Brød- og melsektoren er også de seneste år undergået en betydelig koncentration. Her er størsteparten af sektoren i dag udenlandsk ejet.

Den generelle, „gennemsnitlige“ udvikling i agro- og fødevarerindustrien dækker således over betydelige forskelle, men har dog en klar tendens: koncentrationen er stigende, de store virksomheder får en større andel af markedet.

Figur 3 viser således det almindeligt brugte indeks for koncentrationsgraden for perioden 1975-2012.

Figur 3. Gennemsnitlig koncentrations-udvikling (Herfindahl-Hirschmann indekset²) i den danske agro- og fødevarerindustri, 1975-2012.

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af brancheoplysninger m.m.

² HHI-indekset beregnes ved at tage summen af kvadraterne på de enkelte virksomheders markedsandel. Gennemsnittet fås ved, at de enkelte sektors nøgletal sammenvejes ud fra deres respektive omsætning. Dermed får svineslagterier og mejerier en stor vægtning og tilsvarende betydning for gennemsnitsværdierne. Bl.a. USA's justitsministerium bruger dette indeks til at fastlægge omfanget af koncentrationen på et marked.

Som det ses af figuren, har de seneste årtier været karakteriseret ved en endog meget stærk koncentrationsudvikling. De største virksomheder får en stadig stigende del af den samlede omsætning i markedet. Gennem de seneste år er udviklingen dog stagneret, og koncentrationsudviklingen er nu næsten konstant.

Fusioner

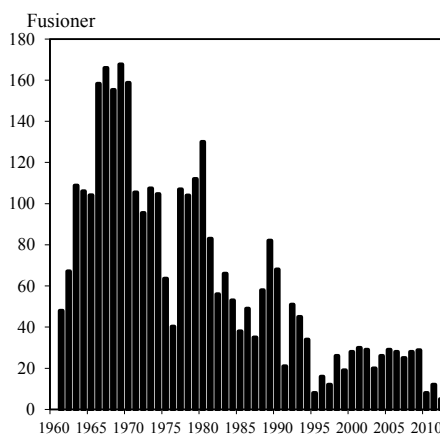
Fusioner er et middel til at gennemføre den strukturudvikling, som der tilsyneladende har været et stort behov for. Fusioner, som dækker over egentlige opkøb, sammenlægninger, fjendtlige overtagelser m.m., forekommer undertiden i bølger.

Der er perioder eller konjunkturer m.m., hvor fusioner er mere fordelagtige end andre.

Fusionernes omfang og betydning kan være svære at opgøre eller vurdere eksakt. Antallet af fusioner fortæller f.eks. ikke noget om, hvor store virksomheder der deltog. Værdien af de enkelte fusioner kan ofte være svær at opgøre, da købs- eller salgspris ikke nødvendigvis offentliggøres.

Med disse forbehold og begrænsninger kan forløbet af fusioner i den danske agro- og fødevarerindustri ses af figur 4.

Figur 4. Antal fusioner i den danske agro- og fødevarerindustri 1961-2012³

Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

Som det ses af figuren, var der en fusionsbølge i slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne.

³ Blandt 17 forskellige sektorer inden for den danske agro- og fødevarerindustri.

Dette var i høj grad en tilpasning til den forventede indtræden i det daværende EF, hvor man var nødt til at forene kræfterne for at få størst mulig udbytte af den nye og større markedsadgang i de øvrige medlemslande.

Også i første halvdel af 1980'erne var der en fusionsbølge, som især var drevet af den teknologiske udvikling, der muliggjorde nye stordriftsfordele.

Efterfølgende er antal fusioner om året gradvist faldet. Omvendt er størrelsen af de enkelte fusioner vokset for hver bølge.

I 1960 var der 78 andelssvineslagterier i Danmark, men allerede i 2002 var antallet nede på 2. I mejerisektoren var der i 1960 1.939 andelsvirksomheder med i alt 1.393 anlæg. I 2013 var tallet reduceret til hhv. 29 virksomheder og 58 anlæg. Der findes også private slagterier i Danmark – bl.a. et hollandsk ejet slagteri som bliver større og større. Også blandt mejerierne er der private selskaber – bl.a. Løgismose.

På den baggrund er det næppe overraskende, at antallet af fusioner er faldet, efterhånden som der er færre selskaber til at fusionere. Samtidig er de enkelte virksomheder blevet større, hvorfor de enkelte fusioner alt andet lige vil være mere omfangsrige.

” Fusioner, opkøb, nedlukning af virksomheder samt organisk vækst har alt sammen bidraget til udviklingen ”

Der er dog også en tendens til, at der i skyggen af de store fusioner opstår nye mindre virksomheder. Små gårdmejerier, nystartede iværksættervirksomheder m.m. dukker op og forsøger at udvikle sig på nicheområder eller baseret på ny viden, teknologi, markedskendskab eller lignende.

Et lignende mønster ses på bryggeriområdet, hvor antallet af mikrobyggerier er steget markant i det seneste tiår.

Mange af disse virksomheder må lukke efter nogle år, andre vokser sig større, og nogle ender med at blive opkøbt af de store virksomheder.

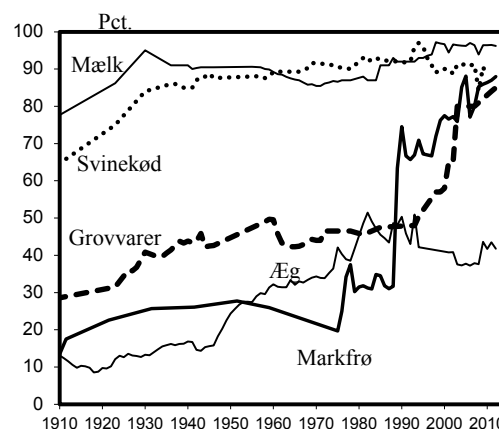
Ejerformer

Ejerformerne i agro- og fødevarerindustrien er specielle, idet andelsejet er relativt udbredt set i forhold til ejerformerne i den øvrige industri. Det gælder især i slagteribranchen, blandt grovvareselskaber m.m., mens f.eks. andelsejet helt eller delvist er ophørt inden for sukkerproduktionen, brødsektoren og drikkevarerindustrien.

Inden for de to store brancher, slagterier og mejerier, er andelsejet klart dominerende. Det er også bemærkelsesværdigt, at andelsejet her ser ud til at bevare eller endog øge dets markedsandele over tid.

Figur 5 viser således andelsvirksomhedernes markedsandele i en række sektorer i Danmark frem til 2012.

Figur 5. Markedsandele for andelsvirksomheder i Danmark

Kilder: Danmarks Statistik (flere årgange), Danske Andels-selskaber (flere årgange a+b), DLG (1973), Danske Mejeriers Fællesorganisation (1982), div. årsregnskaber samt branche- og virksomhedsindberetninger.

Andelsorganiseringens betydning i de enkelte sektorer viser også, at forarbejdningsleddene umiddelbart efter landmændene i værdikæden, hvor netop leveringssikkerhed m.m. er af betydning, har den største andelsorganisering, mens de fjernere led fra landmændene vil være mere præget af privatejede virksomheder.

Alt i alt kommer ca. 40 pct. af fødevarerindustriens omsætning i Danmark fra andels-selskaber.

Den globale udvikling

I løbet af de seneste årtier er fødevarer-virksomhederne rundt om i verden generelt vokset betydeligt via opkøb og fusioner.

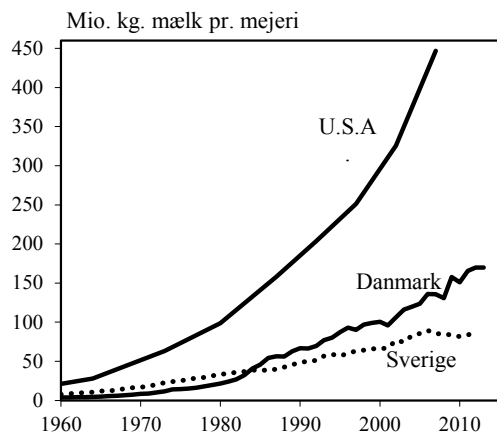
For det første er især de store virksomheder blevet endnu større, således at koncentrationen er øget.

For det andet er også gennemsnitsstørrelsen øget. Vækst har været – og er – et gennemgående mål i mange agro- og fødevarer-virksomheders strategiske verden.

Den stigende gennemsnitsstørrelse er således et resultat af dels et ønske om vækst, dels stadigt færre virksomheder.

Som eksempel på væksten viser figur 6 udviklingen i gennemsnitsstørrelsen i mejerisektoren i hhv. USA, Sverige og Danmark.

Figur 6. Andelsmejeriernes gennemsnitsstørrelse i USA, Sverige og Danmark⁴

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Mejeriforeningen (flere årgange), L&F (2012), USDA (2009) og Statistiska Centralbyrån (flere årgange)

Figuren viser, at mejeriernes gennemsnitlige størrelse – målt som kg. mælk pr. mejeri pr. år – er steget betydeligt i perioden. Den gennemsnitlige årlige vækst er på ca. 7 pct. i Danmark og USA.

Samme tendenser kan ses for en række andre lande og for andre sektorer i fødevarerindustrien.

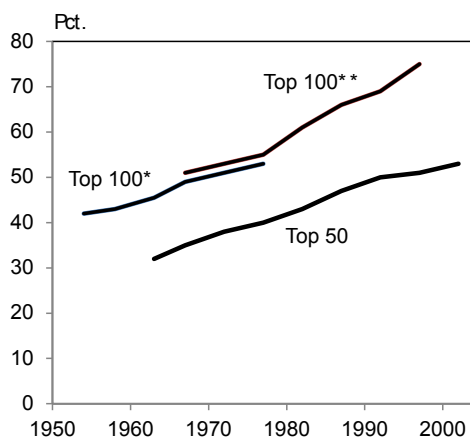
Ser man på koncentrationsudviklingen i industrien generelt over en meget lang periode, kan man mange steder se en stigende tendens.

Hvis man fokuserer på agro- og fødevarerindustrien, kan det overordnet konstateres, at der har været en markant stigende koncentration i fødevarerindustrien i den vestlige verden gennem en længere periode, i USA siden 1950, jfr. f.eks. Deboo (2000), Rogers (2000) og Hansen (2013), og de store virksomheder bliver endnu større (Rogers 2000). I USA har de 100 største fødevarer virksomheder således fået en markant stigende andel af det samlede marked gennem de seneste årtier, jfr. figur 7.

” Stordriftsfordelene opstår også, når man skal forhandle med de endnu større og hurtigt voksende detailkæder rundt omkring i Europa. Her betyder størrelse og forhandlingsmagt meget”

⁴ Beregnet som total leveret mælkemængde i forhold til antal mejeriselskaber. For Sverige: Alle mejerier.

Figur 7. Fødevarer virksomheder i USA: Top 100 og top 50' andel af det samlede marked

* Incl. alkohol
** Excl. alkohol

Kilde: Rogers (2000) og Martinez (2007)

Som det ses af figur 7, har de 100 største fødevarer virksomheder (excl. alkohol) næsten 80 pct. af markedet i sektoren. Deres andel er næsten fordoblet siden 1950'erne.

Også data for de 50 største fødevarer virksomheder viser samme tendens i retning af stigende koncentration, hvor de helt store virksomheder er vokset kraftigt på bekostning af de små.

Sammenligninger af koncentrationstendenserne mellem forskellige lande kan være vanskelige at foretage, idet mindre lande alt andet lige – p.g.a. deres geografiske størrelse – vil have en større koncentrationsgrad end store lande, jfr. f.eks. Deboo (2000).

Ser man det europæiske fødevarer marked under ét, kan det konstateres, at koncentrationen har været stigende gennem de senere år, men set i forhold til andre industrisektorer – og i forhold til detailhandlen – har udviklingen været forholdsvis moderat.

Det gælder også her, at der er betydelige forskelle fra land til land – bl.a. afhængig af landenes størrelse og deres økonomiske udviklingsniveau.

Koncentrationen i agro- og fødevarerindustrien på det helt globale plan er også stigende. De ti største virksomheders andel af verdens samlede produktion er især vokset inden for den veterinærmedicinske industri. I den agrokemiske industri (Monsanto, DuPont, Bayer og Syngenta) har koncentrationsudviklingen været relativt konstant de sidste 10 år, men niveauet er højt.

Strukturudvikling og koncentration: Årsag og konsekvenser

Udviklingen i retning af færre og større virksomheder samt større koncentration kan forklares ud fra en række interne og eksterne forhold i og omkring fødevarer virksomhederne. Omkring 30-40 forskellige drivkræfter er identificeret som mulige årsager til udviklingen i fødevarerindustrien, jfr. Hansen (2013).

tivitet, som gør det muligt at producere varerne billigere, hvorved konkurrenceevnen forstærkes.

Den viste strukturudvikling medfører en række påvirkninger på markedet for fødevarer (jfr. også boks 2).

Fordele	Ulemper
<ul style="list-style-type: none"> · Høj effektivitet · Udnyttelse af stordriftsfordele · Ressourcer til forskning og udvikling · Mere lige markeds- og forhandlingsmagt over for detailkæder · Styrket internationalisering 	<ul style="list-style-type: none"> · Risiko for misbrug af dominerende stilling på markedet · Koncentreret struktur kan blive en "sovepude" for store virksomheder

Ligesom i anden form for industri er det overordnede motiv for fødevarerindustrien i (næsten) alle tilfælde profit. Ved at fusionere kan man udnytte flere stordriftsfordele, som så medfører større profit. Det er desværre næsten umuligt at sammenligne overskud/overskudsgrad på tværs af virksomhedsstørrelser og måske også på tværs af lande. Især i dette tilfælde, hvor man skal sammenligne andels- og aktieselskaber. Andelselskabernes overskud er relativt små, da man kanalisere noget af overskuddet tilbage til landmændene i form af højere produktpriser.

Stordriftsfordelene opstår også, når man skal forhandle med de endnu større og hurtigt voksende detailkæder rundt omkring i Europa. Her betyder størrelse og forhandlingsmagt meget. Også forskning i større stil og udnyttelsen af resultaterne fordrer i mange tilfælde en vis størrelse for at være rentable. Og det gør også ny teknologi og udstyr (slagteriudstyr m.m.).

Dette udelukker ikke, at der opstår en underskov af små niche-producenter under de store virksomheder. Rent økonomisk er de imidlertid en noget tvivlsom succes, og de fylder ikke meget i det store billede.

især forhold som stordriftsfordele, synergimuligheder og matchning af kunder, som er vigtige. I mange tilfælde kan virksomhederne opnå en større effek-

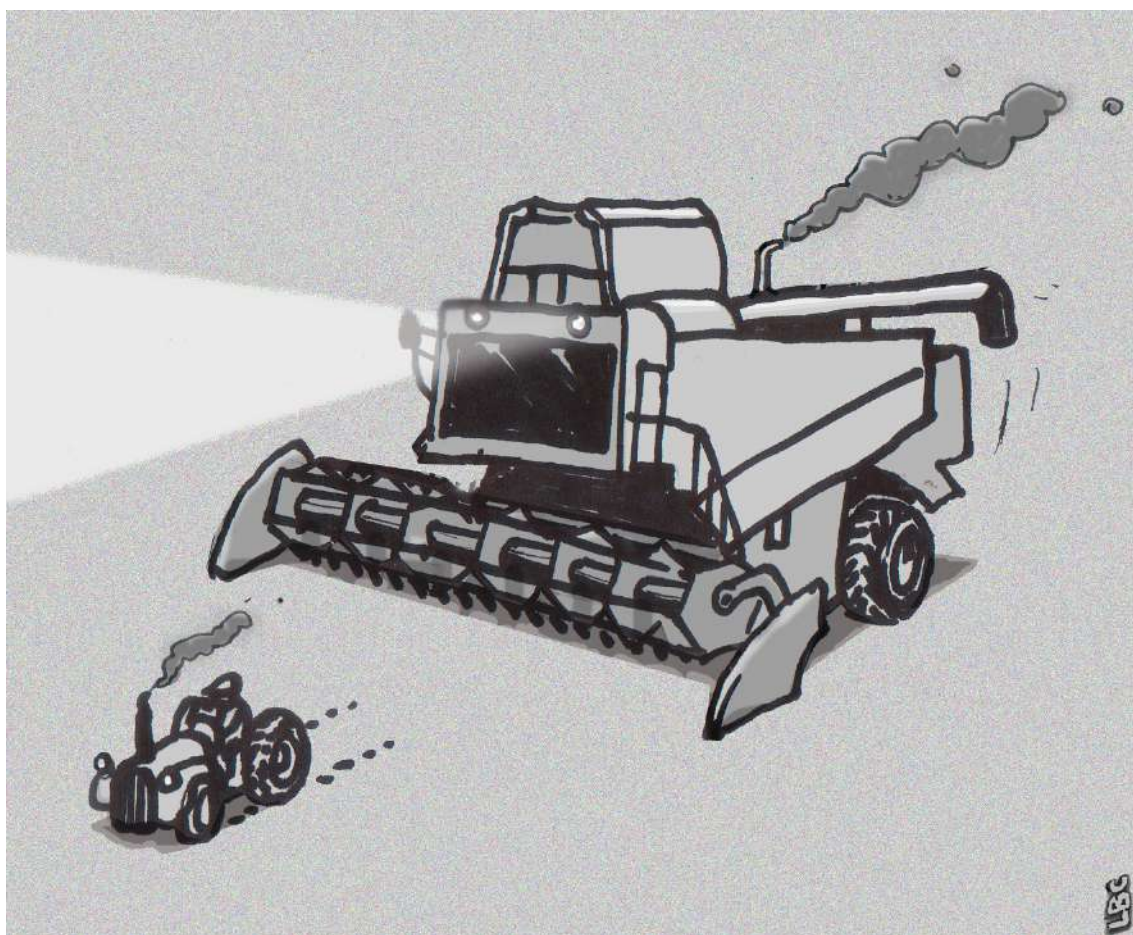
Boks 2. Koncentreret fødevarerindustri: Fordele og ulemper

På den ene side kan virksomhedernes konkurrenceevne blive styrket, fordi produkterne kan produceres bedre og/eller billigere. Dermed opnår forbrugerne en fordel, og samfundsøkonomien får en gevinst i form af en bedre ressourceoptimering.

På den anden side er der også en potentiel risiko for, at skabelse af for store og måske dominerende virksomheder kan – bevidst eller ubevidst – misbruge en dominerende stilling til skade for samfundsøkonomien. Konkurrencen bliver for lille, markedet fungerer ikke optimalt, og prisfastsættelsen bliver ikke et resultat af de reelle udbuds- og efterspørgselsforhold, og priserne falder ikke med omkostningerne. I stedet søger virksomhederne monopollignende profitter. En for magtfuld placering kan også være en sovepude, som på længere sigt også kan være til skade for den pågældende virksomhed, for hvis en virksomhed ikke bliver udsat for tilstrækkelig konkurrence, er der ofte ikke det nødvendige pres for at øge effektiviteten, innovation m.m. Dette vil på længere sigt skade den dominerende virksomhed.

Alt i alt kan det dog ses, at med den stigende globalisering og internationale handel bliver virksomhedernes marked hele tiden udvidet, hvilket skulle åbne muligheder for, at andre virksomheder kan komme ind på markedet.

” På den anden side er der også en potentiel risiko for, at skabelse af for store og måske dominerende virksomheder kan blive skadeligt ”

Dertil kommer, at en tilsyneladende skærpet konkurrencelovgivning på den ene side søger at tilgode behøvet for udnyttelse af stordriftsfordele og effektivitet, mens det på den anden side forhindrer en for stærk koncentration via regulering af fusioner og opkøb.

Henning Otte Hansen er seniorrådgiver ph.d., cand. agro. & merc., Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Kilder:

- Danmarks Statistik (flere årgange): Statistisk Årbog
- Danske Andelsselskaber (flere årgange a): Andelsbladet
- Danske Andelsselskaber (flere årgange b): Årsberetning
- Danske Mejeriers Fællesorganisation (1982): Dansk Mejeribrug 1882-2000
- Deboo, Martin (2000): Concentration in the European Food Market. I: The Global Food Industry. Strategic Directions. Bill Ramsay (ed). Financial Times. 211 p.
- DLG (1973): Andels-grovvarehandelen gennem 75 år (Bent Hansen og S. B. Carlsen)
- Hansen, Henning Otte (2013): Food Economics. Industry and Markets. Routeledge.
- Landbrug & Fødevarer (flere årgange): Mejeristatistik
- L&F (2013): Mejeristatistik
- Martinez, Steve W. (2007): The U.S. Food Marketing System: Recent Developments, 1997-2006, ERR-42. U.S. Dept. of Agriculture, Econ. Res. Serv. May 2007
- Mejeriforeningen (flere årgange): Mejeristatistik
- Rogers, Richard T. (2000): Structural Change in U.S. Food Manufacturing, 1958 to 1997. Indlæg ved „The American Consumer and the Changing Structure of the Food System“ May 4-5, 2000 Washington, DC, and Arlington, VA.
- Statistiska Centralbyrån (flere årgange): Jordbruksstatistisk Årbok
- USDA (2009): Marketing operations of Dairy Cooperatives, 2007. Research report 218. By K. Charles Ling
- <http://www.rurdev.usda.gov/rbs/pub/RR218.pdf>

NÆRHED, AFSKY OG LIGEGYLDIGHED

BOGTITEL Politisk roman
FORFATTER Lone Aburas
FORLAG Gyldendal, 2013, 144 sider, 199,95 kr.
ANMELDER Maria Mortensen

Lone Aburas
 Politisk roman
 Gyldendal

DET FØLELSESFULDE er politisk, og det politiske er følelsesfuldt; sådanne tanker er, hvad der i nyere tid er blevet kaldt den affektive vending. Dette er antagelser, der de sidste år har vundet indpas især indenfor feministiske og queer-teoretiske bølger. Antagelser, der spejler en given virkelighed, idet de tager deres udgangspunkt i blandt andet den offentlige debat om en række emner, såsom prostitution, asylpolitik og kulturpolitik. Disse debatter tematiseres ofte af følelsesfulde fortællinger om, hvordan seksuelle relationer skal gøres, hvad der er at forstå som medmenneskelighed, retfærdighed og konstruktionen af en nation.

Traditionelt set er følelser, som koncept, indskrevet i dikotomien: rationalitet vs. følelser. En binær konstellation, hvor det rationelle konnoterer til maskulinitet, hvidhed og heteroseksualitet, og det følelsesfulde forstås i kombination med det kvindelige, det irrationelle og det uforståelige. Sådanne binære forståelsesrammer har magtmæssige konsekvenser, idet de indflettes i andre diskursordner: mand vs. kvinde, vestlig vs. ikke-vestlig, voksen vs. barn. Hermed sker der en naturalisering af følelser og deres koblinger til kategorier såsom race, klasse og køn, hvilket skaber normative subjektforståelser; hysteriske kvinder, modige mænd, aggressive lesbiske, forvirrede biseksuelle, asiatisk ydmyghed, arabisk æresfølelse, følelseskold overklasse og sentimental underklasse.

Den affektive vending, under et, kan hermed forstås som et forsøg på at dekonstruere sådanne politisk betydende forestillingsrammer ved at skifte fokus fra følelser som værende noget, den enkelte har, til følelser som fænomener, der gør noget ved nogen. Følelser skaber politiske og sociale forståelser. Man kan endda sige, at følelser skaber politi-

ske kroppe eller skaber kroppen som politisk samt skaber vores forståelse og vinkling af, hvad og ikke mindst hvem der er politisk relevant.

I Lone Aburas' seneste bog *Politisk roman* er der også en helt klar forståelse af, hvad det politiske er. Det politiske for Aburas er handling, forandring til det bedre, det mere inkluderende og demokratiske. Problemet ifølge Aburas er blot, at Danmark består af en stor, ligegyldig middelklasse, som, når det går højest, kan strække den til intellektuelt at overveje sådanne fænomener, men som for det meste bare vader lemfældigt igennem livet og verden uden blik og tanke for andre end sig selv og måske, men kun måske, deres nærmeste. *Politisk roman* er Aburas' forsøg på at genetablere viljen til stillingtagen og handling, et forsøg på at understrege det håbløse

”

Den affektive vending, under et, kan hermed forstås som et forsøg på at dekonstruere sådanne politisk betydende forestillingsrammer ved at skifte fokus fra følelser som værende noget, den enkelte har, til følelser som fænomener, der gør noget ved nogen. Følelser skaber politiske og sociale forståelser”

og ligegyldige i at gøre ingenting eller kun gøre tingene halvt.

Desværre bliver, hvad der således skulle have været et opråb, mest af alt til et tomt og lettere misforstået projekt. Det er tomt i den udstrækning, at dette er forfatterens intention: at fremmane billedet af en middelklasse, der fuldstændig har mistet evnen

til enhver form for politisk stillingtagen såvel som almen anstændighed, social formåen, ja selv selvopholdelsesdriften virker til at være på retræte. Denne tomhed personificeres i romanens hovedperson Rebecca, mor til Oskar og underviser i geografi på Apollon. Hun er gift med Robert, tandlæge og far til Martha og Sally. Rebecca har ikke overskud til særlig meget. Hun formår ikke at varetage sit job som underviser og engagere sig i de studerende, som hun i bedste fald forstår som ligeglade og forsømmelige. Hun orker ikke rigtig at være gift med Robert, men hun orker faktisk heller ikke at blive skilt igen. Hun kan strække den til at have en affære med overboen, men samtidig er det egentlig også for anstrengende for hende at foregive, at denne relation har nogen betydning. På samme vis er hendes forhold til Oskar, hendes teenagersøn, i bedste fald ambivalent. Hun forsøger at 'nå ind' til Oskar, som fuldstændig har afskrevet hende. Men samtidig har hun ikke rigtig energi til at tage skridtet fuldt ud og etablere en meningsfuld relation til drengen, for hvor væsentlige er sådanne relationer egentlig også, fornemmer man nærmest Rebecca tænke. I sidste ende er det vel bare energi spildt; enhver er en ø, afsondret og uden reel betydning for andre. Rebeccas grundtilstand er således metaforisk skrevet frem i romanen som en ordentlig døs af de anti-depressiver, hun drastisk forøger brugen af; der er ikke de store udsving, men mest af alt stilstand og venten på, at noget uundgåeligt skal ske og forandre den situation, hun ikke selv magter at gribe om eller forstå. Dette uafvendelige element indtræffer da også til slut i bogen, men med det ikke overraskende udfald, at end ikke dette var nok til at ruske op i noget eller nogen.

Således er Aburas' overordnede pointe klar nok: det politiske og reel deltagende, såvel som det sociale i form af almen medmenneskelighed og indholdsfuldte relationer, er dødt, og al eventuel stillingtagen er reduceret til selvrealisering, enten i form af at knalde overboen, blive skilt igen, invitere de subversive fra den politiske undergrund til suppe, overveje at udgive noget omvæltende lyrik, bære badges med politiske slogans eller måske gemme en flygtning. Sidstnævnte bliver romanens omdrejningspunkt, da Robert beslutter sig for at gøre alvor af, ja, alvoren, og huse en illegal immigrant, Amir.

Men Aburas' roman indeholder også en anden form for tomhed, den tomhed der følger i kølvandet af for grovkornede romankarakterer. Rebecca er lige lidt for ligeglad, Robert er lige lidt for altruistisk og naiv, Oskar er lidt for vred og oprørsk og Amir er lidt for opgivende. Eller nærmere, de er lidt for lidt af alt muligt andet. Dette kan ganske givet være Aburas' hensigt, at sætte en tilspidset situation på spidsen, ved at undlade facetter, der kunne have en forvridende effekt. Dette er som sådan fint nok, hvis det er den slags læseoplevelse, man er til; en oplevelse, der ikke efterlader meget til læseren, men til gengæld leverer et klokkeklart budskab, i dette tilfælde af hvad der kan forstås som korrekt politisk handlen. Men det er samtidig en fremgangsmåde, med hvilken man mister blikket for de betydningsdannende og forskelssættende processer, som faktisk pågår i relationerne. Det politiske er således dybt rodfæstet i hele Aburas' tilgang til det ikke-politiske: det politiske for Aburas er at gøre noget, at gøre det fuldt ud, at tage konsekvenserne. Ikke at gøre noget, ikke at handle, er ikke-politisk i den udstrækning, at det ikke omgør noget til det bedre.

I det omfang Rebecca fortælles frem som subjektet, der legemliggør det ikke-politiske, så bliver modstykket, det politiske subjekt, en der har en konsistent holdning, siger den højt og efterfølger den trofast. En der køber økologisk, vælger æg fra fritgående høns, deltager aktivt i medborgerhuset, en der sætter grænser for sine børn, efterlever et moralkodeks etc. For Aburas er det politisk ansvarlige at indrette sit liv og sin gøren efter en række velfunderede og gennemtænkte forestillinger om samfundet. Kort sagt at føle noget for noget og nogen og derpå tage konsekvenserne af sådanne følelser. Hermed skriver Aburas sig faktisk frem til en performativ tilgang til følelser, der på nogle punkter ligner den affektive vendings tilgang: visse følelser skaber omvæltning og forvandling. Dog med den vægtige forskel, at i Aburas' forestillingsverden er det kun de 'positive' følelser, der skaber. Følelser som medmenneskelighed, sympati og empati. Det er de kærlige følelser, der forandrer verden til det bedre ved at indstifte aktiv politisk handlen.

Og her opstår det primære problem. For selvom Rebecca ikke handler i Aburas' forstand, og selvom

Aburas fremskriver hende som subjekt uden 'positive' følelser, så sker der en masse omkring hende og med hende. For Rebecca føler jo netop noget: hun føler sig hul, magtesløs, ligeglad, irriteret, vred, tom, hadefuld, frastødt. Følelser, der både skaber hende, men også skaber den omliggende virkelighed og romankarakterer. Aburas overser således alle de 'ikke-positive', eller man fristes næsten til med Aburas' dikotomiske forståelse at sige 'ikke-produktive', følelser, der betegner romankarakterers relationer. Hun overser, på hvilken måde romankaraktererne netop bliver til med udgangspunkt i disse følelser.

Et eksempel på dette forhold er Amir og hans relation til Rebecca. Når Rebecca eksempelvis føler Amirs tilstedeværelse som truende for hendes forhold til Oskar, så er det forsimplet at gøre dette til et udtryk for, at hun helst 'vil være i fred' og ikke orker andre mennesker og deres problemer, hvilket er Aburas' forklaring. Der er tværtimod tale om yderst betydningsdannende bevægelser af en mere subtil karakter, end det virker til, at Aburas formår at dissekere. Rebeccas had til, eller afsky over, Amirs tilstedeværelse i hjemmet er ikke en konsekvens af hverken personlige karaktertræk hos hende eller Amir. Hun er ikke bare en enspænder, et asocialt, apolitisk og ligeglad subjekt. Og Amir er ikke bare i sig selv at forstå som depressiv, ikke-renlig og lettere truende for mor-barn-relationen mellem Rebecca og Oskar. Hverken Amirs eller Rebeccas følelser og relationer er essentielle og immanente: de er et produkt af en given kontekst, de er et udtryk for nærhed, i helt real fysisk forstand. Det er den fysiske nærhed til Amir, som skaber henholdsvis Amir som objekt for Rebeccas afsky og skaber Rebecca som den, der føler afskyen. I romanen, fortalt fra Rebeccas perspektiv, skabes Amir som farefuld for det 'vi' bestående af Rebecca og Oskar, som Rebecca mere eller mindre desperat forsøger at etablere. Hermed sker der en forvridning af rollepositionerne; en forvridning, som Aburas i sin optagethed af de øvrige romanpersoners overfladiske og lettere grinagtige forsøg på politisk handlen i Aburas' forstand, virker til at overse. Udgangspunktet for at Amir flytter ind, er Roberts forsøg på at anerkende, at noget må gøres ved, hvad der kan forstås som en politisk problematisk situation: at Amir står til hjemsendelse. I Roberts blik er Amir at forstå som offer for en politisk uretfærdig virkelighed. Men ved at Amir flytter ind i lejligheden, skabes der hos Rebecca en forståelse af ham som potentielt truende; han taler med Oskar, han går på Davids Samling med ham, han formår at ramme noget i drengen, som Rebecca vil have for sig selv. Denne truende nærhed til, hvad Rebecca forstår som en kollektiv krop, hende og Oskar, manifesterer sig som afsky. Rebecca finder Amir afskyvækkende; han ryger, han rydder ikke op på værelset, han lufter ikke ud, han går ikke i bad. Hermed sker der et skifte; det

”

Et 'vi', som måske burde have været et kardinalpunkt for Aburas, hvis intentionen havde været at forsøge at afdække det politiske som et spørgsmål om medmenneskelige relationer og ansvarstagen”

er ikke længere Amir, der er offer, men Rebecca – ved sin blotte tilstedeværelse truer Amir Rebeccas forståelse af et 'vi'. Hermed skabes Amirs krop som objekt for had, vrede, afsky, som potentiel farlig, og Rebecca indtager rollen som den trueede, som offer, som den der hader og føler afsky. Alt sammen for at beskytte den 'vi-konstellation', hun halvhjertet forsøger at værne om: mor og søn. Et 'vi', som måske burde have været et kardinalpunkt for Aburas, hvis intentionen havde været at forsøge at afdække det politiske som et spørgsmål om medmenneskelige relationer og ansvarstagen. Hvad er det for forestillinger, Rebecca gør sig om værdien af dette 'vi'? Hvorfor er det den eneste konstellation, hun forsøger at kæmpe for? Og hvorfor virker denne kamp til fra starten af at være dømt tabt? Hvad gør vores, middelklassens, forestillinger om 'vi-et' som udtryk for mor-(far)-barn-konstellation for vores evne til at række ud mod andre subjekter og inkludere dem i henholdsvis vores familie såvel som nation?

I stedet er Aburas endt med 144 siders fremstilling af, hvordan ligegyldighed og opgiveness på overfladen, og måske også som udtryk for litterære aspirationer, tager sig ud. Det positive element er så: den er meget hurtigt læst – og glemt.

Bibliografi, som kan uddybe Maria Mortensens kritiske tilgang:

Ahmed, Sara, 2004, *The cultural politics of emotion*, Edinburgh Press Ltd.

Berlant, Lauren, 1999, "The subject of true feeling: Pain, privacy and politics" in *Cultural Pluralism, identity politics and the law*, Sarat & Kearns (edt.), University of Michigan Press

Bissenbakker, Maja (edt., et.al), 2012, *Varia*. I aftekt. Skam, frygt og jubel som analysestrategi, no. 9, 2012, Center for Kønsforskning

Hemming, Clare, 2005, "Invoking Affect" in *Cultural Studies*, vol. 19, no. 5, 2005, Routledge

Maria Mortensen er Ph.d.-stipendiat i Kulturvidenskab ved Syddansk Universitet.

Gorbatjov fortæller

BOGTITEL	Min egen historie
FORFATTER	Mikhail Gorbatjov
FORLAG	Lindhardt og Ringhof, 2013, 560 sider, 399,95 kr.
ANMELDER	Anker Schjerning

I FORÅRET 2013 udgav forlaget Lindhardt og Ringhof Lars Peder Poulsen-Hansens danske oversættelse af Mikhail Gorbatjovs fortælling om det liv, han har levet fra fødeåret 1931 og frem til 2011, hvor forfatteren lagde sidste hånd på det russiske originalmanuskript. Den danske udgave har titlen *Min egen historie*.

Gorbatjov er en grundig og levende fortæller, der tager læseren med gennem alle faser af sit lange begivenhedsrige liv:

- Barndommen i 1930'erne og 40'erne i landsbyen Privolnoje i Stavropolregionen nord for Kaukasus.
- Studenterlivet i starten af 1950'erne på universitetet i Moskva.
- Samlivet med ungdomskæresten og hustruen Raisa frem til hendes død i 1999.
- 20 år med opgaver i den lokale partiorganisation i Stavropolregionen frem til slutningen af 1970'erne.
- Ledelsesopgaverne i de centrale partiorganer i Moskva. Først som centralkomiteens energiske sekretær for landbrugs-spørgsmål og yngste medlem af partiets øverste ledelse, politbureauet. Fra 1985 til 1991 på den absolutte top som generalsekretær for Sovjetunionens Kommunistiske Parti (SUKP).
- Arbejdet i Gorbatjov-fonden og arbejdsvilkårene for den tidligere præsident og generalsekretær i de tyve år efter Sovjetunionens opløsning.

Gorbatjov behersker kunsten at fortælle sin egen private livshistorie på en måde, der giver læseren

indblik i centrale dele af Sovjetunionens og Ruslands historiske udvikling.

Beretningerne om hans barndom og forældrenes og bedsteforældrenes oplevelser og livssyn fortæles på en måde, der giver læseren et levende indblik i de sovjetiske bønders liv, kollektiviseringen i 1930'erne, de frygtelige vilkår under krigen og perioderne med hungersnød.

Beskrivelserne af hans egne arbejdsvilkår i partiorganisationen i Stavropol og senere i particentralen i Moskva giver et levende indblik i de generelle beslutnings- og ledelsesforhold i den topstyrede sovjetiske partistat. Mødekulturen i politbureauet og lederskikkelser som Bresjnev, Andropov, Kosygin, Ligatjov og Tjernenko skildres levende. Gorbatjov

omtaler sine kammerater i partiledelsen på respektfuld måde med sans for både deres stærke og svage sider.

Da centralkomiteen i marts 1985 valgte den 54-årige Mikhail Gorbatjov til posten som

generalsekretær, valgte man en leder, som ønskede, at det ledende kommunistiske parti skulle stille sig i spidsen for en energisk fornyelse af det sovjetiske samfund og dets relationer med den øvrige verden. Ordet perestrojka blev overskriften for den omstillings- og demokratiseringsproces, der blev igangsat.

Gorbatjov giver i erindringsværket en indgående skildring af perestrojkaperioden, der sluttede i 1991 med to statskup, Sovjetunionens opløsning og et nederlag for hans og mange andres forsøg på

”

Gorbatjov behersker kunsten at fortælle sin egen private livshistorie på en måde, der giver læseren indblik i centrale dele af Sovjetunionens og Ruslands historiske udvikling”

at styre udviklingen i retning af et demokratisk og socialistisk blandingsamfund med markedsøkonomi og en stærk regulerende stat.

I slutningen af bogen drager han over fem sider nogle konklusioner af forløbet under perestrojka-perioden. Her er nogle af dem:

- "Udenrigspolitikken gav ubestrideligt positive resultater. Det vigtigste var den kolde krigs afslutning og afslutningen af en lang og dødsensfarlig periode, hvor menneskeheden levede under en konstant trussel om en atomkatastrofe."

- "Overgangen til en ny samfundstilstand i landet skete uden blodsudgydelser. Det lykkedes at undgå borgerkrig."

- "Modsætninger, der havde hobet sig op i løbet af sovjet-tidens 70 år, vågnede til live igen og tog til i styrke under demokratiseringen. Det blev dygtigt udnyttet af hensynsløse ideologer og uansvarlige levebrødspolitikere, der stormede frem på scenen."

- "Perestrojka kom i stand som et alternativ til to historiske ekstremer: Den egoistiske kapitalisme med privat ejendomsret på den ene side og Stalins totalitarisme på den anden."

- "Den tragiske modsætning bestod i, at vi ikke kunne rykke fremad og udvikle os med SUKP-staten – arven fra en historisk epoke, der havde overlevet sig selv – men at forkaste den på én gang ville udsætte landet for en risiko."

- "Vi kom for sent med reformeringen af Unionen. Vi kom for sent med omdannelsen af SUKP til et demokratisk parti af moderne type. Det er de to største fejl."

Den af Gorbatsjov ledede demokratiseringsproces i Sovjetunionen fik mange positive ord med på vejen fra de styrende eliter i USA og Europa. Det resulterede bl.a. i, at Sovjetunionens præsident i 1991 fik tildelt Nobels fredspris.

I handling så det anderledes ud. Gorbatsjov fortæller på side 375, at der i 1986 blev indgået en hemmelig aftale mellem USA's præsident Reagan og den saudiarabiske konge om at sænke olieprisen til en tredjedel af det hidtidige niveau. Formålet var at underminere Sovjetunionens eksportindtægter og væsentlige dele af det økonomiske grundlag for fornyelsesprocessen.

Et par år senere – i 1990 – vælger ledelsen i USA at satse på Jeltsin. Ifølge Gorbatsjov arbejdede begge parter for samme mål: En opsplittning og afvikling af Sovjetunionen. I den amerikanske ledelse mente man, at et svækket Rusland under Jeltsin var i bedre overensstemmelse med USA's imperialistiske interesser.

Gorbatsjov fremlægger et enormt materiale til forståelse af vor nære fortid og til inspiration for de fremtidige politiske kampe, som må føres af vor tids socialister og kommunister. Bogen fortjener at blive læst og diskuteret af mange flere.

Erindringsværket er på 552 tekstsider plus 62 sider med billeder. Gorbatsjov har selv udarbejdet et fyldigt navnerregister, og Poulsen-Hansen bistår læseren med fodnoter og nyttige ordforklaringer.

Stor ros til oversætter og forlag trods enkelte meningsforstyrrende fejl og en bommert i fodnote 88, hvor oversætteren giver gruppen af kapitalistiske stormagter i G6/G7 æren for et fredspolitisk initiativ, som i 1980'erne blev taget af seks præsidenter og statsministre fra Sverige, Grækenland, Indien, Tanzania, Argentina og Mexico.

Anker Schjerning er medlem af DKP's landsledelse og aktiv i Enhedslisten. Anker var fra 1976-1990 medlem af DKP's centralkomite og var i en årrække formand for partiets fredspolitiske udvalg og aktiv i Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed. Er nu folkepensionist.

”

Gorbatsjov fortæller... , at der i 1986 blev indgået en hemmelig aftale mellem USA's præsident Reagan og den saudiarabiske konge om at sænke olieprisen til en tredjedel af det hidtidige niveau. Formålet var at underminere Sovjetunionens eksportindtægter og væsentlige dele af det økonomiske grundlag for fornyelsesprocessen”

En græsk løsning

BOGTITEL Hadet til demokratiet
FORFATTER Jacques Rancière
FORLAG Forlaget Møller, 2013, 175 sider, 150 kr.
ANMELDER Marc Grønlund

Den franske filosof Jacques Rancière har efterhånden fået en høj stjerne hos mange for sit originale og uortodokse bidrag til den politiske tænkning. For kun tredje gang er en af hans bøger nu blevet oversat til dansk. Det giver alle en kærvkommen lejlighed til at gå ombord i mandens værk og få et frisk pust fra en tænker, som i denne bog rokker ved selve konceptet demokrati og ikke mindst de intellektuelles anstrengte forhold til dette.

LAD DET være sagt med det samme: *Hadet til demokratiet* kunne let være forblevet en polemisk replik til en relativt indforstået debat om mange franske intellektuelles mildt sagt modsætningsfyldte og til tider direkte fjendtlige forhold til demokrati.

For dette er i høj grad bogens ærinde og anledning. Men for at udfolde sin ret grundige mod-kritik og komme hele vejen rundt om begreberne tager Rancière samtidig læseren med på en tour-de-force udi demokratihistorie og politikforståelse, hvorfor bogens appel rækker langt udover en intern fransk debat.

En fornem og ligefrem oversættelse til dansk viser samtidig, hvorledes bogen i høj grad også er et gedigent stykke teoriarbejde og et eksempel på politisk aktivisme midt i en tid fuld af konsensus og enerverende snak om den 'nødvendige' politik.

Siden 1960'erne har Jacques Rancière været en af de stærkeste stemmer på den akademiske venstrefløj i Frankrig, men vel at mærke en stemme, der nok har holdt fast i sit udgangspunkt hos marxismen, men samtidig har udfoldet en temmelig egensindig og alt andet end ortodoks tænkning. Uden nogen direkte sammenligning mellem deres begrebsverden kan Rancières position i dag måske bedst sammenlignes med den efterhånden herostratisk berømte Michel Foucault, som ligeledes havde en helt særlig placering i idéernes landskab.

La haine (HAD i bestemt ental?)

Bogen beskriver en tendens i tiden, hvor en større og større kreds af intellektuelle og meningsdannere kritiserer demokratiet for at fostre ansvarløse individer, der udnytter deres store frihedsgrad og

mange muligheder uansvarligt. En slags civilisationskritik kunne man kalde det, af det vestlige 'demokratiske menneske' og dets alt for lette adgang til magt og indflydelse.

'Hadet' retter sig altså primært mod den befolkning, som i mange intellektuelles øjne optræder som umodne forbrugere og bare ikke forstår det store billede eller har den indsigt, som der skal til for at træffe 'kvalificerede' valg. Det lyder selvsagt som en velkendt anke, om end de fleste sikkert formoder, at den slags ressentiment overfor demokrati efterhånden er blevet marginaliseret.

Men som Rancière påpeger, har denne kritik floret siden demokratiets oprindelse i antikkens græske bystater. Hadet er bestemt ikke nyt, og Rancière søger derfor tilbage til de gamle græske tænkere, eftersom særligt Aristoteles' og Platons værker er tidlige eksponenter for den kritik af demokrati og 'folkestyre', som går igen op i historien og frem til i dag. Så ind i tidsmaskinen og tilbage til den græske polis!

Tilbage til Grækenland

Oprindeligt var demokrati faktisk et skældsord – utroligt at tænke på i dag hvor det rituellet tilbedes af snart sagt enhver magthaver og meningsdanner. Men det var tilfældet i Grækenland, hvor mange af de såkaldt store tænkere, som fortsat indvirker på filosofihistorien, rent ud sagt ikke kunne udstå tanken om, at almindelige mennesker fik adgang til magtudøvelse og indflydelse på de offentlige affærer. Valgbehandlingen i mange græske bystater foregik tilmed ved lodtrækning (gisp!) blandt de valg-bare borgere til byens forsamlinger.

Folkestyret var altså vitterligt et styre af folket, eller rettere de udvalgte formuende mænd over en vis alder. Til trods for dette noget arkaiske forbehold var selve princippet om lodtrækning og dermed et folkestyre baseret på 'enhver persons lige adgang til magten' en fundamental omvendning af de principper, som filosoferne mente, burde være gældende; nemlig at de bedst egnede skulle styre. Et slags ekspertvælde, som nok ikke ligger mange af nutidens intellektuelle fjernt at advokere for, i hvert fald rent principielt. På tværs af tid og rum har mange af de folk, som både betragter sig selv og af mange bliver betragtet som samfundets kloge, decideret foragtet tanken om et folkestyre og ivrigt advaret mod risikoen for 'pøbelvælde'. I dag siges det måske

med lidt andre ord, men alt i alt er essensen den samme som på Platons tid.

”

Så meget for al snak om det repræsentative demokrati, som Rancière effektivt afmonterer enhver illusion om skulle have noget som helst at gøre med demokrati”

Det handler om lighed

Rancière går i direkte clinch med denne foragt for og kritik af demokrati, som

han påpeger hverken er en statsform eller et styre, men snarere et rum for lighedsskabende handlinger. I den forstand lever vi ikke i 'demokratier', demokrati er nemlig ikke afhængigt af en bestemt stats- eller samfundsform, enhver stat er pr. definition oligarkisk og behersket af en selvsupplerende magtklasse, et klart mindretalsstyre. Så meget for al snak om det repræsentative demokrati, som Rancière effektivt afmonterer enhver illusion om skulle have noget som helst at gøre med demokrati. Lodtrækningen er i langt højere grad i tråd med et demokratisk ideal om 'alles lige ret': Alle kan regere, ingen er på forhånd diskvalificeret, hverken fødsel, rigdom, anciennitet eller indsigt giver nogen privilegeret adgang til magten. Der findes ikke særlige kompetencer, der kvalificerer nogen til at regere over andre, end sig objektive sandheder, som kun få har adgang til.

Demokrati er ifølge Rancière noget, enhver kan være med til at skabe ved at handle ud fra et princip om absolut lighed, som vel at mærke i Rancières optik ikke er noget, der først skal realiseres, lighed skal snarere verificeres, den skal tages for givet. Lighed mellem alle er ganske enkelt udgangspunktet, ikke slutmålet.

Politik er således defineret ved det lighedsskabende i en given handling og finder sted, når rummet udvides for grupper uden nogen førstefødselsret til magten eller formue til at købe indflydelse for, men

som alene i kraft af deres tilstedeværelse får adgang til indflydelse over egne forhold og dermed mulighed for at virkeliggøre de rettigheder, som diverse forfatninger og principerklæringer i udgangspunktet tildeler alle mennesker i samfundet, uanset baggrund. Politik handler derfor om at hævde lighedens princip overfor inddelingen af verden i de få vidende og de mange uvidende. At handle politisk vil sige at kæmpe for alle og enhvers ret og evne til at engagere sig i fælles anliggender – et brud med den forestilling, at vi hver især indtager en bestemt position i et vedtaget hierarki.

Kritikken af demokratiet er for Rancière i sidste ende et spørgsmål om, at mange intellektuelle op igennem historien helst vil undvære den besværlige politik og blot lade staten og oligarkiet regere videre uforstyrret, samtidig med at den offentlige mening kan holdes fri for uvedkommende støj.

Dengang i '68

Igennem hele sit forfatterskab har Rancières både teoretiske og praktiske fokus netop været holdt på, hvem der i offentligheden kan tildeles en stemme, som er værd at lytte til og tage alvorligt, og omvendt, hvilke ytringer der blot kan afvises som irrationel støj. Ud fra den grundtanke, at 'politik drejer sig om lighed', har Rancière gentagne gange angrebet enhver mestertænkning og forestilling om de kloges ret til at regere over de mindre kloge. Rent faktisk udgør hans tænkning på mange måder et frontalangreb på hele den vestlige idéhistoriske kanon, som sjældent har levnet plads til tanker om lighed. Netop derfor brød Rancière tidligt med den strukturalistiske marxisme, som dominerede de akademiske kredse i Frankrig i 60'erne, for heller ikke her blev der levnet meget plads til idéen om, at folk var i stand til at handle og tænke selv uden kyndig vejledning fra de tænkende klasser, som naturligvis måtte forklare fx arbejderne, hvornår tiden var inde til at gøre oprør.

Oprøret skete dog alligevel i 1968, og Rancière valgte side til fordel for oprørerne i stedet for de intellektuelle, som mest af alt forholdt sig passivt og afventende, hvis ikke direkte skeptiske til revolten. Det store frafald sidenhen fra de 'revolutionæres' rækker samt de mange tidstypiske beklagelser over netop oprøret i '68, det moralske forfald, den omsiggribende populisme og individualismens onder er således nogle af de primære eksempler på den moderne udgave af hadet mod demokratiet, som Rancière i sidste ende kategoriserer som et banalt opkog af Platons tidlige foragt for de græske øvelser udi demokrati.

Den foreliggende bog udgør alt i alt en fin introduktion til Rancières begrebsverden, man må dog søge andre steder hen for at blive rigtig klog på selve

grundlaget for hans teorier, og en anke mod *Hadet til demokratiet* kan netop være, at der forudsættes lidt for meget forhåndsviden. Takket være en heroisk indsats af forlaget hjælpes læseren dog godt på vej af diverse noter og henvisninger.

”

Ud fra den grundtanke, at 'politik drejer sig om lighed', har Rancière gentagne gange angrebet enhver mestertænkning og forestilling om de kloges ret til at regere over de mindre kloge”

Bortset fra dette lille 'men' er der dog tale om en bog, som bestemt er værd at sætte tænderne i, uanset ens appetit for det finere franske eller antikke græske.

Marc Grønlund er historiker, journalist og medlem af Det Ny Clartés redaktion. Se også Det Ny Clarté #15, 16, 17, 21 og 23.

Magt og modstand

BOGTITEL	Magt og modstand – en introduktion til Michael Hardt og Antonio Negris tænkning
FORFATTER	Peter Nielsen, Pil Christensen og Lars Poulsen
FORLAG	Frydenlund, 2012, 152 sider, 199 kr.
ANMELDER	Daniel Madsen

I 2011 var jeg i Barcelona med en god kammerat. Her ville vi kombinere en uges tid i solen med et indblik i den politiske situation i det kriseramte Spanien. Samtidigt havde vi begge fået anskaffet os et eksemplar af Hardt og Negris *Imperiet*. Nu skulle det være – bogen, der er blevet betegnet som det 21. århundredes Kommunistiske Manifest, skulle vi endelig få læst. Sådan gik det ikke helt. På trods af at både jeg og min kammerat er meget politisk interesserede, læser på universitetet og er politisk aktive, måtte vi opgive projektet. *Imperiet* var simpelthen for svær, for rodet og for akademisk til at forstå, selvom vi var to til at hakke os igennem den, tage noter og snakke om den.

Så da jeg hørte, at der ville komme en introduktion til Hardt og Negris tænkning på dansk, glædede det mig. Hensigten med *Magt og modstand* er, ifølge forfatterne selv, at "åbne op for Hardt og Negris komplekse teoriunivers og at give vores bud på værkets teoretiske og politiske værdi". Dog skriver de også, at de ikke ønsker at "erstatte det helt essentielle møde med deres (Hardt og Negris, DM) egne rige

og ambitiøse tekster". Et meget godt udgangspunkt for denne introduktion. Især tiltalte det mig, at de ville forsøge at skrive en introduktion, som ikke ville gå på kompromis med det akademiske niveau, men samtidigt ville gøre stoffet mere tilgængeligt. Som forfatterne selv har udtalt til Internationalt Forums medlemsblad Gaia, skulle det ikke blive en Hardt og Negri for dummies. Det tror jeg var et klogt valg, ingen ville få noget ud af, at læseren blev præsenteret for en karikeret, unuanceret udgave af deres tænkning. Dette valg betyder også, at forfatterne vælger at holde fast i Hardt og Negris terminologi. F.eks. holder de fast i ordet Multitud, fordansket: multituden, frem for at oversætte til f.eks. 'mængden'. Dette synes jeg personligt er positivt, da multituden er et så centralt begreb for Hardt og Negri, og de to ord indeholder vidt forskellige signaler og indikeringer. De to tænkere er ellers blevet kritiseret for deres svære sprogbrug, helt klart berettiget, men det er nu engang Hardt og Negris præmis og bør derfor også være denne introduktions præmis.

Hardt og Negri

”

Der bliver henvist til lømmelpakken, klimatopmødet og andre ting, som er en del af vores politiske referenceramme herhjemme”

Lykkes det så at lave en introduktion til Hardt og Negri, som er lettere at forstå, uden at gå for meget på kompromis med originaliteten?

” Bogen fører os let og elegant igennem Hardt og Negris inspiration fra Marx, placerer dem velargumenteret i forhold til de forskellige marxistiske strømninger”

Imperiet, Multitude og Commonwealth og slutte af med bl.a. andre teoretikers kritik af deres akademiske arbejde. Det er de tre kapitler om hovedværkerne, som udgør bogens vigtigste kapitler. Hardt og Negris vigtigste begreber og tanker forklares i disse kapitler i et klart og ligetil akademisk sprog.

Ud over at bogen generelt er meget velskrevet, er det bedste nok de danske referencer. Der bliver henvist til lømmelpakken, klimatopmødet og andre ting, som er en del af vores politiske referenceramme herhjemme. Det gør stoffet mere vedkommende, men hjælper også i den grad til at forstå teorien, da den så kommer til at stå tydeligere frem. En lille ting, men noget som er med til at retfærdiggøre den danske introduktions berettigelse.

Bogens næstsidste kapitel er dedikeret til andres kritik af Hardt og Negri. Dette kapitel er en gave til bogen. At forfatterne giver god plads til, at andre kan komme med deres, ofte velplacerede, kritik af de to tænkere, giver hele bogen en stor

troværdighed, og man føler sig mere tilpas i hænderne på disse forfattere, som har kastet deres kærlighed over Hardt og Negri, men ikke er blinde overfor deres fejl og mangler.

Det helt store problem med en introduktion som denne er, at der kommer et ekstra filter imellem læseren og det originale værk. Flere gange undervejs studsede jeg f.eks. over hvilket empirisk grundlag Hardt og Negri har for denne antagelse – hvilke fakta og indsamlede data ligger der bag?

Her er det svært for læseren at vide, om det er Hardt og Negri, som mangler empiri for deres påstande, eller om det er forfatterne til introduktionen, som har prioriteret det fra. Men omvendt, sådan er det jo med den slags bøger, det er kun en introduktion, og noget må skæres fra, kortes ned og forsimples. Forfatterne kalder det jo netop også en introduktion og håber ikke på, at deres bog kommer til at træde i stedet for læsning af Hardt og Negris tekster, men at det bliver en appetitvækker, som skal give folk mod på originalværket. Om bogen hjælper flere i gang med dette, er svært at vide, men de, der vover sig ud i det, er i hvert fald betydelig bedre klædt på med denne introduktion som opvarmning. De, som aldrig kommer videre med originalteksterne, har helt sikkert fået en god basisviden om Hardt og Negris teoretiske bidrag og tænkning.

Daniel Madsen studerer på Samfundsfaglig basis på Roskilde Universitet. Skrev i 2010 bogen *En ny tids revolutionære – Zapatisterne og den globale modstand* sammen med Charlie Krautwald. Daniel er medstifter af det progressive forlag, Forlaget Nemo.

Den venstreintellektuelle forfatter 6

Vi lovede i sidste nummer, at vi denne gang skulle portrættere en nulevende forfatter. Vi har valgt den danske forfatter Arne Herløv Petersen som det mest oplagte bud på en nulevende dansk venstreintellektuel forfatter. Der findes selvfølgelig mange andre af slaggen, men for Arne Herløv har den politiske holdning også slået igennem som rigtig meget direkte politisk indhold i hans hovedværk *Fjerne Mål* 1-3.

De fem tidligere artikler i serien har været om Christa Wolf, Jean-Paul Sartre, Hans Scherfig, Nazim Hikmet og Ditte Cederstrand.

Arne Herløv Petersens store udviklingsroman

Af Flemming Larsen

ARNE HERLØV er muligvis mest kendt i den brede offentlighed på grund af den spion-sag, der blev rejst imod ham i 1981 (sagen endte med tiltalefrafald, og han har selv skrevet om den i sin bog *Skueprocessen* – anmeldt her i bladet af Kjeld Ammundsen i nr. 15, november 2010). Det er imidlertid ganske ufortjent. Han har været en utrolig flittig forfatter, hvilket man kan forvisse sig om ved at besøge hans hjemmeside herlov.dk, og derudover har han udgivet 4-500 oversættelser. Mange af de oversatte forfattere er amerikanske, fx Jack Kerouac, Kurt Vonnegut, Philip Roth, Norman Mailer og Edgar Allan Poe. Men også James Joyce, Lewis Carroll, John Lennon, Nelson Mandela, Jens Bjørneboe m.m.fl. har han oversat. Til de venstreorienterede læsere af dette blad må også nævnes oversættelsen af Arvid Rundbergs interviewserie om hhv. en tysk, en engelsk, en russisk og en svensk arbejders erindringer – en serie, som kan lære én meget om det 20. århundredes europæiske historie.

I denne artikel vil jeg koncentrere mig om hans hovedværk *Fjerne mål* 1-3, som er en lang udviklingshistorie, der følger Brønshøj-drengen Pelle fra hans fødsel, til han er næsten 60 år gammel i 2002. Vi får samtidig en masse ting at vide om Danmarkshistorien i samme periode anskuet fra Pelles synsvinkel, dvs. fra en person, der klart har hjertet til venstre gennem hele perioden – som barn i og med at han vokser op i et kommunistisk hjem. Serien består af 12 længere afsnit, som foregår hvert 5. år i den nævnte periode, dvs. 1947, 1952 osv. indtil 2002, hvortil kommer en prolog og en epilog, der tematiserer hhv. fødsel og død.

Selve udgivelsen af dette værk har også en lang tilblivelsesproces, idet det samlede værk fra 2006 er en bearbejdelse af 3 tidligere bøger: *Imod fremtids fjerne mål* (1975), *Blussende våger* (1991) og *Himlen under jorden* (1994). Helt fra begyndelsen var det sikkert ikke tænkt som et samlet værk. I den første bog var der afsnit om 1952, 1957, 1962 og 1972, mens der i den følgende var afsnit om 1967 og 1977, dvs. at man i denne anden bog med 1967-afsnittet hoppede tilbage i tid i forhold til den første. I 3. bog blev det så 1982, 1987 og 1992. Det endelige værk fra 2006 blev en redigeret, revideret og udvidet udgave af de tre tidligere bøger med tilføjelse af 1947-, 1997- og 2002-afsnit samt som nævnt prolog og epilog – et samlet værk på over 1200 sider.

Ikke for ingenting hedder hovedpersonen, gennem hvis briller vi oplever alle disse år – Pelle! For værket kan glimrende opfattes som en moderne udgave af Nexøs *Pelle Erobreren*: også Brønshøj-drengen vil gerne erobre en bedre verden,

og også i Arne Herløvs værk får vi et bredt overblik over samfundets udvikling. Politik optager en stor del af den nye Pelles tankeverden fra pubertetsalderen og frem, men selvfølgelig er han også optaget af alt muligt andet, ikke mindst af seksualitet, forholdet til det andet køn og samlivets problemer i den moderne verden. Derudover byder værket på oplysninger om mange andre forhold i tiden, fx familielivet før og nu, kultur, ture rundt i København m.m.m., men i denne artikel bliver bogen først og fremmest anskuet med politiske briller. Synsvinklen er hele tiden Pelles, selvom bogen er fortalt i tredje person, og sproget er fint tilpasset Pelles forskellige aldre.

Imod fremtids fjerne mål

afhusker universer; cellehukommelsen krystalliserer, skaller af i flager

big bang, tomrummet fortættes til galakser, der flyver ud i alle retninger og danner tid og rum, mens de samler sig i drejende spiraler; svage spor i fosterets enkelte atomer, stadig de samme fra dengang tiden var nyskabt...

[...]

” Ikke for ingenting hedder hovedpersonen, gennem hvis briller vi oplever alle disse år – Pelle! For værket kan glimrende opfattes som en moderne udgave af Nexøs *Pelle Erobreren*”

stadig de samme atomer, genbrugt i utallige konstellationer, stjernestøv er vi, stjernestøv, der et øjeblik får tanker og følelser, og så igen bliver jord, sten, vand

kommer tilbage igen en gang, men skal først igennem hudvandringen, først kapsles ind i sig selv, lukkes inde i en sæk af hud; først når den atter brister, flyder blodet sammen med verdensfloden

(fra prologen, som udgør afsnittet om 1942, da Pelle er i sin mors mave)

Imod fremtids fjerne mål var

som sagt oprindelig titlen på den første bog. Mange vil genkende titlen fra en linje i Oskar Hansens arbejdersang *Når jeg ser et rødt flag smælde*. Denne sang citeres der flittigt fra i resten af nævnte bog, idet de 4 overskrifter på hovedafsnittene lyder: "og jeg rejser mig" (afsnittet om 1952, Pelle er 9 år, mener til de voksnes morskab, at han nu må være halv-voksen, da 9 er halvdelen af 18), "jeg har lyttet og hørt hjertet banke" (1957, Pelle 14 år, forelskelse), "blafrende storme" (1962, Pelle 19 år, kærlighed og jalousi) samt "stormklokkens klemte" (1972, Pelle 29 år, året hvor der stemmes om EF/EU). Således leger Arne Herløv med sangcitater værket igennem, dog bliver det efterfølgende ikke specielt arbejdersange, men for hvert afsnit en sang, der har relation til afsnittet; her et par eksempler fra 2006-udgaven (og det er denne udgave, jeg refererer til i resten af artiklen): "det er en kold tid", "go' nu nat", "mange af slagsen", "kammerat med solen", "gris på gafflen". Forfatteren kan også finde på at indlægge citater i selve teksten; fx hedder det om Pelle et sted i værket, at "det kugler af kraft i hans mod".

Efter disse sangcitater-overskrifter følger før selve handlingen et par sider med alle mulige sentenser med tilknytning til det år, som nu skal behandles – ofte sat sammen på overraskende og paradoksal vis. Fx hedder det i 1947-afsnittet:

Paul Reynaud udtalte, at Verden nu havde Valget mellem en tredje Verdenskrig inden længe eller en Forsoning mellem Rusland og den vestlige Verdens Lande

Vi er to i Baaden paa den blide blanke Aa og Verdens travle Færden kan os ikke mere nå

Forskellige samfundsklasser

Pelle bliver født ind i en arbejderfamilie, men kommer til at leve i en tid, hvor også arbejderbørn har mulighed for at læse videre. Og det gør Pelle, tager studentereksamen, læser historie på universitetet og får siden job som gymnasielærer. Han bliver dermed i nogen grad fremmed for sit oprindelige miljø

og kan heller ikke helt tilpasse sig det nye 'finere' miljø. Han må som så mange i sin generation leve med denne indre konflikt.

Herløv får hen ad vejen givet nogle morsomme og sigende eksempler på forskellen mellem forskellige samfundsklasser. Her er den 14-årige Pelles erfaring, hvad angår drikkepenge:

Han havde tjent femogtyve kroner i denne måned ved at løbe rundt med avisregninger for sin mor. Han fik drikke-

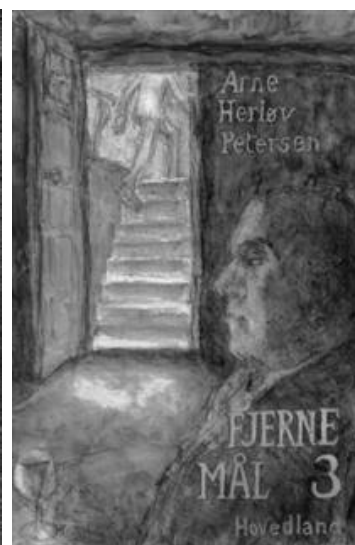
pengene for det, og det gav meget godt. De forskellige regninger havde forskellige farver, som passede til det parti, avisen tilhørte. Social-Demokraten var rød, mens Land og Folk var så langt ude, den var helt lilla. Politiken var selvfølgelig blå og Berlingereren grøn. Dagens Nyheder og Kristeligt Dagblad havde to forskellige brune farver, og Børsen var helt sort. Drikkepengene rettede sig også efter partifarverne. Avisen kostede 8,75 for en måned. Dem med Land og Folk gav ham en tier og sagde, han kunne beholde resten. Social-Demokraten og Politiken gav enten en krone eller i hvert fald 25 øre. Og sådan fortsatte det hele vejen ned til Dagens Nyheder og de to, der holdt Børsen. De gav aldrig en kæft.

Senere i 1957-delen bliver han kæreste med Suzanne fra et 'fint' hjem:

Det var præcis, som han havde regnet med. Suzannes forældre smaskede overhovedet ikke. De fortalte heller ikke misliebige anekdoter. De spiste forskellige smålune anretninger med særlige ting som hakket æg og spinat og drak dansk vand...

Miljøforskelle bliver tematiseret ved flere lejligheder i værket. Pelle bliver jo en intellektuel og bliver som sådan beskyldt for ikke at forstå en pind af det praktiske liv omkring sig, men samtidig bliver han ind imellem glad, når han på en eller anden måde

genser det, han kommer fra. Fx er en af hans samlevers forældre kommunistiske arbejdere som hans egne forældre, der dog i mellemtiden er gået over til SF. Og da han i værkets sidste del søger ud i Brønshøj-området for at tale med en gammel kommunist om sin far for at få be- eller afkræftet nogle negative forlydender om ham, bliver det samtidig en nostalgisk tur tilbage til barndomsmiljøet.

DKP, SF, VS, Folkebevægelsen...

Pelle kommer som barn af og til i clinch med kammerater eller lærere, fordi forældrene er kommunister. Hans 'sandheder' er således nogle andre end de gængse, og han viderefortæller nogle andre beretninger. Som han vokser til, bliver han ikke selv kommunist, men han bliver alligevel meget politisk aktiv allerede som 14-årig. Det er kort tid

delsesstil og splittelse mellem højre- og venstrefløj i partiet. På et tidspunkt i 1962 bliver Pelle spurgt: "Men det, jeg ikke kan forstå, er, at I ikke bare går ind i socialdemokratiet, når I alligevel er tilhængere af en socialdemokratisk politik." (Vi skal lige huske, at dette blev udgivet første gang 25-30 år før begivenhederne i 2013-2014 med Thor Möger, Mattias Tesfaye og Astrid Krag). Pelle forsvarer sig med, at ungdomsorganisationerne SUF og Soc. Stud. ser anderledes på tingene. 1967-afsnittet foregår i juni, og her hylder han venstrefløjens Kaj Moltke, Erik Sigsgård, Hanne Reintoft, Preben Wilhjelm m.fl. (Venstresocialisterne (VS) dannes senere på året af bl.a. de her nævnte). Samtidig er han en del af det miljø, der 'varmer op' til '68-opbruddet:

Black Power. Russell tribunal¹. Kulturrevolution. Che.

Finder Ches store tale i næstsidste nummer af Politisk Revy.

1972-afsnittet er – hvad det politiske angår – præget af hans aktivitet i Folkebevægelsen (vi hører i øvrigt i dette afsnit, at han har været medlem af VS 1967-69). Hvad angår studenteroprør mm., har han fået visse forbehold:

Han var usikker over for alle dem, der var blevet enormt marxistisk orienterede i løbet af de sidste fire år. Mange af dem var mikromakroædere eller attituderelativister sidste år, og blev sikkert guruflippere næste år. Der var ikke hold over dem.

”*kærlighed og seksualitet har slet ikke haft det så nemt på trods af – eller på grund af? – tidernes friere vilkår. Pelle må igennem lange pinagtige perioder som følge af jalousi og ulykkelig kærlighed*”

efter Khrusjtjovs afsløringer af Stalin-tidens forbrydelser, og Pelle er marxist, men må tage afstand fra Sovjet-modellen. Han sidder i klassen og skriver artikel om Danmarks Marxistiske Parti, som han og et par skolekammerater vil etablere: "I det socialistiske fremtidssamfund (der ikke må forveksles med de østlige statskapitalistiske samfund) er menneskene virkelig brødre...". Hurtigt finder han imidlertid ud af, at der allerede er lavet et nyt parti som reaktion på afsløringerne, nemlig Danmarks Socialistiske Parti (som eksisterede 1957-59). Det bliver dog snart det i 1958 dannede SF, han bliver aktiv i.

I det efterfølgende bliver vi vidner til de forskellige problemer, SF løber ind i, såsom Aksel Larsens le-

¹ Russell-tribunalet undersøgte amerikanske krigsforbrydelser i Vietnam ved høringer i 1967 i Stockholm og Roskilde. Sartre var en del af tribunalet.

De var overbevist om, at det var dem og Bibliotek Rhodos, der havde introduceret marxismen i Danmark, og sad og fimrede med en masse modeforklaringer og slog den ene fodnote i hovedet med den anden.

I den sidste del af værket er det den kommunistiske verdens sammenbrud, der optager sindene. Pelle er helt oplagt Gorbatsjov-tilhænger, og diskussionerne går meget på de kommunistiske landes svigten af egne idealer:

– Gør det ikke ondt i dig, når så hele systemet braser sammen fra den ene dag til den anden? spurgte han.

– Næ, hvorfor skulle det det? Det var ikke mit system. Vi har jo hele tiden sagt, at deres statskapitalisme og pamperi var det værste lort...

Pelle tog sig i det. – Jo, sagde han så, – gu' gør det ondt. Det burde det ikke. Men det gør det alligevel. Man får sådan en følelse af at stå på bar bund. Som om vi alligevel har været forbundne kar på en eller anden måde.

[...]

”

Vi skal kende vores rødder og vedkende os, hvor vi kommer fra. Men vi skal ikke dyrke gulerødder, vi skal få et træ til at vokse... Man kan få forstand af at læse Marx, men Marx kunne ikke forudse alt. Vi skal ikke kun lære af de positive erfaringer med arbejderbevægelsens indsats, men også lære af alt det negative”

Det har du fuldkommen ret i. Alt det, Det Bedste sagde, var faktisk rigtigt. Men nu må vi heller ikke glemme, i den almindelige festrus, at alt det de sagde derovrefra om Vesten, det var sgu også rigtigt. Tortur i Algeriet og vietnamesere der blev taget op til forhør i helikoptere og kylet ud over junglen. [...] For slet ikke at tale om Gladio² og den hemmelige alliance mellem Reagan og Vatikanet.

Jeppe mindede Pelle om, hvor mange gange før i tiden, han havde afvist alt muligt som kold krigspropaganda [...] Det passer ikke, sagde Pelle altid. Og så passede det alt sammen.

– Ja, sagde Pelle tungt. –

Kærlighed, jazz, København mv.

Lad mig endnu engang understrege, at denne artikel især peger på de direkte politiske nedslag i Fjerne mål og ikke på nogen måde gør det ud for en litterær analyse. Dog vil jeg nævne et par andre ting, som har gjort bogen læseværdig for mig.

Kærlighedens og seksualitetens vilkår får stor opmærksomhed i værket – i visse dele af det er temaet måske en smule overdimensioneret. Omvendt er det jo en vigtig del af menneskelivet, og der er fine og rigtige skildringer af barneseksualitet og af den særlige tortur, der går ud på, at parterne i et (næsten) 'frit ægteskabs'-forhold har forpligtet sig til at fortælle, når de foretager sidespring. Så kærlighed og seksualitet har slet ikke haft det så nemt på trods af – eller på grund af? – tidernes friere vilkår. Pelle må igennem lange pinagtige perioder som følge af jalousi og ulykkelig kærlighed, men ender dog til sidst efter flere forsøg i et kærligt og tilfredsstillende parforhold.

Musikken får god plads i bogen. Pelle er inkarneret jazz-elsker (men ikke kun), og for ældre læsere er der nostalgiske ture til Montmartre, både i Dahlerupsgade og i Store Regnegade. Og det vrirler med de store jazz-navne som Coltrane, Sonny Rollins, Dollar Brand m.fl.

Endelig kommer vi rigtig godt rundt i det københavnske landskab, når vi skal følge Pelle i hans gøremål, hvad enten det drejer sig om møder, værtshusbesøg, kvindebesøg eller andet.

Lad mig til sidst om dette værk sige, at alt er særdeles levende beskrevet, meget er – gætter jeg på – inspireret af egne oplevelser. Og endnu engang: sproget er i sig selv en nydelse – udtryk som det er for Pelles forskellige aldre; her et eksempel, hvor han som 4-årig lige har spurgt sin storebror, om han vil læse for ham:

– Du må sgu da have roterende fis i kasketten, sagde Allan. – Ikke om jeg gider læse om dine åndssvage krybdyr.

Allan sagde altid så mange frække ord. Krybdyr. Det måtte man ikke sige. For i hvert tilfælde

² Gladio var en hemmelig NATO-hær, som blev afsløret i Italien i 1990 er blevet behandlet her i bladet i nr. 3, maj 2007 og nr. 7, maj 2008.

måtte man ikke sige krybling om Lizzi som havde haft børnelammelse og fået jern på benene.

På et tidspunkt i slutningen af værket møder Pelle dødsangsten, da han skal vente på analysen af en prøve, der skal vise, om han har kræft eller ej. Det viser sig, at det har han ikke, men han har nået at gøre sig mange tanker inden da.

Her et uddrag af Arne Herløvs epiløp om døden:

Verden udenfor fortsatte uden Pelle. Hans gener blev blandet op med fremmede og udtyndet for hver generation. [...] I de første år huskede de hans ord. Så blev han en familieanekdote, en ubevidst bevægelse med hånden, efter hundrede år var han glemt.

I Pelles sidste sekund stod tiden næsten stille, det sorte hul sugede, verden udenfor lå langt borte, han var alene med den tanke, der fik ham til at smile.

Han gik ud af tiden. Han var ikke længere nogen. [...] Det lille tidsinterval, Pelle havde levet i, var ikke en strækning på målebåndet, men gled sammen med de andre tider, opad, nedad, ud til alle sider, rundt om og inde i hinanden. Der var kun alle tiderne uden begyndelse og ende og de udposninger på tiden, der er verdener.

Grænseløs

Arne Herløv Petersen selv har ikke været medlem af noget politisk parti, siden han var medlem af VS i slutningen af 1960'erne. Men han giver gerne sine meninger til kende på facebook. Lad mig efter al denne nostalgi om Pelles politiske erfaringer viderebringe et råd fra forfatteren til Enhedslisten (som han altså ikke selv er medlem af):

Den største trussel mod Enhedslisten nu kommer ikke udefra, men indefra. Og truslen er præcis det, den altid har været – det gamle Scylla og Charybdis. Enten at tabe målet af syne og kun kunne se ned på sine fødder, blive overtaget af stræbere og pampere og rette sig ind efter liberalismen. Eller at visne i dogmatik og bibeltro udlægning af kirkefædrene.

Vi står over for så store problemer og udfordringer, at det er nødvendigt med et stærkt parti, der tager sit udgangspunkt i virkeligheden i dag og ikke i hellige skrifter – der undersøger verden, som den ser ud, og finder frem til løsninger på problemerne. Hvis vi overhovedet skal overleve, må vi løse klima- og miljøproblemet, og det gør vi ikke ved at acceptere kapitalismen eller ved at forskanse os i hver vores lille dogmatik.

Vi skal kende vores rødder og vedkende os, hvor vi kommer fra. Men vi skal ikke dyrke gulerødder, vi skal få et træ til at vokse. Og et træ består af andet end rødder. Det skal have stamme og grene, nye blade skal springe ud på det hvert år og de gamle falde af og gøde jorden. Man kan få forståelse af at læse Marx, men Marx kunne ikke forudse alt. Vi skal ikke kun lære af de positive erfaringer med arbejderbevægelsens indsats, men også lære af alt det negative: Pampervældet, den sløve accept af det bestående – og personkulten, det autoritære system, tyranniet. Vi skal også lære, hvad vi i hvert fald ikke skal gøre. Hvis ikke vi lærer af fortiden, risikerer vi at gentage dens fejl. En vigtig lære er, at ingen må få for meget magt, for magt bliver altid misbrugt.

Vi kan ikke vokse uden at have stærke rødder, men vi skal også have saftspænding og grokraft. Vi skal vokse og trives, vi skal strække kvistene mod lyset. Enhedslisten skal være en levende organisme og hverken et mausolæum eller en mumie.

(her citeret efter Svendborg Netavis, 15. november 2013)

Til allersidst: Arne Herløv Petersen bliver om kort tid atter bogaktuel med et kæmpe værk. Det drejer sig om erindringsromanen *Grænseløs* om 1960'erne, som allerede er udkommet i ti bind som e-bøger i 2013. Værket vil nu udkomme i fire bind på papir med i alt omkring 2.300 sider, første bind i marts 2014.

Flemming Larsen er medlem af Det Ny Clartés redaktion. Han har tidligere (Det Ny Clarté #23) skrevet om Ditte Cerstrand i denne serie.

~~arbejde~~

marginalisering

arbejdsløshed

GLÆD DIG TIL NÆSTE NUMMER...

DET NY **Clarté** #25

HVIS DU
VIL VIDE
HVAD DER SKER
PÅ DEN
TÆNKENDE
VENSTREFLØJ

DET NY
Clarté
...BLIV OPDATERET